

٢٣٠ نمبر ٢٣٠

شاهنامي وارا شاه

٢٣٠
قديم ايران جي تاريخ

لکندڙ

مرزا قليچ بيگ

٢٣٠ ٢٣٠

١٩٢٢ع

پبلشنگ ڪمپني، بمبئي
عبدالهادي سندھي

مذہبی

فردوسیء جو شاهنامہ مشہور آھی، جنھن ۾ قدیم ایران جی بادشاہن جو احوال ڏنل آھی ۽ منجھس عجیب غریب ڳالھيون آهن، جنھن گھڻيون خيالي ۽ شاعرائي ڊؤل جون آهن. انھي قديم تاريخ بابت ٻيا بہ ڪتاب نشر ۾ لکيل آهن، جن تان هن ڪتاب جو مضمون ورتل آھی، جنھن تہ ڪتاب روضۃ الصفا، جنھن ۾ ٻيچاڙيءَ تائين احوال ڏنل آھی ۽ ڪتاب تاريخ معجم، جنھن ۾ فقط نوشيروان تائين احوال ڏنل آھی. ٻوئين بادشاہ ۽ عربن جي فتوح جو مفصل احوال ڏنو ويو آھی. انھي تاريخ بابت يوناني ۽ انگريزي ڪتابن ۾ جيڪو احوال ڏنل آھی سو ٿورو گھڻو ٻي طرح جو آھی. ٻرھي ڪتاب فارسي ڪتابن تي ٻڌل آھی. شروع ۾ ٻيغمبرن جو مختصر احوال ڏنل آھی، جو گھڻن تاريخن ۾ ايران جي بادشاہن مان ڪي ٻيغمبر شمار ڪيل آهن، تہ ٻلي خبر پوي تہ ڪھڙن بادشاہن جي زماني ۾ ڪھڙا ٻيغمبر هئا. ٻيچاڙيءَ ۾ شاهنامي تان بادشاہن جي ياداشت ۽ انھنجي بادشاہيءَ جو عرصو ڏنو ويو آھی ۽ انھنجي بادشاہي حضرت عيسيٰ کان ڪيترا ورھ اڳي يا پوءِ مٿي سو بہ ڏيکاريو ويو آھی. مطلب تہ هن ڪتاب ۾ قديم ايران جي تاريخ شروع کان وٺي عربن جي فتوح تائين ڏني وئي آھی. رستم ٻھوان جو احوال مون اڳئي ڌار لکيو آھی.

قديم ٻيغ

{ حيدرآباد سنڌ
فيبروري ۱۹۲۵ع

شاهنامي وارا شاه يا قدير ايران جي تاريخ

ديباچو.

پاڪ ڪتابن موجب سڀ آدمي حضرت آدم
۽ بي بي حوا جو اولاد آهن ۽ حضرت آدم کي انسان
ذات جو ڏاڏو ڄاڻن ٿا ۽ خدا جو پهريون نبي شمار ڪن
ٿا ۽ کيس صفي الله جي لقب سان سڏين ٿا. سغديس
عمر هڪ هزار سال لکن ٿا. کيس ويهه پٽ ۽ ويهه ڌيون
جايون. مرط مهل هنجو سڀ اولاد، ٻوڏا پڙ ٻوڏا، پڙئي
چاليهه هزار هئا. سغديس پهريان ٻه پٽ قابيل ۽ هابيل هئا،
جن مان هابيل صالح هو ۽ قابيل طالع ۽ انهنجي ۽ انهنجي
اولاد جي پاڻم ناسازي رهي ۽ تنهنڪري زمين تي هڪ
هئي کان ٻري وڃي رهيا. مرط کان پوءِ سغديس
جانشين شيث ٿيو، جنهن کي هن پنهنجو وڏي عهد ڪيو
هو. شيث کان پوءِ سغديس پٽ ائوش، پوءِ تنهنجو
پٽ قينان، پوءِ انهي جو پٽ مهلائيل، پوءِ

انهي جو پٽ **برد** جا نشين ٿيندا آيا. انهن کان پوءِ **حضرت ادریس** آدم جي اولاد مان پيغمبر ٿيو، جو حضرت آدم جي وفات کان ۶۰ سو ورهه پوءِ پيدا ٿيو ۽ **حضرت نوح** نبي ٿيو، جنهن جي ڏينهن ۾ ٻاٽي جو طوفان آيو ۽ ساري خلق ٻڏي وئي. انهي ڪري نوح کي آدم ٽائي چوندا آهن. حضرت نوح کي يارهن پٽ هئا، جي جدا جدا ڀاڱن ۾ وڃي رهيا هئا ۽ جدا جدا شهر ۽ ملڪ ٻڌائون، جي. **سند**، **نالن** جي پٺيان **سڌ**، **چين**، **ترڪ**، **خان**، **روس**، **صقلاب** وغيره. ڪن تاريخن ۾ لکيل آهي ته طوفان کان پوءِ حضرت نوح جا فقط ٽي پٽ بچيا، جن کي هن جدا جدا ملڪ وراهي ڏنا، هن طرح ته وڏي پٽ **سام** کي **شام** ۽ **عراق** ۽ **فارس** ۽ **خراسان** ۽ **جزيره** ڏنائين ۽ ٻئي پٽ **حام** کي **مغرب** ۽ **حبش** ۽ **زنجبار** ۽ **هند** ۽ **سند** ۽ **سودان** ڏنائين ۽ ٽئين پٽ **يافت** کي **چين** ۽ **صقلاب** ۽ **ترڪستان** ڏنائين. تنهن ڪري انهن ملڪن جا ماڻهو انهن جي اولاد مان سمجهن ٿا. گهرجن. انهن جي اولاد مان **حضرت هود** ۽ **حضرت صالح** نبي ٿيا. حضرت نوح کان پهرين ۶۰ سو ورهه پوءِ **حضرت ابراهيم خليل** وڏو نبي ٿيو. حضرت ابراهيم کي ۶ پٽ هئا. **ڪٿور**، **اسماعيل** ۽ **بيو اسحاق**، جي مخالفت جي ڪري ڌار رهيا هئا. انهي وچ ۾ حضرت هود

پينځمېر بر ٿيو. حضرت اسماعيل ۽ اسحاق کان
 پوءِ اسحاق جو پٽ حضرت يعقوب پينځمېر
 ٿيو، جنهنکي اسرائيل جو نالو مليل آهي ۽ بني اسرائيل
 انهيءَ جو اولاد آهن. حضرت يعقوب کي ٻارهن پٽ هئا،
 جن مان حضرت يوسف نبي هو، جو مصر ۾ فرعون جو
 وزير ٿيو. انهيءَ جي اولاد مان وري حضرت ايوب
 پينځمېر ٿيو. پوءِ حضرت شعيب، پوءِ حضرت موسيٰ
 ۽ هارون ۽ پوءِ حضرت يوشع بن نون ۽ پوءِ
 حضرت الياس ۽ پوءِ حضرت اليسع ۽ پوءِ حضرت
 اشموئيل، پوءِ حضرت داؤد ۽ پوءِ حضرت سليمان
 ۽ پوءِ حضرت يوسف ابن مٽي، پوءِ حضرت زڪريا ۽
 يحييٰ، پوءِ حضرت عيسيٰ بن مريم، پوءِ حضرت
 جرجيس ۽ پوءِ حضرت محمد صلعم.

(۱) پيشدادی خاندان جا بادشاه .

کيو مرث.

تاريخ نويسن جو چوڻ آهي ته پهرين پهرين جيڪا بادشاهي قائم ٿي، سا ايران ۾ پيشدادی خاندان جي ٿي يعني قاعدي جوڙڻ وارا بادشاهه، ۽ انهن جو به پهريون بادشاهه کيو مرث هو. جنهنڪي ماڻهن پسند ڪري ظلم زبردستي بند ڪرڻ ۽ مڪرائي جي بندوبست ڪرڻ لاءِ مقرر ڪيو. کيو مرث سرياني ٻوليءَ جو لفظ آهي، جنهن جي معنيٰ آهي جيئرو ڳالهائيندڙ. ڪن جو چوڻ آهي ته اهو هنجو نالو نه هو، پر بادشاهه ٿيڻ وقت اهو هنجي لقب ڏنو ويو ۽ سندس نالو هو اسپر ۽ سلم بن نوح جي اولاد مان هو، جنهنڪي عرب عالم سڏيندا آهن. ڪن جو چوڻ آهي ته يافث بن نوح جي اولاد مان هو. هجوسي چون ٿا ته کيو مرث خود حضرت آدم آهي، جنهنڪي هو گيل شاهه به سڏيندا آهن، يعني مٿيءَ جو بادشاهه، ڇا لاءِ جو هو مٿيءَ مان بڻايو ويو.

هو ۽ زمين جو پهريون نبي ۽ بادشاه ٿيو. ڪنهن به صورت ۾ ڪيو مرث پهريون شخص هو، جنهن بادشاهي هلائي ۽ عدل ۽ انصاف جو پايو وڌو ۽ لشڪر ۽ مشير رکيا ۽ ماڪن جو سير ۽ سفر ڪيو. هنکي هڪڙو پٽ **سيامڪ** نالي هو، جو دنيا ترڪ ڪري دماوند جبل ۾ اڪيلو رهندو هو ۽ خدا جي پرستش ڪندو هو. هڪڙي پيري ڪيو مرث پٽ جي ڏسڻ لاءِ ويو، پر هٿ نٿي آيس. هڪڙي هنڌ ڇپ ڇو آواز ٻڌي اوڏي ويو. وڃي ڏسي ته مٿس قتل ٿيو پيو آهي. انهي وقت کان وٺي ڇپ ڪي انڀاڳو پکي سمجهڻ لڳا. ڪيو مرث پٽ کي هڪڙي ڪوه يا غار ۾ دفن ڪري مٿس ٻاهر ٻاري ڇڏيائين ته مٿان جانور کوٽي ڪڍنس. انهي وقت کان وٺي مڇوسين يعني آتش پرستن ۾ اها رسم پئجي وئي، جا اڃا هلي اچي. انهي کان پوءِ ڪيو مرث ڳو لاڙ رهيو ته جن هنڌجي پٽ کي ماريو آهي، تن کان وٺي. آخر انهي جبل ۾ رهندڙ ڪي ڏيو يا راڪاس ڏٺائين، جن سان وڙهي گهٽن کي ناس ڪيائين ۽ اتي شهر اڏائي ماڻهو وهاريائين. انهيڪي طبرستان جوڻ لڳا. وري اُڀرندي ڏي وڃي بلخ جو شهر ٻڌائين ۽ اتي ڏاڍيون خوشيون ۽ مجلسون ڪيائين. هڪڙو ڀاءُ به هوس، سو به باطشان ڪري جيڪي جهنگلي قومون هيون ۽ جنهن ٿڌن ڏيو سڏيندا هئا، تن سان جنگيون

ڪري خلق تان انهنجو آزار لڌائين. ڏماوند ۽ باغ
 کان سواءِ اصطخر جو شهر به ٻڌائين ۽ ڪن تاريخن ۾
 آهي ته اردبيل ۽ فلسطين ۽ بابل ۽ قومن ۽ مڪران ۽
 جرجان ۽ حمص ۽ سجستان به ڪيو مرث جا ٻڌل آهن.
 ڪن جو چوڻ آهي ته سيامڪ ڪيو مرث جو پٽ نه
 هو، پر پوٽو هو، جنهنڪي هن پالي وڏو ڪيو ۽ حڪومت
 جي تعليم ڏني جنهنجي جاءِ تي وهاريائين ۽ پاڻ وڃي
 گوشه نشين ٿيو ۽ اميرن ۽ مشيرن کي هنجي سفارش
 ڪري ڇڏيائين. انهي طرح سيامڪ بادشاهي ٻئي
 هلائي ۽ بهادريءَ سان ديون کي شڪستون ڏيندو رهيو.
 پر هڪڙيءَ جنگ ۾ زخم رسي، جنهنڪري بستر نشين
 ٿي پيو. ڪيو مرث جبل مان انهيڪي ڏسڻ آيو. سغدس
 ڏسندي سيامڪ مري ويو، جنهنلاءِ ڪيو مرث ڏاڍو
 ڏک ۽ ارمان ڪيو. پر سگهوئي سيامڪ جي گهر پٽ
 ڄائو جنهنڪي ڏسي ڪيو مرث خوش ٿيو ۽ انهيچونالو هوشنگ
 رکيائين ۽ انهيجي پرورش ۽ تعليم جو پورو بندوبست
 رکي سيامڪ جي ڌاڻن جي پٺيان پيو. آخر انهنڪي
 هٿ ڪري ماري ساڙي ڇڏيائين. جڏهن هوشنگ
 پاڃي وڏو جوان ٿيو، تڏهن انهيڪي تخت تي وهاري
 ڪيو مرث وري به وڃي جبل ۾ گوشه نشين ٿي رهڻ
 لڳو، جيسين ڪهه حياتي پوري ٿيس. هنجي عمر هزار

ورهر جوڻ ۾ ٿي اچي ۽ جاليهر ورهر بادشاهي ڪيائين .
چونڌا تر ڪپڙن اُڻڻ ۽ گهوڙن تي زين ۽ لغام سان
سواري ڪرڻ جي رسم هندجي ڏينهن ۾ ٻئي .

هوشنگ .

هوشنگ کي عرب هوشنج چوندا آهن . ڪنڊجو
جوڻ آهي تر جيئن ڪيومرث خود آدم آهي، تيئن هوشنگ
کي مهلائيل ٿا ڄاڻن ۽ ٻڌس کي ڦيٺان، جي نالا مٿي
ديماجي ۾ ڏنل آهن. هوشنگ لفظ جي معنيٰ هوش وارو
آهي ۽ حقيقت ڪري هو وڏي هوش ۽ حڪمت وارو
شخص هو. هن حڪمت عملي ۽ باهت هڪڙو ڪتاب
تصنيف ڪيو، جو جاوڊان خرد جي نالي سان مشهور آهي.
اهو اصل سرياني ٻوليءَ ۾ هو، جو هارون الرشيد جي وزير
فضل بن سهل عربيءَ ۾ ترجمو ڪيو. عجم جا ماڻهو هوشنگ
کي نمين مان شمار ڪندا آهن ۽ هنکي عدل ۽ انصاف
جو صاحب ڄاڻندا آهن، جنهنجي بادشاهيءَ ۾ رعيت
گهڻو آرام ورتو. هنکي **طهمورث** نالي پٽ هو، جو سغدس
ولي عهد هو. انهي کي خاص طرح تعليم ڏنائين ۽ جيڪي
نصيحتون هنکي ڏنائين، سي مشهور آهن. انهن مان ڪي
ماختصر طرح هتي ڏجن ٿيون :- ڪو به حڪم حاجت
۽ دابل ۽ پوري ويچار ۽ صلاح مصلحت کان سواءِ جاري
نه ڪجي. مطلبي ۽ شرس وارن ماڻهن جي صلاح جي

خبرداري ڪرڻ گهرجي. ظالمن ۽ فسادين ۽ رهنن ۽ شريرن کي، غلوط رکڻ گهرجي. دشمنن جي حرڪتن کان غافل نه رهجي ۽ نه انهنجي دوستي تي اعتبار رکجي. نيڪ ۽ بيگناهه ماڻهن جي سنڀال ڪرڻ ۽ انهن کي تڪليف کان بچائڻ ضرور آهي. خرچ يا بخشش ڪرڻ ۾ اعتدال جو درجو نظر ۾ رکجي، حد کان پاهر نه وڃجي، يعني نه بخل ڪجي نه اسراف. ڪهڙي به قسم جي ماڻهوءَ ۾ حقارت جي نظر سان نه ڏسجي. عدل ۽ انصاف جي عادت ڪجي. مال ميٽڙ جو شوق نه رکجي. دشمن تي غالب ٿاڃي ته انهن کي معاف ڪجي ۽ انهن سان صالح ڪجي. جڏهن هوشنگ ڏٺو ته ظهيمورث هائي قابل ٿيو آهي، تڏهن هن کي تخت تي وهاري ۽ اميرن کي ڀارت ڪري ٻارڻ ڪيو. ورت وانگي وڃي جبل ۾ گوشه نشين ٿي رهڻ ۽ خدا جي عبادت ڪرڻ لڳو. اتي ديون هنجي مٿان هڪڙي وڏي چپ ڪيرائي وڌي ۽ هو اندر ڌار ۾ دٻجي پوي ويو. جڏهن ظهيمورث کي اها خبر پئي، تڏهن ڏاڍو افسوس ڪيائين. جنهن هنڌ هو واقعو ٿيو هو، اتي هڪڙو شهر ٻڌائين، جنهن جو نالو ٿاڻه رکيائين، يعني ڪڙو، جو پوءِ استعمال ۾ اينج چوڻ ۾ آيو. هوشنگ کي ايران جي نالي سان به سڏيندا آهن، اگرچہ سڀني

چون ٿا ته ايران کي ايرج جي پٺيان نالو ماڻيو. هوشنگ جي ڏينهن ۾ کاٻين مان لوهر ڪڍيو ويو ۽ انهن مان هٿيار ۽ اوزار ٺهڻ لڳا ۽ جانورن جون کاڌون لاهي رڱي پوسٽينون ڪري ڏيکارڻ لڳا ۽ ڪنهن کي تعليم ڏئي شڪار جي ڪم ۾ آڻڻ لڳا ۽ کاٻين مان سون ۽ رڻ به ڪڍيائون ۽ وطن جي ڇانگ به شروع ٿي. دجله ندي کوٽي جاري ڪيائون ۽ سوس ۽ ڪوفه ۽ بابل جا شهر ٻڌايا. هوشنگ جي بادشاهي چاليهه ورهه هلي. حضرت ادريس عليه السلام پيغمبر هنجي زماني ۾ هو.

ظهورِ ديو بند.

ظهورِ ديون سان وڙهيو ۽ انهن کي قيد ڪيائين، تنهنڪري هڪڙي ديو بند جو لقب مليو. هو ڏاهپ ۽ بهادري ۽ عدل ۽ انصاف ۽ ٻين گھڻن جي ڪري مشهور آهي. هنجي ڏينهن ۾ ماڪ ۾ ساخت ڏڪار پيو ۽ ماڻهن کي کاڌي جي لاءِ ان موجود نه هو، تنهنڪري ظهورِ حڪم ڪيو ته ماڻهو هڪ وقتي ماني ڪاٺين يعني رات جي ۽ ٻنهي واري ماني ٻن ڏينهن جي ڏينهن جي روزي رکڻ جي رسم شروع ٿي. اها به هنجي عدل ۽ انصاف جي ڳالهه شمار ۾ ايندي آهي. شروعات ۾ جيڪي ٻري ٻري جا فساد ۽ شرير ۽ جهنگلي ماڻهو هئا، جي انهي وقت جي اسطلاح موجب ديو بند ٻڌا هئا.

تفڪي جڏهن معلوم ٿيو ته طهه ورث نبي ي عمر جو شاهزادو آهي ۽ ماڪ سغدس پڙ و وزير ٿو هلائي، جو نامر ضعيف ۽ جلد مرڻ وارو آهي ۽ تڏهن هُو منصوبا ڪرڻ ۽ فساد اُٿارڻ لڳا. حقيقت ڪري ڪيوهرت پهرين شڪار گهڻو ڪندو هو ۽ عيش عشرت ۽ شراب نوشي ۽ هر مشغول رهندو هو. پر جڏهن خبر پيس ته دشمنن فساد شروع ڪيو آهي، تڏهن پڙي وزير سان صلاح ڪري لشڪر تيار ڪري جنگ ڪرڻ لاءِ نڪتو. ٽي سؤ هاڻي ساڻ ڪنيائين ۽ دشمنن کي شڪستون ڏئي خراب ڪيائين ۽ پوءِ پنهنجي ساري ماڪ هر گشت ڪيائين. ٽيهه ورهه بادشاهي ڪري وفات ڪيائين ۽ مرڻ کان اڳي پنهنجي پٽ ۽ وڏي عهد **جمشيد** کي وصيتون ۽ نصيحتون ڪري تخت تي وهاريائين. طهه ورث جي راڄ هر طبرستان، آميل، قعزن، انڌيان، مراثن، عراق عرب ۽ ٻيا ڪي شهر پڻ اڻيا. تاريخه هر لکيل آهي ته طهه ورث پنهنجي جنگين هر هڪ هزار چار سؤ اسي ديو ماري ۽ گهڻا بند ڪيائين، جنهن ڪري ديو بند جو خطاب مايس. عمرات سؤ ورهه هيس ۽ بالغ هر دفن ڪيو ويو.

جمشيد.

ڪي لکن ٿا ته اصل نالو جم آهي ۽ شيد لقب آهي، جنهنجي معنيٰ آهي سچو يا وڏو ٿارو. ڪي

جهمشيد کي سام بن نوح جو پوٽو ٿا ڄاڻن؛ ڪي انهي کي
 طهمورث جو پٽو يا پائٽيو به ٿا چون. مطلب ته هو عدل ۽
 انصاف ۽ بهادريءَ سان بادشاهي ڪرڻ لڳو ۽ ساڳئي
 وقت هر عبادت به گهڻي ڪندو هو، جنهن ڪري سمنڊس
 دعا قبول ٻوندڙ ٿي. خدا کان دعا گهريائين ته سمنڊس
 مالڪ ۽ رعيت هر مرض ۽ موت نه ٿئي يا تمام گهٽ ٿئي.
 انهي دعا جو اهو اثر ٿيو ته ٽي سؤ ورهه برابر ڪو به
 ماڻهو نه مئو. هندي ڄڻ ڪن ڪري هندي بادشاهي
 ساري عالم تي پکڙي وئي، پاڪ چوڻ هر ٿو اچي ته جنن
 ۽ پرين ۽ حيوانن تي به انجو حڪم هلائڻ لڳو، جيئن
 حضرت سليمان جي نالي جو ندا آهن ۽ گهڻن کي انهي
 ڪري اهو به گمان آهي ته جهمشيد سليمان هو. پراڻا
 ڳالھ غلط آهي ڇا لاءِ جو حضرت سليمان پڇاڙيءَ تائين
 نهي رهيو ۽ جهمشيد پڇاڙيءَ هر ڪافر ٿيل لڳو ۽ پنهنجي
 حڪم ۽ بادشاهيءَ تي مغرور ٿي فرعون وانگي خدا تي
 جو دم هڻڻ لڳو ۽ ماڻهن کي پنهنجي پرستش ڪرڻ لاءِ
 زور ڪرڻ لڳو، ۽ جيڪو نه ڪندو هو، تنهن کي مارائي
 ڇڏيندو هو. پهرين هندي گاديءَ جو هنڌ سنڌستان ۾
 هو، پوءِ فارس ۾ ڪيائين، ۽ ٻي هاڻي شيراز آهي. اتي
 بهار جي شروعات ۾ وڏو جشن ڪيائين، جنهن کي نوروز
 سڏيائين ۽ جهمشيد نوروز جي رسم اڃا تائين ايران ۾

هلي ا جي . حڪيم فيشا غورث يوناني به جهڻوڪي جي
 زماني ۾ هو ۽ وٽس ملازم هو، جنهن موسيقيءَ جو علم ڪيڏو
 ۽ راڳ ۽ ساز شروع ٿيا. جهڻوڪي ماڻهن کي وراهي چار قسم
 يا فرقا ڪيا. هڪڙا عالم يا لکپڙهه ڪرڻ وارا، ٻيا لشڪري
 يا جنگ ڪرڻ وارا، ٽيون به ڪم راهه ڪرڻ وارا ۽ چوٿون
 ڪاسبه يا هٿيءَ ڏنڌي ڪرڻ وارا. انهي طرح ملڪ
 جو انتظام تمام چڱو هلايو لڳو. پر جڏهن هند جي مغز ۾
 شيطاني هٿ پوڻ لڳو ۽ پاڻ کي خدا سمجهڻ لڳو ۽ پرستش
 ڪرائڻ لڳو ۽ جن عقل وارن سندس ڳالهه نٿي سمجهي
 تن کي مارائڻ لڳو، تڏهن ملڪ ۾ فساد شروع ٿيا ۽ انهن
 منصوبو ڪري جهڻوڪي جي پائنتي **ضحاڪ** کي هند جي جاءِ
 تي بادشاهه ڪرڻ جي رٿ ڪئي. اهو ضحاڪ عاد
 جي قوم ۾ عرب منجهه رهندو هو، جنهن ڪري کيس تازي
 سڏيندا هئا. اهو وڏي لشڪر سان ڪاهي جهڻوڪي تي
 آيو. هند جو زور ڏسي ۽ رعيت کي پنهنجي برخلاف
 ڏسي جهڻوڪي شهر ڇڏي پڇي ويو ۽ سجستان ۾ جبلن
 جي غارن ۾ گذارڻ لڳو. اتي جي جايلو ماڻهن جي
 ڪنهن زال سان شادي ڪيائين، جنهن مان اولاد به ٿيس،
 جنهن مان هڪڙو ڪرشاسف يا ڪرشاسپ آهي ۽ رستم
 انهيءَ جي اولاد مان ٿيو. مطلب ته اتي جبل ۾ گذاري
 هو آخر مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته هڪڙي پوري

وڻ ۾ لڪو ويٺو هو ته صبحاڪ جي ماڻهن اچي انهي وڻ کي ڪرت سان چيريو ۽ انهي ۾ چيرجي مري ويو. جمشيد جي عمر هزار ورهه ٿا لکن ۽ بادشاهي ست سؤ ورهه ڪيائين ۽ ڪي ٿا چون ته ست سؤ ورهه عمر هيس ۽ ٽي سال بادشاهي ڪيائين. حضرت هودنبي هنجي وقت ۾ داد جي قوم لاءِ پيدا ٿيو. جمشيد جي ڏينهن ۾ درزڪو همد ۽ سڙڪن ٺهرا ٿي ۽ ڪو هن ڪٽائڻ جو ڪم شروع ٿيو.

صبحاڪ قازي.

مٿي چيو ويو ته صبحاڪ جمشيد جو ڀائٽيو هو، پر ڪنجو لڪڻ آهي ته هنجو پاڻيڄو هو. جمشيد جي هڪڙيءَ پٺل جي شادي عرب جي هڪڙي بادشاه سان ٿي هئي، ۽ صبحاڪ عربي لفظ آهي، جنهنجي معنيٰ آهي ڪلندڙ، پر عجم يا ايران وارا انهيڪي بيورا سب سڏيندا آهن يعني هزار گهوڙن وارو يا ده آگ، جو هن وقت ڏهه هزار گهوڙا رهندا هئا. ڪي دري چون ٿا ده آگ انهيڪري چوندا هئس، جو منجهس ڏهه عيب هوندا هئا، جو قديم پارسيءَ ۾ آگ جون عيب ڪي. ۽ ده آگ مان عربن صبحاڪ نالو بنايو. صبحاڪ جي پيءُ جو نالو علوان هو، جنهنڪي عجم وارا مرداس ٿا چون. لکيل آهي ته هوندي هاروت ۽ ماروت جو شاگرد هو ۽

جادو سڪيو هو ۽ ٻئي جي منع ڪرڻ تي به نه رهيو ۽ پٽس،
 جو پنهنجي پاسي جو بادشاهه هو، تنهنڪري ماري پاڻ اُتي
 جو بادشاهه ٿيو. انهيڪري صحاڪ ظالم ۽ بي ڊيو ۽
 شوخ طبيعت جو ماڻهو هو. جهڙو عرب ۾ رهندو هو
 اهڙو هاڻي جمشيد کان پوءِ عجم ۾ به رهڻ لڳو، جنهن
 ڪري ماڻهو سگهوئي پشيمان ٿيا ۽ کانئس بيزار ٿيڻ
 لڳا. ست سؤ ورهه انهي ظلم سان بادشاهي ڪيائين.
 پوءِ اچي هڪڙو مرض ٿيس، جنهن ۾ سندس پنهنجي ڪلهن
 تي پهاڙيءَ جهڙا ٻه زخم ٿيس. ماڻهنجو اهو ويساهه هو ته
 شيطان سندس ڪلهن تي چمي ڏني، جنهنڪري اُتي
 ٻه ناگ پيدا ٿيس، جي کيس پياچڪ هڻندا هئا ۽ ماس
 يا ميڇالو کائيندا هئا، جنهنڪري هن اها صلاح ڪئي
 ته هر روز هڪڙو ماڻهو ڪهي انهيءَ گوشت انهيڪري
 ڪارا ٿيڻ جي يا طبيعت جي چوڻ تي ماڻهو جو ماس يا فقط
 ميڇالو انهن ڦٽن ۾ وجهندو رهجي. ائين ڪرڻ سان
 هنڪي آرام آيو ٿي، تنهنڪري اهڙو بندوبست ڪيو ويو
 ۽ حڪم جاري ڪيو ويو ته هر روز مقرر ڪيل عملدار يا
 خانسامان کي ٻه ماڻهو ملن، جنڪي ماري هو ٻه مغز ڪڍي
 پهاڙي. جڏهن ماڻهن جون دانهون خانسامان ٻڌيون،
 تڏهن انهيڪري به قياس اچڻ لڳو ۽ هو لڪ جوڙي رين ۽
 گهٽن جا ميڇالا ڪيائي ادي ڏيندو هو ۽ ماڻهنڪي لڪائي

پڇاڻي ڪي ندر هو، جي ماڪ ڇڏي پڇي ويٺا هئا. ٻه سؤ ورهه هنجو اهو حال رهيو. انهي وچ ۾ ماڻهو صحاڪ جي ظلم کان ڏاڍا تنگ ٿيا. انهي وقت ڌاري هڪڙي رات صحاڪ خواب ۾ ڏٺو ته ٽي چٽا اندر محلات ۾ گهڙي کيس مارڻ آيا آهن، انهن مان هڪڙي سندس مٿي ۾ گرز هڻي ڪيرا يو آهي ۽ ٻن سندس ٻنن مان ڪل جو پتو ڪڍي انهن سان سندس مٿ ٻڌا آهن ۽ پوءِ رسو ڳچيءَ ۾ وجهي دماوند جبل ڏي وٺي وڃي ڦوڙايو اٿن. اهو خواب ڏسي صحاڪ دانھون ڪري اُٿيو ۽ نجومي گهرائي انهن کان تعبير پڇيائين. هنن چيس ته جمشيد جي اولاد مان ڪو ٻار ڄائو آهي، جو کيس ماري کانس بادشاهي وٺندو. انهي ڪري صحاڪ پڇا ڪرڻ لڳو. آخر هڪڙي ڳوٺ ۾ جمشيد جي اولاد مان هڪڙي شخص آبتين نالي جي زال **فراگ** نالي لڌائون، جنهن کي هڪڙو کير پياڪ ٻار هو، جنهن جو نالو **فريدون** هو. انهي ريجاري جي گهر تي صحاڪ جي ڪاهر ٿي ۽ انهي کي مارڻ گهرائين ته مٿان وڏو ٽنهي ۽ کيس ماري. جهڙي طرح مصر جي فرعون حضرت موسيٰ کي نڀي هوندي هارائائي گهريو، جنهن کي مائس درياھ ۾ اوڙهي ڇڏيس، تهڙي طرح فراگ به صحاڪ جي اچڻ جو ٻڌي ڏپ کان ٻار کڻي شهر ڇڏي پڇي وڃي ڪنهن جبل ۾ اڪي. صحاڪ انهن

جي گهر آيو ۽ فريدون کي نه ڏسي ڪاوڙ مان ٻڌس کي
 مارائي ڇڏيائين. فرماڪ ٻار کنيو رلندي وئي.
 هڪڙو شخص جهنگ ۾ ڏٺائين، جنهن ڳاڙو مال ٻئي چار يو.
 انهي کي عرض ڪيائين ته ٻار کي کير پياري ۽ رهڻ
 لاءِ جاءِ ڏئي. هن ٻار وٺي پنهنجي حوالي ڪيو ۽ انهي
 کي ٻالڻ لڳو ۽ ماڻس به انهي جي سنڀال ٻئي ڪندي هئي.
 ڪن ورهن کان پوءِ ڄڻ هن صحاڪ جو ظلم تمام گهڻو
 ٿيو، تڏهن ماڻهو فساد ڪرڻ لڳا. اصفهان جي شهر ۾
 هڪڙو لوهار گاوه نالي هو، جنهن جا ٻه ٻارا پٽ صحاڪ
 جي حڪم سان ماري ويا هئا، تنهن فساد ڪرڻ جو ارادو
 ڪيو. پنهنجو دڪان بند ڪري، ڄم جو ٽڪر،
 جيڪو اوهار ٻاهر وٽ ويهي ڪم ڪرڻ وقت اڳيان چيانه
 کي ٻڌندا آهن، سو هڪڙي لٽ ۾ بيمرقي وانگي
 ٻڌي، اهو جهنڊو ڪري ڪاهي تي رکيائين ۽
 صحاڪ جي ظلم جون فريادون ڪندو ماڻهو گڏ ڪندو
 هليو هليو. سندن جوڌاري ماڻهو گڏ ٿيندا ويا. ايترا
 اچي گڏ ٿيا، جو بادشاهه جي داروڻي کي وڃي ماريائون،
 خزانو ڀڄي مال ڪڍيائون ۽ شهر ورڻائون. صحاڪ جيڪو
 لشڪر ساڻن وڙهڻ لاءِ ٿي موڪليو، سو شڪست کائي وڃي
 ويو. انهي طرح فتحون ڪندو تمام گهڻي لشڪر سان
 گاوه لوهار صحاڪ تي ڪاهي آيو، هو تڏهن ظلمستان ۾

منزل انداز هو. گاوه سان جي امير مددگار هئا، تن جي مرعي هئي ته صحاڪ کي ماري خود گاوه کي بادشاهه ڪڍي، جو هن ڏاڍي همت ۽ بهادري ۽ عقلمندي ۽ سياڻپ ڏيکاري هئي، پر گاوه انهي ڳالهه کان انڪار ڪيو ۽ چيائين ته آءُ لوهار ماڻهو آهيان. بادشاهي جهڙي اولاد جو حق آهي انهي مان ڪو ڳولي هٿ ڪڍي. فریدون انهي جي اولاد مان هو ۽ خبر هين ته رڻ جي شهر جي آس پاس گهوارن ۾ ٿو رهي. گاوه پنهنجن ماڻهن سميت رڻ ۾ آيو ۽ فریدون کي ڳولي هٿ ڪري، تخت ۽ ماڪ جو وارث ٺهرائي، انهي کي ساڻ ڪٽي صحاڪ تي ڪاهي هليو. صحاڪ به لشڪر تيار ڪري وڙهڻ لاءِ نڪتو. جنگ ۾ هن شڪست کاڌي ۽ ڀڄي نڪتو. گاوه جا ماڻهو بنيان پيس ۽ وڃي ٻڪڙيا ٿونس ۽ فریدون وٽ وٺي آيس. هڪڙي گرز ڪٽي سندس مٿي ۾ هڻي ڪيرائين ۽ ٻن چٽن سندس ٻنن جي کل مان پٽا ڪڍي سندس ٻانهون ۽ ٽنگون ٻڌيون ۽ دماوند جبل ۾ نئي قيد ڪيائونس. انهي طرح سندس خواب سچو ٿيو. آخر اتي قيد ۾ مري ويو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته گاوه پهرين صحاڪ کي قيد ڪري پوءِ فریدون کي ڳولي هٿ ڪري بادشاهه ڪيو. صحاڪ جي ٻني جو نالو ار داد ٿا چون. همدجي بادشاهي هڪ هزار ورهه رهي. حضرت ابراهيم خليل الله همدجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

فریدون .

فریدون آبتين جو پٽ هو، پر ڪنهن تاريخچي ۾ هو
 اتقيان بن جمشيد جو پٽ لکيل آهي. ۽ ڪي جمشيد جي
 اٺين پيڙهيءَ ۾ ٿا چون. سڀئي تاريخ نويس هن کي عقل
 وارو، انصاف پسند ۽ چڱو بادشاهه ٿا چون ۽ انهي ڪري
 فروز جي لقب سان ٿا سڏين. جڏهن فریدون تخت
 تي ويٺو، تڏهن گاوه کي پنهنجو سپهر سالار مقرر ڪيائين
 ۽ روم ڏي موڪليائين ۽ **گرشاسپ** يا ڪرشاسف،
 جو پٽ جمشيد جي نسل مان هو، تنهنڪي ۽ **نريهان** کي
 ترڪستان تي مقرر ڪيائين. گاوه پنهنجي لشڪر
 سميت روم ۾ حاڪم ٿي رهڻ لڳو ۽ ويهر ورهه آس پاس
 جا ماڪ فتح ڪندو رهيو. جيڏي ٿي ويو اوڏي
 فتح حاصل ٿي ٿيس. اهو جهڙي وارو جهنڊو هميشه
 لشڪر سان کنيو وڌيو. ائين سمجهيل هو ته اهو برڪت
 وارو ۽ سڀاڳو آهي. انهيڪي درفش گاوياني جو لقب
 مليو، جو پوءِ ايران ۾ قائم رهندو آيو. مطلب ته عراق ۽ اصفهان
 ۽ آذربائيجان گاوه جي حوالي هئا. ٻار اصفهان ۾ اچي
 رهيو ۽ مال خزانو گهڻو گڏ ڪري حياتيءَ جا ڏينهن
 خوشيءَ سان گذاريائين. جڏهن فریدون گاوه جي
 مرڻ جو ٻڌو، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس ۽ ساري ملڪ ۾
 هڪڙي هندي ٿاڻين عالم مائمر ڪرڻ جو حڪم ڪيائين
 ۽ پاڻ به اميرن سميت مائمر جون رسمون بهجا آندائين ۽

پن پتن کي ناهنغد ڪنڊو هو، اوترو هن پتن سان زياده محبت هيس. جڏهن فریدون ٻڌو ٿيڻ لڳو، تڏهن اميرن ۽ وزيرن جي صلاح سان آئندي جي فساد بند ڪرڻ لاءِ پنهنجو ملڪ وراهي تن پتن کي ڏيڻ جو ارادو ڪيائين. روم، مغرب ۽ فرنگ جا ملڪ سلم کي ڏنائين ۽ چين، مچين ۽ ترڪستان تور کي ڏنائين ۽ ايران يعني فرات نديءَ کان وٺي جيڪون نديءَ تائين جيڪو آباد ملڪ هو، سو ايرج کي ڏنائين. پهرين پن پتن کي لشڪر ۽ ٻيو مناسب اسباب سامان ڏئي انهن پاسن تي روانو ڪيائين ۽ ايرج کي پنهنجو ولي عهد مقرر ڪري ٻاڻوت رکيائين. بلڪ بادشاهيءَ جو سڀ ڪم ڪار انهيڪي ڏنائين ۽ ٻاڻ فقط نالي جو بادشاهه ٿي آرام سان عبادت هر وقت گذارڻ لڳو. مٿي چيو ويو آهي ته فریدون شروعات ۾ گاوه کي اصفهان ڏي ۽ گرشاسب ۽ نريمان کي ترڪستان ڏي موڪليو هو. گاوه جي مرڻ کانپوءِ سندس پٽ قارن کي چين ڏي موڪليائين ۽ نريمان کي مازندران ڏي، جو انهي پاسي فساد جو ڊپ هو. ٻئي انهن پاسن جو ڪم ڄڻي طرح پورو ڪري آيا. وري نريمان کي هندستان ڏي موڪليائين. هو اتي جي راجا سان صلاح ڪري موٽي آيو ۽ وري روم ڏي موڪليو ويو. اتان به فتح ڪري موٽڻ کانپوءِ

نريمان مري ۽ ويو ۽ انهي جي جاءِ تي سغدس پٽ سام
مقرر ڪيو ويو. هندستان جي مهارا جا البت فساد
ڪيو، تنهنڪري سام بن نريمان کي اوڏي موڪليائين
۽ هن اُتي وڃي فساد بند ڪيو.

هوڏي وري سلم ۽ تور جي روم ۽ چين ڏي ۽
ايرج جي خود ايران ۾ رهڻ ۽ بادشاهي ڪرڻ جي
ڪري هنن بن ماڻيجي پائن جي دليين ۾ حسد پيدا ٿيو،
خاص جڏهن خبر هين ته سغدن پئي جي ۾ ايرج سان
گهڻي محبت آهي ۽ هنکي پاڻ سان گڏ رکيو اچي.
تنهنڪري ارادو ڪيائون ته هنکي ڪنهن تجويز
سان ماري ڇڏين. اها نيت ڪري اُهي ٻئي پائر
آذربائيجان ۾ اچي گڏ ٿيا ۽ صلاح ڪري پئي ڏي خط
لکيائون ۽ قاصد موڪليائون ته جي ايرج کي ۾ اسان
وانگي ڪو پري ماڻه ڏئي روانو نه ڪندين ته اسين
لشڪروني اچي اوهان سان وڙهنداسين. هي پيغام
پڌي فريدون ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ حڪم ڏنائين ته لشڪر
گڏ ڪري هنن تي ڪاهي وڃي هننکي سيڪت ڏئي
ڪائڻن ملڪ ڦرجي. ۾ ايرج چڱي نيت ۽ چڱي طبيعت
وارو هو، تنهن پئي کي گهڻو سمجهايو ۽ چيائين ته منکي
موڪل ڏيو ته آءٌ پنهنجن پائن کي وڃي روبرو سمجهايان
۽ انهن کان معافي گهران ۽ انهنکي ساز ۾ آڻيان. فريدون

پهرين نئي مڃيو. آخر راضي ٿي هڪي موڪل
 ڏنائين ۽ ايرج پائن وٽ ويو. پر هنن بيڪيائين ۽
 پيرهن هڪدم هڪي مارائي سندس سسي پي ڏي
 ڏياري موڪلي ۽ چيائون ته اهو ائين ايرج جنهن
 جي پاسداري ٿو ڪرين. هي حال ڏسي غم کان
 فريدون ڪپڙن جي بدران پنهنجو سڄو ڦاڙڻ لڳو.
 دنيا کان بلڪل بيزار ٿي پيو ۽ دنيا ترڪ ڪرڻ ۽ گوشه
 نشين ٿي وھڻ جو ارادو ڪيائين، مگر پهرين ايرج جي
 جاء تي سندس جوان پٽ **منو چهر** کي وهارڻ ۽ انهيڪي
 لشڪر سان سندس ناخلف پٽن کان وڃڻ جو مقصد
 پيش نظر ڪيائين. اهو مطلب آخر پورو ٿيو ۽ منو چهر
 سلم ۽ تور سان وڙهي انهيڪي ماريو، جو ڏڪر هيٺ ڪرڻ
 ۾ ايندو. پوءِ گوشه نشينيءَ ۾ گذاري وفات ڪيائين.
 پنج سؤ سال سندس بادشاهي هلي. ڪن يهودي
 يا عبراني مورخن جو چوڻ آهي ته توريت ۾ جو نمرود
 جو نالو آيل آهي، سو اهو ئي فريدون هو. ابوالفدا به
 ائين ٿو چوي. ڪي ٿا چون ته اهو صحاح جي نائين
 مان هو، جو مغرب جو حاڪم هو. لکيل آهي ته فريدون
 پهريون بادشاهه هو، جو هاڻيءَ تي ويٺو ۽ جنگ جا هٿيار
 ڪم آندائين ۽ علم نجوم ڪڍيائين ۽ اصطربلاب
 جوڙيائين. ڪن جو چوڻ آهي ته فريدون نئين مان

هو ۽ خدا تعاليٰ جي طرفان هنڪي وحي ٿيندو هو ۽ ماڻهن جي حالت سڌارڻ لاءِ صفاڪ پيدا ٿيو. فریدون جو گهڻو ڪلام آهي، جو عربيءَ ۾ نصيحتن جي صورت ۾ آندل آهي.

منوچهر.

منوچهر ايرج جو پٽ هو، پر ڪي تاريخ نويس ٿا چون ته هو ايرج جو ڀائٽيو هو ۽ ڪي ڀاڻيچو ٿا چون. پر معتبر حقيقت اها آهي ته ايرج جو پٽ هو. لکيل آهي ته جڏهن ايرج قتل ٿي ويو، تڏهن فریدون کي معلوم ٿيو ته ايرج جي زال، جنهنجو نالو ماه آفرید هو، سا پيٽ سان آهي. آخر اهو ڄاڻو ۽ منوچهر نالو رکيائينس ۽ تمام عمدي پرورش ۽ تعليم مليس ۽ تمام نيڪ بخت ۽ همت وارو ۽ انصاف پسند ٿيو. جڏهن جوان ٿيو ۽ معلوم ٿيس ته سغدس ڇاچن سام ۽ تور سغدس پيءُ کي دغا ڪري ماريو هو، تڏهن انهن کان وير وٺڻ جو ارادو ڪيائين ۽ ڏاڏس فریدون به انهي ۾ همتايس. تمام گري تيار ڪرڻ لڳو، جنهن ۾ خود فریدون به شامل ٿيو. سام ۽ تور اهي خبرون ٻڌي ڊڄي ويا ۽ وڪيان جي هٿان پشيمان ٿيڻ جا پيغام موڪليائون ۽ خواهش ڏيکاريا تون ته منوچهر سان اچي ملاقات ڪن. پر فریدون انهنڪي اصل منهن ڪونه ڏٺو، بلڪه ورندي ڏٺائين ته منوچهر

لشڪر سان ڪاهي اوهان ڏي اچي ٿو. سگهوئي پوءِ
 تيار ٿي ۽ منوجهر وڌي لشڪر سان ڪاهي انهن ڏي
 ويو. قارن بن گاوهر لشڪر جو سپر سالار هو. آخر
 طرفين جي وچ ۾ جنگ ٿي ۽ سالم ۽ تور شڪست کائي
 توران ڏي پهچي ويا. قارن پٺيان پيا. پٺيان منوجهر
 به قارن جي پايو قباد سان ويو. وري به وڃي انهن کي
 پهتا ۽ انهن سان جنگ ڪيائون. تور کي تر منوجهر
 پنهنجي هٿ سان ماريو ۽ سالم کي وري قارن ماريو.
 انهي طرح دشمنن کي پورو ڪري موٽي آيا. ڪن
 قاريخن ۾ ائين به آهي تر منوجهر جو تور ۽ سالم سان وڙهڻ
 ۽ انهن کي مارڻ فريدون جي مرڻ کان پوءِ ٿيو ۽ ڪي ٿا
 چون تر فريدون ايرج جي مرڻ کان پوءِ روئي روئي
 انڌو ٿي پيو ۽ منوجهر پنهنجي منهن سالم ۽ تور سان وڙهي
 انهن کي ماري موٽي فريدون وٽ آيو ۽ خوشيءَ کان هننجي
 اکين ۾ نور پيدا ٿيو. پوءِ هن منوجهر کي پنهنجي
 بدجا تخت تي وهاريو ۽ **سام بن نريمان** جو وقت
 جو بهلوان هو. سو سندس وزير ۽ سپر سالار ڪري
 ڏنائين، جو ڪڏهن اتي ايران ۾ رهندو هو ۽ ڪڏهن پنهنجي
 وطن **سجستان** يا **سيستان** ڏي ويندو هو. هن نيمروز ۽
 زابل ۽ ڪابل ۽ هند جا ڀاڱا فتح ڪري ايران سان شامل
 ڪرايا. ڪن رهن کان پوءِ سالم کي هڪڙو پٽ

ڄاڻو، جنهنجا سڀ وار اڃا هئا. اهڙي قسم جو ٻار اڳي
ڪڏهن پيدا نه ٿيو هو، تنهنڪي ڏسي سام ڏاڍو پشيمان
۽ پريشان ٿيو. اهو هن نئي هڪڙي زاهد يا اولياءِ
سيمرغ نالي جي حوالي ڪيو، جو جبل ۾ رهندو هو ۽
انهيکي انهيءَ جي پرورش ۽ تعليم لاءِ چيائين. اهو ٻار
ست ورهه اُتي رهيو. پوءِ سام انهيءَ جي وٽي
پنهنجي وطن ۽ قوم ۾ آيو. اچن وارن جي ڪري
هن انهيءَ جو نالو **زال** رکيو يعني ٻڌي زال، اگر چه فردوسي
شاهنامي ۾ سيمرغ ۽ زال جي نسبت ۾ خيالي قصو لکيو
آهي. جڏهن منوجهر کي زال جي ڄمڻ جي خبر ملي،
تڏهن انهيءَ جي ڏسڻ جي خواهش ڪيائين ۽ سام کي
چيائين ته انهيءَ کي پاڻ سان وٺي اچي. آخر هو ٻئي
محلات ۾ آيا ۽ منوجهر جي حڪم سان نجومين زال
جو طالع ڏسي ظاهر ڪيو ته هي مشهور ۽ زبردست پٺوان
ٿيندو ۽ شاهي خاندان کي گهڻي مدد ڪندو. جڏهن
سام ۽ زال موٽي پنهنجي وطن ويا ۽ انهيءَ جي زال وڏو
ٿيو ۽ تعليم وٺي قابل ٿيو، تڏهن هڪڙي نيمروز ۾ حاڪم
ڪري رکيائين ۽ هوائي رهي عدل ۽ انصاف سان
حڪومت ڪرڻ لڳو.

حڪومت هلائيندي زال شڪار ۾ ڪندو هو ۽
آس پاس ماڪ ۾ گهمندو هو. هڪڙي ڀيري گشت

ڪمڊي سڃيستان مان نڪري ڪابلستان ۾ وڃي
 نڪتو. اهو ماڪ سام جي زبردستيءَ ۾ هو ۽ اتي جو
 بادشاهه مهراڻ سغدس ڏل پريندڙ هو. جڏهن زال
 ڪابلستان ۾ ويو، تڏهن مهراڻ ڏاڍو خوش ٿيو ۽ سغدس
 مهماني ڪيائين ۽ هر طرح کيس خوش رکڻ جي ڪوشش
 ڪيائين، اگرچہ هو بت پرست هو ۽ سام ۽ زال خدا
 پرست هئا. مهراڻ کي هڪڙي جوان خوبصورت ڌيءُ
 رودابه نالي هوندي هئي. هڪڙي ٻيري باغ ۾ گهمندي
 هن زال کي ڏسي ورتو ۽ موهجي وئي. مالهيءَ جي
 معرفت هن جو احوال وٺي هنکي پاڻ وٽ آڻائڻ جو ارادو
 ڪيائين. انهي طرح ٻئي هڪڙي کي ڏسي هڪڙي
 جا گرفتار ٿي پيا ۽ هڪڙي سان ڳجهي طرح ملاقات
 ڪري شاديءَ جو انجام اقرار ڪيائون. پوءِ زال
 نيمروز ڌيءَ موٽي آيو ۽ سگهوئي پوءِ پنهنجي ٻئي سام
 سان گڏجي وري ڪابلستان ۾ آيو، جتي رودابه جي زال
 سان شادي ٿي ۽ انهيءَ بادشاهه منوچهر جي ٻه اڳواٽ
 منظوري ورتي هئا. شاديءَ جو نشيجو اهو ٿيو ته
 هنن کي ٻه ڄاڻو، جنهن جو نالو رستم رکيائون. رودابه
 جمشيد جي اولاد مان هئي. رستم کي انهيءَ ڪري
 ڪاهلي سڏيندا آهن.

پنجاهه ورهين جي بادشاهيءَ کان پوءِ منوچهر جي

ماڻھ تي ترڪستان جي بادشاهه **افراسياب** ڪاهه ڪئي. هو تور جي اولاد مان هو، تنهن ڪري اڳوڻي خانداني دشمني سندن وچ ۾ هلي آئي. جڏهن ترڪن جو لشڪر ايران جي حد ۾ لنگهي آيو، تڏهن منوچهر لشڪر وٺي انهيڪي سامهون ٿيڻ آيو پر ترڪ زور وارا هئا، تنهن ڪري منوچهر آمل جي مضبوط ڪوٽ ۾ وڃي پناهه ورتي ۽ افراسياب پنهنجا ترڪ وٺي آڻي انهيڪي گهيرو ڪيو. جڏهن گهيرو گهڻا ڏينهن هليو ۽ منوچهر تنگ ٿيو، تڏهن تحفا موڪلي صلح ڪرڻ جي ڪوشش ڪيائين؛ پر افراسياب صلح ڪرڻ نه گهريو، اگرچہ سندس ترڪي لشڪر ۽ عملدار ٿڪجي پيا هئا ۽ صلح لاءِ خواهشمند ٿيا، پر جڏهن افراسياب نه مڙس جي ڪئي، تڏهن ارادو ڪيائون ته رات جو هڪڙي مرضي کان سواءِ ڪوچ ڪري هليا وڃن. افراسياب اهو حال معلوم ڪري لاچار منوچهر سان صلح ڪرڻ تي راضي ٿيو. ٺهراءُ ٿيو ته جبل جي چوٽيءَ تان ارش بهلوان تير اُڇلائي ۽ جتي تير ڪري اُها حد ايران ۽ ترڪستان جي مقرر ٿئي. آخر ائين ڪيو ويو ۽ تير ارش اهڙي زور مان هنيو، جو جيڪون نديءَ جي ڪناري تي اچي پهتو. نديءَ جي اڀرندي وارو ملڪ جنهنڪي ماوراء النهر جوڻ لڳا، سو افراسياب جو ٿيو. انهي طرح جنگ پوري ڪري صلح

قائم ڪري مڻوچهر طبرستان مان نڪري رئي جي
ولايت ۾ آيو ۽ اتي پنهنجو سڀ لشڪر ۽ سردار ۽ امير
امرا گڏ ڪري انهنجي آڏو بيهي هڪڙي تقرير ڪيائين،
جا ڪتابن ۾ مشهور آهي. انهي ۾ هن بادشاهن ۽ رعيت
جي فرضن جو ذڪر ڪيو ۽ ملڪ کي آباد ڪرڻ لاءِ
نصيحتون ڪيائين ۽ رعيت انجام ڪيو ته آئندي هو
انهن تي عمل ڪندا. انهيڪان پوءِ مڻوچهر آرام سان
بادشاهي پئي ڪئي. جڏهن سوا سؤ ورهه بادشاهي
ڪري رهيو، تڏهن پنهنجي پٽ نوذر کي ولي عهد مقرر
ڪري ۽ امير ابرائن کي ڀارت ڪري وفات ڪيائين.
تاريخن نويسن جو چوڻ آهي ته حضرت شعيب ۽ حضرت
موسلي هنجي زماني ۾ پيدا ٿيا ۽ حضرت يوشع به انهيءَ
زماني ۾ هو. فرات ندي مڻوچهر کوٽائي عراق ۾ آندي ۽
ملڪ ۾ باغ ۽ وڻ رکيائين.

نوذر.

هو ملڪ جو انتظام برابري ڪري نه سگهيو، تنهن
ڪري ملڪ ۾ هر طرح ضعف پيدا ٿيو. اهو حال
ڏسي ايران جا قديمي دشمن ترڪ انهي تي ڪاهڻ
لڳا. انهي وقت ترڪستان جو بادشاهه بهمنگ هو،
جو افراسياب جو وڏو پٽ هو. انهيڪي تور جو وير
مڻوچهر جي اولاد کان وٺڻ وسري ڪين ويو هو، تنهن

پنهمنجا پٽ ۽ عزيز خويش گڏ ڪري سڀني کي چيو ته ايران جي ملڪ جو انتظام بگڙيل آهي، تنهنڪري وڌيڪ ۽ ملڪ فتح ڪرڻ جو چڱو وجهه آهي. سو چار لک سوار ۽ پيادا وٺي ايران تي ڪاهي آيو. نو ذر هڪدم قاصد سجستان ڏي موڪليو ۽ سام بن نريمان کان مدد گهريائين. سام لشڪر گڏ ڪرڻ لڳو، پر هنجي عمر اچي پوري ٿي ۽ هو مري ويو. هنجي مرڻ جي خبر ٻڌي افراسياب ڏاڍو خوش ٿيو ۽ ٽڪڙو ٽڪڙو ماڻن ڏنلن جي رستي روانو ٿيو. هوڏي نو ذر به لشڪر سميت ماڻن ڏنلن ۾ آيو، جتي طرفين جي وچ ۾ لڙائي ٿي. انهن ڏينهن جي رسم موجب جنگ شروع ٿيڻ کان اڳي هڪڙي طرف ٻه پهلوان نڪري اچي وچ تي بيٺو هو ته ٻئي طرف جو ڪو ساڻس وڙهي. انهي طرح پهرين ٻه ٻه وڙهي پوءِ عام جنگ لڳندي هئي. ان موجب ترڪن جي پاسي کان **بارمان** نالي پهلوان نڪري ويڙهه لاءِ هڪ ڪارڻ لڳو. ايرانين جي لشڪر مان قباد بن گاوه ساڻس وڙهڻ لاءِ آيو، پر بارمان هڪ ئي ترار هٿي ماري ڇڏيو. پوءِ ته اچي عام جنگ لڳي ۽ قارن بن گاوه ڏاڍي بهادري ڏيکاري ۽ ذري گهٽ افراسياب شڪست ٿي کائي، پراڻو ڪڪر گڏ ٿيا ۽ اونداهي ٿي تنهنڪري

طرفين ڌار ٿي بيهي رهيا. نوذر پنهنجو ضعف ڏسي رات جي عرصي ۾ پنهنجن ٻن پٽن **طوس** ۽ **گستهم** کي قارن سان گڏي فارس ڏي موڪليو ته اُتان واسطيدار ماڻهو ۽ نازڪ اسباب سڀ کڻي البرز جبل جي قلعي ۾ وڃن. جڏهن افراسياب کي اها خبر پئي، تڏهن هن **بارمان** ۽ **قراخان** کي هنن جي پٺيان موڪليو. اُتي وڃي هنن کي رستي ۾ پهتا ۽ سندن وچ ۾ لڙائي ٿي، جنهن ۾ قارن **بارمان** کي ماريو. پٽ تي نوذر پنهنجن ماڻهن سميت قيد ٿي پيو. افراسياب انهن کي قتل ٿي ڪرايو، پر سندس ڀاءُ **اغريث** سمجهائيس ته ڀلي قيد رهن، تنهنڪري افراسياب اغريث کي حڪم ڏنو ته هنن سڀني کي ساري جي قلعي ۾ وڃي بند ڪري. جڏهن افراسياب موٽيو ۽ جيڪون ندي لنگهي پار پيو، تڏهن ٽيهر هرار ماڻهو ٻن سردارن سان سجستان ڏي موڪليا ٿين انهيلاءِ ته مٿان نيمروز جا ٻهوان نوذر جي مدد لاءِ اچن. انهي وقت سام مري ويو هو ۽ سندس پٽ زال بادشاهه هو ۽ انهيءَ جي طرفان مهربان ڪا بهلي نيمروز جو حاڪم هو. مهربان ترڪن جو لشڪر ڏسي ڏنو ۽ چاٽائين تر هنن سان پهچي نه سگهندو، تنهنڪري لاچار سلطان صلاح ڪيائين ۽ چيائين ته آءٌ اصل صحاڪ جي نسل مان آهيان،

مگر لاجار فریدون جي اولاد سان شامل ٿيو آهيان؛ هاڻي
جڏهن اوهين زور وارا آهيو ۽ فتوح ڪئي اٿو، تڏهن
آءُ اوهان سان شامل آهيان. گڏجي طرح هڪڙو
قاصد زال ڏي اطلاع لاءِ موڪليائين. زال تمام
وڏو لشڪر سيستان مان وٺي تڪڙو تڪڙو آيو ۽ ترڪن
کي وڪوڙي ويو ۽ انهن کي ماري چٽ ڪري ڇڏيائين.
جڏهن اها خبر افراسياب کي پهنئي، تڏهن هن هڪدم
ڪاوڙ کان نوذر کي گهرائي قتل ڪرائي ڇڏيو. انهي
طرح نوذر ستر ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ مارجي ويو
۽ ايران افراسياب جي قبضي ۾ آيو.

افراسياب.

جڏهن افراسياب ڏٺو ته ايران جو بادشاهه ڪونهي،
تڏهن هڪدم اهو پنهنجي قبضي ۾ آڻڻ لڳو ۽ انهي
تي سختيءَ سان حڪومت ڪرڻ لڳو. هو ظالم بادشاهه
هو، تنهنڪري ٿوري عرصي ۾ ماڪ ۾ ڦڙڦوٽ پئجي
ويو ۽ ڏڪار منهن ڏيکاريو. قارن بن گازه ٻين ايراني
امين سان صلاح ڪئي ته بهادريءَ سان پاڻ کي هن
ظالم کان آزاد ڪرائبو ته جڳو، نه ته ٻيو رستو ڪونهي.
تنهنڪري ڪي ماڻهو افراسياب جي پاڻ ۾ اڳڀرائي
ڏي موڪليائون، جنهن وٽ ايراني قيد هئا ۽ جنهن جي
نسبت ۾ خبر هين ته هو رحمدل آهي ۽ ايراني تي

، بهر بان آهي . انهيڪي عرض ڪرڻ جو ارادو ڪيائون
 ته جڏهن هاڻي حڪومت ترڪن جي ٿي آهي، تڏهن
 ايراني قيدين کي آزاد ڪري ۽ ارادو ڪيائون ته
 انهيڪي اچڻ کان پوءِ لشڪر گڏ ڪري زال جي
 مدد سان ايران وري ترڪن جي هٿان ڇڏائين .
 انهي حڪم لاءِ پهرين زال سان مشورت ڪيائون .
 زال کي اها صلاح پسند آئي ۽ **کشواد** بهلوان کي
 وفد سان گڏي ائريٿ ڏي موڪليائين . هو پنهنجي
 ڪم هر فتححياب ٿيو ۽ ايراني قيدين ڇڏائي زال وٽ
 آيو، جو ڏاڍو خوش ٿيو . پوءِ سڀني گڏجي نوذر بادشاهه
 جي مرڻ جي لاءِ دستوري رسم ماتم جي ڪئي ۽
 پوءِ ماڪ جي انتظام جو بندوبست ڪرڻ لڳا . سگهوئي
 معلوم ٿين ته ايراني جي قيدين ڇڏڻ جي ڪري
 افراسياب ڏاڍو ڪاوڙيو آهي ۽ پنهنجي ڀاءُ ائريٿ
 سان تڪرار ڪيو اٿس ۽ انهيڪي عتاب ڏنو اٿس ۽
 وري سرنؤ ايران تي ڪاهي اچڻ ۽ ظلم شروع ڪرڻ
 جو ارادو ڪيو اٿس . تنهنڪري زال جلدئي لشڪر
 گڏ ڪرڻ لڳو . پر پهرين ايران ۾ نوذر جي جاءِ تي هئي
 بادشاهه ٿاڦڻ جي رت ڪيائين . انهي لاءِ **زاب بن**
طهماسب بن منوچهر کي چونڊيائين .

زاب يازو بن طهماسب بن منوچهر.

زاب کي ايران جو بادشاه مقرر ڪري ۽ پنهنجي ملڪ نيمروز جو ٻه ڀورو ٻنڊو بست رکي ٻارڻ زال زاب جي خدمت ۾ رهيو ۽ وڏو لشڪر گڏ ڪري افراسياب سان وڙهڻ لاءِ نڪتو. اها خبر ٻڌي افراسياب به فارس مان روانو ٿيو. آخر ٻئي طرف اچي گڏيا ۽ سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ زاب ۽ زال فتح ڪئي ۽ افراسياب شڪست کاڌي ۽ مگر پوءِ به ستن مهينن تائين ترڪن ۽ ايرانين جي جنگ ٻڙهي هلي. انهي وچ ۾ ملڪ جو خراب حال ٿي ويو ۽ ڏڪار اچي پيو. ٻئي طرف وڙهي وڙهي بيمار ٿي پيا. نيٺ افراسياب ايران جي دعويٰ ڇڏي. ڪن جو لکڻ آهي ته افراسياب ٻارهن ورهه ايران جو بادشاهه ٿي رهيو هو ۽ افراسياب لفظ جي معنيٰ جا نڍاهه جو هڪڙو پڙ آهي. زاب عمر جواڻ ورهه مس هو. ڏڪار جي نظرتي زال جي صلاح سان زاب ستن ورهه تائين ماڻهن کي ڍل جي معافي ڏني ۽ جيڪي شهر ۽ واه افراسياب قتل ڪري خراب ڪري ڇڏيا هئا، سي وري آباد ڪيائين ۽ کوٽايائين ۽ دواب يا ٻه نديون عراق ۾ آندائين، جنهنڪري آئين درائين ٿا چون. انهي طرح ملڪ جو گهڻو ستارو ٿيو ۽ ماڻهو آرام سان گذارڻ لڳا. جڏهن زاب مرڻ کي ويجهو ٿيو، تڏهن بادشاهيءَ جي واڳ پنهنجي ڀائٽئي گرشاسپ کي

ڏنائين. انهي جي ماءُ حضرت يعقوب جي پٽ ابن
 يامين، حضرت يوسف جي ڀاءُ جي ڌيءُ هئي. ڪنڊجو
 چوڻ آهي ته گرشاسپ ۽ زاب گڏ بادشاهي ڪئي ۽
 ڪي جون ٿا ته گرشاسپ ويهر وره ايران جي بادشاهي
 هلائي. اهو پيشدادي شاهي خاندان جو پوٽيون بادشاهه هو،
 جو انهيڪان پوءِ ڪيائي خاندان جا بادشاهه شروع ٿيا.

(۲) ڪيائي خاندان جا بادشاہ . ڪيڦباد .

ڪيائي خاندان جو پھريون بادشاہ جنھن ايران تي بادشاہي ڪئي، سو ڪيڦباد هو. پھلوي ھوليءَ ھر ڪئي چون زبردست بادشاہ ڪي. هو عدل ۽ انصاف ۽ سخاوت ۽ فضيلت وارو بادشاہ هو ۽ گھڻو خزانو هوس. هو نوڏرين مڇو جھري اولاد مان هو. گرشاسپ جي مرن کان پوءِ ايرانين هڪي بادشاہ چونڊيو ۽ سونو چت مڻي تي رکيائونس. هن زال جي پٽ رستم دستان ڪي پنھنجو سپر سالار ڪيو. شروع کان ئي افراسياب سان جنگ ڪرڻ جي ڪمر پڌائين. لشڪر جي پھرين پاڻي جا سردار رستم زابلي ۽ مھراب ڪابلي ۽ قارن بن گاوه ۽ ڪشواد (زرین ڪلاه) مقرر ڪيائين ۽ انھنجي بنيان پئي لشڪر ۾ ايراني پهلوانن سان گڏ ٻارڻ ڪيڦباد روانو ٿيو. هوڏي سندن مقابلي لاءِ ترڪن جو بادشاہ افراسياب تمام وڏي لشڪر سان سنڀري آيو. نيٺ جنگ لڳي، جنھن ۾ رستم پهلوان ڏاڍي پھادري ڏيکاري.

لکن ٿا ته وڙهندِي صفون چيريندي افراسياب تائين
 پهتو ۽ ڪمند وڃي چڪي گهوڙي تان لاهي پيادو
 ڪيائينس ۽ پوءِ ڪمند سان گهليخند وويس. رستي
 ۾ افراسياب تاجويز ڪري ڪمند پاڻ منجهان ڪڍي
 هڪڙي مردي سپاهيءَ ۾ کڻي وڌو، جو رستم گهليخندو
 ڪيقبال تائين نيو ۽ انهيءَ وچ ۾ افراسياب نڪري
 پڄي ويو. رستم کي چوڪ جي خبر بادشاهه وٽ
 پئي، جتي هو ڏاڍو شرمندو ٿيو. مطلب ته افراسياب
 شڪست کاڌي ۽ رستم جي پهلو اني ڏسي حيران ٿي
 ويو ۽ هڪدم صلاح جو پيغام موڪليائين ۽ جواب ڏيائين
 ته جيڪو اڳوڻي ايران مان ورتو هڻائين يعني
 جيڪون نديءَ جي ڪناري کان وٺي روم ۽ هند
 تائين، سو به موٽي ڏيڻ جو انجام ڪيائين. ڪيقبال
 گهڻو آزمودگار ڪين هو، تنهن خوشيءَ سان صلاح
 ڪرڻ تي خوشي ڏيکاري، اگرچہ رستم صلاح
 ڏني ته صالح نه ٿئي، جو هڪ هيس ته انهيءَ
 صلاح تي گهڻو پرو سو رکڻ نه گهرجي. پر انهيءَ هوندي
 به نيٺ صلاح قائم ٿيو ۽ افراسياب پنهنجي ملڪ
 ڏي روانو ٿيو ۽ ڪيقبال رستم ۽ ٻين پهلو انن کي انعام
 اڪرام ڏئي فارس ڏي روانو ٿيو، جتي گاديءَ جو
 هنڌ اصطخر شهر هو. اتي رهي باقي حياتيءَ جا ڏينهن

صاحب ۽ سائنس سان گذاريائين. سندس بادشاهي سؤ ورهه ۽ ڪنھنجي چورن موجب سوا سؤ ورهه هئي. تاريخن موجب حضرت الياس ۽ السميع ۽ اشموئيل ۽ خرقيل، اهي سڀئي نبي ڪيڦياد جي زماني ۾ هئا ۽ هو به انهن جي دين تي هو ۽ خداپرست هو. هنھنجي دينهن ۾ گاديءَ جو هنڌ اصفهان ٿيو.

ڪيڪاؤس.

ڪيڦياد جي مرڻ تي سندس پٽ ۽ ولي عهد ڪيڪاؤس بادشاهه ٿيو. ڪي هڪڙي سندس ڏهٽو به ٿا لکن. هو تمام ٿلهو ۽ مضبوط ۽ خوفناڪ شڪل جو هو. سڀڪو گهوڙو هڪڙي ڪٽي نه سگهندو هو. هنھنجي طبيعت ڦرندڙ هئي، ڪڏهن هڪڙيءَ ڳالهه تي ۽ ڪڏهن ٻيءَ ڳالهه تي بيهندو هو. اڪثر سندس خيال ۽ ڪم عقل ۽ فهم ۽ آزمودن واري جهڙا نه هوندا هئا. عرب ۽ حڪم جا ماڻهو آڻي پنهنجي لشڪر ۾ گڏ ڪيائين، پوءِ مازندران تي ڪاهه ڪيائين. مازندران جابلو ملڪ هو ۽ هنھنجس مضبوط قلعا هئا. اتي جو بادشاهه هڪڙي قلعي ۾ رهي وينو ۽ ڪيڪاؤس انهيڪي اچي گهيرو ڪيو. اهو گهيرو گهڻو وقت هليو، آخر هو قلعو وٺي نه سگهيو. ارادو ڪيائين ته لڳي ۽ مڪر سان قلعو وٺجي، سو هيئن ڪيائين ته ڪوچ جو حڪم

ڏٺي، تنهنجو پتي پٽ تي موٽيو ۽ هڪ ٻي منزل ڪري ۽
 ويو. پٽ تي ڪي ماڻهو ڇڏيائين، جن گهڻو مال قلعي
 وارن سان مٽائي ان خريد ڪيو ۽ پوءِ انهيڪي ٻاهر
 ڏئي انبارن جا انبار ساڙي ڇڏيائون ۽ ظاهر ائين
 ڪيائون ته اتفاق سان ٻاهر لڳي. قلعي وارن
 سمجهيو ته ايراني بادشاهه لشڪر وٺي ٽڪجي موٽي
 هليو ويو، تن خوشيءَ سان انهن واپارين سان ان وغيره
 جا سودا ڪيا. پر جڏهن ان سڙي ويو ۽ قلعي ۾ گهڻو
 کاڌ نه رهيو، تڏهن ڪيڪاؤس اوجتو لشڪر وٺي
 موٽي اچي قلعي کي وڪوڙيو ۽ فتح ڪيائين ۽
 انهي کي ڊامي پٽ ڪري ڇڏيائين ۽ ماڻهو مارائي رت
 جا دريا ٻاهر رهاڻي ڇڏيائين ۽ بي انداز مال خزانو گڏ
 ڪري وطن تي آيو. گهڻين تاريخن ۾ آهي ته ڪيڪاؤس
 مازندران ۾ گرفتار ٿي پيو ۽ هڪڙي قلعي ۾ قيد ڪيو
 ويو، جتان رستم بهاولان اچي ڇڏايس ۽ دشمنن کي قتل
 ڪيائين. انهي کان پوءِ ڪيڪاؤس هندستان ڏي
 ويو ۽ انهي جا ڪي ڀاڱا ورتائين ۽ پوءِ اتان سيستان ۾
 آيو، جتي رستم رهندو هو. انهي سندس مڙميون ڪيون
 ۽ ٻيون گهڻيون خڏ مٿون ڇاڪريون ڪيائينس، انهي
 طرح ڪي ڏينهن نيمروز ۾ گذاري خير ۽ خوشيءَ سان گاديءَ
 جي هنڌ ڏي موٽيو. سڳوڻي پوءِ يمن ياها ماوارن جي

بادشاهه تي ڪاهڻ جو ارادو ڪيائين، اگرچہ وزيرن اميرن انهي سٺر کان کيس منع ڪئي. يهن جو بادشاهه **ذوالاڏخار** هن سان پهچي نر سگهيو ۽ پهچي ويو. ڪيڪاؤس کي معلوم ٿيو ته يهن جي بادشاهه جي ڌي تمام خوبصورت آهي، تنهنڪري انهي پانهن ونڻ جي ڪوشش ڪيائين ۽ اهو شرط صالح جي لاءِ مقرر ڪيائين. يهن جي بادشاهه لاجار اها ڳالهه قبول ڪئي ۽ ڌي جو سڱ هڻي ڏنائين. انهي شاهزاديءَ جو نالو سودا بر هو. ڪيڪاؤس ۽ سندس سردار بيهڪير خوشي ۽ عيشن ۾ مشغول هئا ته يهن جي بادشاهه اوچتو ڪيڪاؤس ۽ طوس ۽ گستههر ۽ يهن پهلوانن ۽ اميرن کي کڻي قيد ڪيو ۽ هڪڙي قلعي ۾ بند ڪري وهايو. رستم پهلوان جي ڪن تي ڇڏن اها ڳالهه پئي، تڏهن هزاره ٿلهو ساڻ ڪري يهن ۾ آيو ۽ اتي جي بادشاهه سان صالح ڪري ڪيڪاؤس ۽ سندس اميرن کي قيد مان ڪياريائين ۽ سودا بر کي به وڏي شان مان سان بادشاهه ڌي ڏياري موڪليائين. انهي وجهه افراسياب ڄڻو وجهه ڏسي لشڪر وٺي ايران جا ڪي پاڱا فتوح ڪري ماڻهو ماري ماک لٽي ڦري هليو ويو ۽ ڪيڪاؤس جي آزاد ٿيڻ جو ٻڌي موٽي ترڪستان ۾ آيو ۽ سر ٺٽياري ڪرڻ لڳو. ڪيڪاؤس آزاد ٿيڻ شرط رستم کي سيستان ۽

ڪا باستان جو حاڪم مقرر ڪيو ۽ تهمتن ۽ بهاولان
جهان جو لقب ڏنائينس ۽ بادشاهائي خلعت به عطا
ڪيائينس ۽ چانديءَ جي تخت تي ويهي حڪومت
ڪرڻ جي اجازت ڏنائينس. انهيءَ رستم پنهنجن
پنهني ملڪن جي تخت شهرن ۽ ڳوٺن ۽ ڪا بهل هر رهي
عدل ۽ انصاف ۽ همت ۽ بهادريءَ سان حڪومت ڪرڻ
لڳو. ۽ ڪيڪاؤس به پئي پيري تخت تي وهڻ کان
آرام سان بادشاهي ڪرڻ لڳو.

ڪيڪاؤس کي سودا بهر کان سواءِ ٻي راضيءَ مان
هڪڙو نهايت خوبصورت ۽ عقلمند پٽ **سياوش** نالي
هو، جنهن رستم بهاولان جي نظرهيت پرورش ۽ تعليم
حاصل ڪئي هئي، جنهن ڪري بهاولانيءَ ۽ بهادريءَ
جا گهڻا هٿا هٿا ڏيکيا هئا. انهيءَ ڪري هو ملڪن ۾
مشهور ٿي ويو هو. اهو رهندو ئي رستم وٽ هو. جڏهن
ڪيڪاؤس قيد کان چٽي وري اچي تخت تي ويٺو،
تڏهن رستم ڏي لکيائين ته اُنهي کي ڏانهن ڏياري
هو ڪلي. انهيءَ رستم شاهزادي کي وڏي شان
شوڪت سان بادشاهه ڏي ڏياري موڪليو. بادشاهه
هن کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. هو خوبصورت ۽ خوش طبع
هو، تنهن ڪري سودا بهر تي موڪلجي پئي. سندس
چوڻ موجب بادشاهه شاهزادي کي حرم سرا ۾ آڻايو.

سوداگر کي ڄڻو وجهه مليو، ته هڪئي پنهنجي محبت
 ڏيکاري. سياوش هنجو مطلب سمجهي نقائي حرمسرا
 مان نڪري ويو ۽ وري اچڻ جو ارادو نه ڪيائين.
 سوداگر، جا سندس لاءِ ديواني هئي، سا همنان ناليد
 ٿي بدلاجي سندس دشمن ٿي ۽ هن تي ڪوڙي تهمت
 شرم ۽ خيانت ڪرڻ جي بادشاهه وٽ ڪيائين.
 سياوش گهڻوئي پنهنجي بيگناهي ثابت ڪرڻ جي
 ڪوشش ڪئي، پر پٽس کي اعتبار نه آيو. آخر ٺهراءُ
 اهو ٿيو ته اڳوڻي زماني جي رسم موجب سياوش ۽
 سوداگر ٻئي ٻاهر جي مڇ مان لنگهن، جيڪو سڄو هوندو
 سر نه سڙندو ۽ جيڪو ڪوڙو هوندو سو سڙندو. سياوش
 ٻاهر جي مڇ مان لنگهي ويو ۽ سندس وار کي به جوکو
 نه رسيو. سوداگر ٻاهر هر گهڙڻ کان اصل انڪار ڪيو،
 جو هڪ هيس ته پاڻ قصور وار آهي. بادشاهه سياوش
 مان راضي ٿيو ۽ هڪ ٻياري ڪيائين ۽ سوداگر کي سزا
 ڏيڻ جو ارادو ڪيائين، پر سياوش جي منت آزيءَ تي
 هڪي معافي ڏنائين.

انهي وقت بادشاهه کي خبر پئجي ته افراسياب
 وڏي لشڪر سان جيڪون ندي لنگهي، پاڻ به اچي منزل
 ڪئي آهي ۽ جنگ ڪرڻ جو ارادو اٿس. ڪيڪاؤس
 اوڏي وڃڻ جو سعيو ڪيو، پر پٽس سياوش چيو ته آءُ

هندي جنگ لاء وڃان ٿو. همدجو شوق ڏسي بادشاهه
 اجازت ڏنيس ۽ هو ٻارهن هزار سوار ۽ ٻارهن هزار پيادا
 وٺي روانو ٿيو ۽ رستم کي به مدد لاءِ چوڻ واسطي نيمروز
 ڏي ويو. رستم هندي جنگي استقبال ۽ مهمان نوازي
 ڪئي ۽ چاليهه ڏينهن اتي رهي خوشيءَ ۾ وقت گذاري
 اُڀرندي ڏي روانا ٿيا، جيڏي افراسياب لقل هو.
 جڏهن طرفين جي وجهه باقي هن منزلن جو پند وڃي
 پهچيو، تڏهن افراسياب ٽي راتيون برابر ٻيڙا خواب
 لڌا، جنهن ڪري سندس دل ۾ وسوسو پيدا ٿيو ۽ جنگ
 ۾ فتح جي اميد ڪانه ڏنائين، تنهنڪري پنهنجي
 پاڻ **ڪرسيوز** جي هٿان ڪي مناسب تحفا سڀاوش
 ۽ رستم ڏي موڪليائين ۽ صلاح جي رت پيش ڪيائين.
 هنن پاڻ به صلاح ڪري اهو جواب موڪليو ته اسين
 صلاح ڪندا اسين بشرطيڪ جيڪي ايران جي حد تي
 ڦرلٽ ڪري ويا اهي وسوسو موٽائي ڏيو ۽ جيڪي شهر
 ويران ڪيا اٿوسا آباد ڪريو يا انهي جي چٽي
 پري ڏيو ۽ انجام جي پورا ٿيڻ لاءِ سڄو ٻوڏيل ماڻهو
 اسان وٽ اول هر رهن لاءِ موڪليو. افراسياب اها
 ڳالهه قبول ڪئي ۽ سڄو ماڻهو ڏياري موڪليائين.
 تنهن تي سڀاوش پنهنجي ٻئي ڪيڪاؤس کي انهي
 صلاح ڪرڻ جو اطلاع ڏنو. برمودا خبر ٻڌي ڪاوڙيو

۽ **طوس نوذر** جي هٿان حڪم ڏياري، موڪلياڻين
 ته اوهان افراسياب جي مڪرن ۽ ٺڳين تي لڳا آهيو.
 جو مڪرن جي حوالي ڪم هئڻ مان اهو فائدو ٿيو، جو
 سؤ ماڻهن تي خوش ٿي ويٺا آهيو. هاڻي اهي سؤ ماڻهو
 هڪدم موند ٿي موڪليو ۽ افراسياب جا تحفوار ڪري
 هنڌي موٽائي موڪليو ۽ اوهين وٺي توران تي ڪاهي
 وڃو ۽ انهيڪي ناس ڪري ڇڏيو. جتي اوهين ائين
 نه ڪري سگهو ته هنڌي هليا اچو ۽ لشڪر وغيره طوس
 نوذر کي ڏيو ته اهو پنهنجي حڪم جي تعميل ڪري.
 هي پيغام ٻڌي رستم ۽ سياوش رنج ٿيا. رستم ته
 ڪاوڙجي زابلستان ڏي هليو، ۽ سياوش دل ۾ چيو ته
 مون جيڪو بادشاهي انجام ڪيو آهي، سو هرگز نه
 ڀڃندس. لاچار اهي سؤ ماڻهو پئي ڏي ڏياري
 موڪلياڻين ۽ پاڻ طوس نوذر کي سڀ سالار ڪري
 پاڻ به ان سان گڏجي توران ڏي ويو ۽ افراسياب
 جي وڏي امير **پيران ويسم** وٽ وڃي لٿو. افراسياب
 هن جي اچڻ جي خبر ٻڌي هنجي ڏاڍي آدرپاڻو
 ڪئي ۽ پنهنجي تخت جي ڀر ۾ پيو تخت رکائي انهي
 تي سياوش کي وهاريائين ۽ هر طرح هن جي عزت افزائي
 ڪيائين، بلڪه انهن جي وچ ۾ ايتري محبت ٿي
 وئي، جو افراسياب پنهنجي ڏي **فرنگيس** سان

هن جي شادي ڪئي ۽ هن کي محل ماڙيون رهڻ لاءِ ڏنائين. انهي محبت جو اهو نتيجو ٿيو جو افراسياب جا عزيز خويش سياوش تي حسد ڪرڻ لڳا ۽ منصوبو ڪيائون، جنهن ۾ افراسياب جي پاڻ ڪرسيوز هڪي بيرحمي سان قتل ڪري ڇڏيو. انهي ڪم ۾ افراسياب جو به هٿ هو، جو انهي کي سياوش جي برخلاف ڪوڙيون سچيون ڳالهيون ٻڌايون هئائون ۽ مٿس ڪي تهمتون آنديون هئائون. بلڪ سياوش کي به اهڙو گمان اڳتي پيو هو ته مون کي ماري ڇڏيندا، بلڪ اهڙو خواب به ڏٺو هئائين، جو پنهنجي زال فرنگيس کي به ٻڌايائين ۽ چيائينس ته مون کي نيٺ ماري ڏيندا ۽ تون پٽ سان آهين، سو نيٺ ٻار ڄڻيندو. اهو ڄڻ هن توکان ايران وارا گهرڻ اچن، تڏهن انهن کي ڏسجن ۽ مون کي اميد آهي ته جي اهو پٽ هوندو ته منهنجو وير ضرور منهنجن دشمنن کان وٺندو.

ڄڻ هن سياوش جي مارجڻ جي خبر رسڻ کي پهتي، تڏهن نهايت گهڻو ڏک ٿيس، جو سياوش کي نفيدي هوندي کان پٽ وانگي سمجايو هئائين. هڪدم ڪيڪاؤس بادشاهه ڏي روانو ٿيو ۽ بادشاهه کي ملڻ کان اڳي پهرين سودا به راڻي کي محلات مان ڪڍائي قتل ڪيائين ۽ پوءِ سياوش جي قتل

ٿيڻ جي خبر بادشاهه کي ڏنائين. اها خبر ٻڌي ماڻڪ
 ۾ ماتر مڇي ويو. ماڻهن ڪارا ڪپڙا ڪيا ۽ ٻيون
 سڀ رسمون ماتمداريءَ جون ٻڃا آنديون ويون.
 پوءِ بادشاهه وڏو لشڪر رستم کي ڏنو ته وڃي سياوش
 جو ويرو ٺهي. رستم جيڪون ندي لنگهي توراڻ ويو.
 افراسياب نڌائي ٻئي پاسي هليو ويو ۽ رستم ڪرسيوز
 کي ۽ ٻيا جيڪي انهي منصوبي ۾ شامل ٿيا هئا، تن کي
 ماري ڇڏيو. پوءِ اُڀرندي ڏي وڃڻ لڳو. افراسياب
 پنهنجي شيد ۽ ڪي لڪر ماڻهن جي لشڪر سان مقابلي
 لاءِ موڪليو. خوارزم وٽ لڙائي ٿي، جنهن ۾ ترڪن
 شڪست کاڌي ۽ شيد ۽ رستم جي هٿان مارجي ويو.
 رستم افراسياب جا خزان ۽ ڀاڄي لٽ جو مال گڏ ڪري
 ٻٽ تي موٽيو. سياوش جي زال فرنگيس جي ڀڄڻ
 ڪيائين، پر ڪوبه پتو ڪونه ٿيو. جو افراسياب انهيڪي
 ڪن ٻهراڙيءَ جي ڳوٺن ۾ لڪائي ڇڏيو هو. حقيقت
 هيءُ هئي ته جڏهن سياوش ماريو ۽ افراسياب کي معلوم
 ٿيو ته فرنگيس ٻيٽ سان آهي، تڏهن ڪوشش ڪيائين
 ته هو ٻار ڪيرائي ڇڏي ٻه رهن اعتراض آندو. امير پيران
 ويسر جو سياوش جو خير خواه هو، تنهن انهيڪي سنڀال
 جو ٻار ڏمو ڪنيو ۽ شاهزاديءَ کي ٻار وٽ رکيائين. ڪي
 چون ٿا ته ڪنهن ٻهراڙيءَ جي ڳوٺ ۾ ڪن ڳوارن وٽ

هنڪي اڪاڀائين، جتي فرنگيس بت چٽيو، جنهن جو نالو **ڪيخسرو** رکيائين. پيران ويسه پنهي جي چڱي طرح سنڀال پئي ڪئي، جيستين ڪه وڏو ٿيو.

رستم خزانو ڪٽائي فتح ڪري موٽي ايران ۾ آيو. بادشاهه ڪيڪاؤس کيس نهايت گهڻو مان ڏنو. سوني ڪرسيءَ تي وهاريائينس. ڪن ڏينهن کان پوءِ موٽي هنڪي نيمروز ڏي وڃڻ جي موڪل ڏنائين. سپاوش کي توران ۾ **ڪيخسرو** نالي بت ڄاڻو هو، تنهنجي خبر افواهه وانگي اُٿي ۽ ڪيڪاؤس تائين پهتي، باڪ جون ٿاڻه هن خواب ۾ اهڙو واقعو ڏٺو، تنهنڪري انهنڪي هٿ ڪرڻ لاءِ هڪڙي پهلوان امير گيو بن گودرز کي موڪليائين، جو ست ورهه برابر راي مٿا هڻي موٽي آيو، پر ڪوبه پتو پئجي نه سگهيس ۽ مطالب حاصل نه ٿيس. اتفاق سان هڪڙي پيري جهنگ ۾ هڪڙي خوبصورت جوان کي تير ڪمان سان شڪار ڪندي ڏٺائين. شڪ پيس ته هي ڪو جهنگ جو گهوار هوندو. ڇانڀ ڪرڻ سان معلوم ٿيس ته اهو ڪيخسرو آهي. نيٺ پنهي هڪ پئي کي سڃاڻايو. ڪيخسرو هنڪي ماڻو وٺي ويو، ڇا هڪڙي پنڳيءَ ۾ رهندي هئي. سپاوش جو گهوڙو، جو هرڻ وقت ڇڏيو هئائين، تنهنجو وڃيرو اڃا هنن سان هو. آخر صلاح ڪري ڪيخسرو

۽ فرنگيس انهي گهوڙي سميت گيو سان گڏجي
 لڪ چوريءَ ايران ڏي پڳا. هوڏي پيران ويسر
 کي جڏهن هنن جي پڇي وڃڻ جي خبر پئي، تڏهن
 ئي سؤ سوار هنن جي پٺيان موڪليائين. پهرين ئي
 منزل تي هو انهن کي وڃي پهتا. هڪڙي هنڌ فرنگيس ۽
 ڪيخسرو سڻاپيا هئا ۽ گيو هنن تي پهرو پئي ڏنو. سوارن
 کي ڏسي گيو ۽ ڪيخسرو تير ڪمان ۽ ترار سان وڃي
 هنن سان وڙهيا ۽ گهڻن کي ماريائون. باقي جي بچيا، تن
 وڃي پيران ويسر کي احوال ڏنو. هن انهن کي منع ڪئي
 ته اها ڳالهه ظاهر مٿان ڪريو ۽ پاڻ ڪي ماڻهو ساڻ ڪري
 هنن جي پٺيان روانو ٿيو. رات ڏينهن هنڌ ڪري نيٺ
 هنن کي هڪڙي جبل تي ويندڙ اچي لڏائين. گيو اڳيرو
 وڃي هنن سان وڙهيو ۽ پيران ويسر کي ڪمند وجهي
 گهوڙي تان لاهي گهلي ڪيخسرو ۽ فرنگيس وٽ آندو
 ۽ ماري ٿي ڇڏيائينس. پرهين جي منت آزيءَ تي
 ڇڏي ڏنائينس. هو پيران ويسر کي ڏسي ڏاڍا خوش
 ٿيا ۽ گهڻو رنائون. پوءِ هن کي عزت آبرو سان روانو
 ڪيائون ۽ تڪيد ڪيائونس ته ڪنهن کي نه ٻڌائي ۽
 نه ڪا به خرابي ڪري ۽ پاڻ اڳتي هليا ۽ نيٺ اچي
 حد واري نديءَ جيڪون جي ڪناري تي پهتا. پرهن
 تي ڪا به پيڙي ڪانه ڏنائون. ڏاڍا حيران ٿيا ۽ ڊپ ۾ ٿين.

لاچار ٿي گهوڙن سميت ڪاهي ٻاڻي ۽ هر ٻيا خدا جي مهربانيءَ سان تري پار اچي نڪتا. اُتي ساهه پٽيا ٿيون ۽ افراسياب جي ظلم کان پاڻ کي سلامت سمجهيا ٿيون. نيٺ اچي ڪيڪاؤس وٽ نڪتا. بادشاهه توڙي امير توڙي رعيتي ماڻهو ڪيڪاؤس کي ڏسي خوش ٿيا، ڀانيائون ته چٽ سڀاوش وري وٽن آيو آهي. بادشاهه گيو کي ڏاڍا انعام ڏنا ۽ وڏي درجي وارو ڪيائينس ۽ ڪيڪاؤس کي ڏاڍو پيار ۽ محبت ڏنائين ۽ پنهنجو وٽي عهد مقرر ڪيائين ۽ فرنگيس کي به محلات هر جاءِ ڏنائين.

ڪيڪاؤس کي ڪٽر وٽ فريرز نالي اڳڻي هو، جنهنجو طوس نوذر مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڪيڪاؤس جي وٽي عهدي تي اعتراض آندو. گيو ڪيڪاؤس جو مددگار ۽ طرفدار هو. انهي ڳالهه تي اڪان هو ته انهن پهلوان سردارن ۽ شاهزادن جي وجهه جهيڙو جنگ ٿئي. آخر فيصلو اهو ٿيو ته اردبيل ۾ ڪٽر وڏو قلعو ٻنهن ڌڙنالي هو. جو اڃا ڪنهن فتح نه ڪيو هو ۽ ڏاڍي مشڪل جاءِ تي هو. انهن پنهنجي شاهزادن مان جيڪو اهو وٺندو سو تخت جو وارث ۽ مالڪ جو مالڪ ٿيندو. پهرين فريرز طوس نوذر سان گڏجي روانو ٿيو ۽ انهي قلعي کي وڃي گهيرو ڪيائين. گهڻا ئي مشامنيا ٿيون، پر اهو وٽي نه سگهيا ۽ نا اُميد ٿي موٽي آيا. تڏهن وري شاهزادو

ڪيخسرو گيو سان گڏ جي قلعي تي ڪاهي ويو ۽ نيٺ وڃي اهو ورتائين ۽ فتحڪياب ٿي موٽي بادشاه وٽ آيو، جنهن هن کي تخت تي وهاريو ۽ گيو کي وٽس وزير مقرر ڪيائين ۽ پاڻ اڳوڻن بادشاهن وانگي گوشه نشين ٿي ويٺو ۽ خدا جي عبادت ۾ مشغول رهيو، چيسين ڪ وفات ڪيائين. هندجي بادشاهي ڏين سؤ ورهه هلي. ڪن تاريخن ۾ هن کي نمرود جو لقب مليل آهي، جنهن جي معنيٰ آهي نه مٽو. هن جي زماني ۾ حضرت داؤد ۽ حضرت سليمان پيغمبر ٿي گذريا. ڪيڪاؤس، جنهن کي ڪي تاريخن نويس نمرود سمجهن ٿا ۽ جنهنجي نسبت ۾ ڪتابن ۾ لکيل آهي ته آسمان ڏي چڙهي وڃڻ ۽ خدا سان وڙهڻ جو ارادو ڪيائين، سا ڳالهه غلط آهي، ڇا لاءِ جو هي بادشاهه پنجاڙي ۽ تائين خدا پرست رهيو. هندجا به گهڻائي قول نصيحت آميز ڪتابن ۾ موجود آهن، جنهجي ڏيڻ جو هتي ضرور ڪونهي.

ڪيخسرو بن سياوش.

هي بادشاهه شروع کان ئي پنهنجن وڏن جي پيرويءَ تي هليو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو، جنهنڪري امير امرا توڙي رعيت منجهان خوش ٿيڻ لڳي. جڏهن ملڪ جو پورو بندوبست ڪري

رهيو، تڏهن پنهنجي ٻئي سڀاوش جي ويروئڻ جو خيال دل ۾ پيدا ٿيس، جنهن ڪيڪاؤس ۽ رستم به همتايس ۽ مدد ڪيس. سڀني اميرن ۽ سردارن سفدس مرضيءَ موجب ترڪن سان جنگ ڪرڻ جي ڪم ٻڌي. ڪيڪاؤس حڪم جاري ڪيو ته فريبرز شاهزادو ۽ طوس نوذر ٽيهه هزار لشڪر ساڻ ڪري توران تي ڪاهي وڃي اُتي ڦڙل ڪن ۽ شهر ويران ڪن. جن ڏينهن ۾ سڀاوش توران ۾ هو ۽ پيران ويسر وٽ رهندو هو، تن ڏينهن ۾ هن پيران ويسر جي هڪڙي ڌيءَ سان شادي ڪئي هئي، جنهن مان هڪڙو پٽ به ڄائو هوس، جنهنجو نالو **فرو د زڪيو هٿاين** هو ۽ جڏهن انرا سڀاوش جي ڌيءَ فرنگيس شاهزادي سان شادي ٿيس، تڏهن پيران جي صلاح سان سفدس ڌيءَ پنهنجي ٻار سميت وٽس رهندي هئي. ڪيڪاؤس کي خبر هئي ته سفدس ماڻيڪيو ڀاءُ فرود توران ۾ آهي ۽ هڪڙي قلعي واري شهر جو حاڪم آهي. تنهنڪري جڏهن ايران جي لشڪر هائي توران تي ڪاهيو ٿي ويو، تڏهن هن هلڻ مهل طوس کي تڪيد ڪيو ته انهي رستي کان وڃي جتي پنهنجي ڀاءُ فرود جو قلعو آهي ۽ انهي کي احوال ڏجو. امڪان آهي ته ڀائڙائيءَ جي نظر تي هو مدد ڪري ۽ ٻاٻي جي ويروئڻ ۾ اوهان کي ڪا صلاح ڏئي.

ڪيائي خاندان جا بادشاهه ۱۵

ان موجب هو انهي قلعي تي ويا. جڏهن شهزادي فرود
 ايراني لشڪر جي ڪاهي اچڻ جو ٻڌو، تڏهن اڳواٽ
 ڪاوڙ جي لشڪر وٺي انهي کي سامهون ٿيڻ آيو.
 طوس جهيڙي ٿارڻ لاءِ هن ڏي مروت ۽ مهربانيءَ جو پيغام
 موڪليو ۽ روبرو ڳالهه ٻول ڪرڻ جي رت پيش ڪيائين،
 پر فرود جوانيءَ جي مستيءَ ۾ هن ٻڌي آزمودگار پهلوان
 جي ڳالهه تي ڌيان ڏکون ڏنو ۽ وڙهڻ لاءِ سمجهي آيو.
 ويڙهه ۾ فرود مارجي ويو. جڏهن انهي پنهنجي ڀاءُ جي
 مرڻ جي خبر ڪيائين، تڏهن ڏاڍو ڏک ٿيس
 ۽ ڪاوڙيو ۽ پنهنجي چاچي فريبرز ڏي لکيائين ته
 طوس کي قيد ڪري موٽڻي موڪل ۽ تون لشڪر
 سان اڳتي توران تي ڪاهي وڃ ۽ افراسياب جو ڪم
 پورو ڪر ۽ آءٌ پاڻ به اميد آهي ته جلد ٻيو لشڪر ساڻ
 وٺي ايندي اچندس. حڪم موجب فريبرز طوس نذر
 کي قيد ڪري ڪيائين ۽ ڏياري موڪليو.
 جڏهن هو اتي پهتو، تڏهن ڪيائين جيئن ته تون
 منوجهر جي نسل مان ۽ سفيد ريش ٿي پيو آهين، نه ته
 جيڪر توکي مارائي ڇڏيان ها. پر في الحال توکي
 معافي ٿو ڏيان.

جڏهن شاهزادو فريبرز گودرز پهلوان سميت توران
 جي حد ۾ پهتو، تڏهن افراسياب پيران ويسر کي سندن مقابلي

لاءِ موڪليو. طرفين جي وچ ۾ سخت جنگ لڳي. آخر
 ترڪن جي فتح ٿي ۽ فريبرز پڇي جند ڇڏائي ۽ گودرز
 جي پٽن ۽ ٻين عزيزن مان ستر چٽا مارجي ويا. گودرز
 پاڻ باقي ڪن پٽن سان هزارن حيلن سان جند ڇڏائي
 ڀڳو ۽ اچي فريبرز کي گڏيو. باقي جيڪو لشڪر
 بچيو هو، سو ٻيڙي حال ۾ موٽي ايران ۾ آيو. ڪي محسرو
 انهنجو حال ڏسي ڏاڍو حيران ۽ پريشان ٿيو ۽ پنهنجي
 چاچي فريبرز کي عتاب ڏنائين ۽ چيائين ته تو منهنجو
 حڪم نه مڃي. طوس سان شامليت ڪئي، جنهنجو
 آخر هٿو خراب ٿيو. گودرز به چيو ته جڏهن
 شاهزادو اڳتي پڇي ويو، تڏهن آءٌ ڇا ڪري سگهان ها.
 انهي ڪري پاڻ فريبرز تي وڌيڪ عتاب آيو. بادشاهه
 گيو کي شابس جس ڏئي چيو ته تون وري بهو لشڪر
 گڏ ڪري توران تي ڪاهي وڃ ۽ افراسياب کان
 وڃرو. انهي وچ ۾ طوس به منت آزي ڪري معافي
 ورتي ۽ حڪم موجب گيو سان گڏ توران ڏي وڃڻ
 ۽ ترڪن سان وڃي وڙهڻ جو انجام ڪيائين.

جڏهن هي تازو وڏو لشڪر ايران مان نڪري
 توران جي حد ۾ آيو، تڏهن اڳي وانگر افراسياب
 وري به پيران ويسر کي انهي سان سامهون ٿيڻ لاءِ
 موڪليو. ڇڏي جنگ لڳي، هر وري به ايرانين شڪست

کاڌي ۽ ترڪ فلاحياب ٿيا. ايرانين پڇي وڃي
 هماون جبل تي پناهه ورتي ۽ توراني جبل کي هيٺان
 وڪوڙي ويهي رهيا. انهي وچ ۾ ترڪن جي سڏ تي
 چين جو خاقان ۽ هند جو شڪل پنهنجو لشڪر وٺي
 پيران ويسر جي مدد لاءِ اچي نڪتا. هوڏي ڪيخسرو
 رستم ڏي ايرانين کي مدد ڪرڻ لاءِ لکيو. ان موجب
 رستم اچي ايرانين سان گڏيو. سخت جنگ لڳي.
 آخر رستم فلاحياب ٿيو. چين جو خاقان گرفتار ٿيو ۽
 پيا پڇي ۽ پڇي ويا. انهي طرح فتح حاصل ڪري
 رستم پهلوڻ ۽ گودرز موٽي وطن تي اچي نڪتا ۽
 ايران جي بادشاهه وٽ وڌو مان پائائون.

ڪن ڏينهن گذرڻ کان پوءِ وري به ڪيخسرو کي
 ترڪن سان جنگ ڪرڻ جو خيال ٿيو. هن ارادو
 ڪيو ته چار لشڪر توران کي چئن پاسن کان ڪاهي
 وڃن ۽ وڃي افراسياب کي تنگ ڪن. ان موجب
 گودرز کي بادشاهه گاوڙياني جهنڊو ڏئي بلخ جي
 پاسي موڪليو. اهو جهنڊو سواءِ خود بادشاهه جي
 ڪنهن سان ڪين ويندو هو. اهو انهي لاءِ ڪيائين،
 جو بادشاهه ارادو ڪيو هو ته پاڻ به انهي جي پٺيان وڃي.
 جڏهن گودرز توران جي حد کي پهتو، تڏهن اڳي وانگي
 پيران ويسر لشڪر وٺي اچي اڳڀ جهليو. جنگ لڳي،

جا ٿي ڏينهن برابر هلي . هر روز سخت ڪوس ٿيندو
هو ۽ رت جون نديون وهنديون هيون . مردن
جا ڊگر لڳي ويا . پيران ويسر گودرز جي هٿان مارجي
ويو ۽ يارنهن پيا توراني بهادر سردار به زخم کائي
مري ويا . ڪرسيوز، افراسياب جو پايو، گرفتار ٿي
پيو ۽ توراني لشڪر مان لڪر کن ماڻهو ڪسي ويا . باقي
جيڪي بچيا، سي پڇي ويا . گادياني جهندي جي
برڪت سان هي فتح حاصل ڪري گودرز بادشاهه
ڏي خط لکيو ۽ فتح جو اطلاع ڏنائين . انهي وجهه خود
بادشاهه به اچي اتي پهتو ۽ سڀڪنهن سردار جي
جهندي هيٺ جيڪي ماڻهو هئا، سي پنهنجن
اکين سان اچي ڏنائين . گودرز جي جهندي هيٺ
پيران ويسر کي ڪڍل اچي ڏنائين . هنکي ڏسي گهوڙي
تان هيٺ لهي پيو ۽ هنجي لاش تي ويهي رنائين ۽
هنجي منهن تي هٿي منهن رکيائين . سندس حڪم موجب
هنکي غسل ڏياري ڪفن ۽ ڪائي عزت آبرو سان
دفن ڪرايائين . گيو جي جهندي هيٺ ڪرسيوز
کي ٻڌل ڏسي گهوڙي تان لهي انهيڪي پنهنجي هٿ
سان ترار هٿي سسي لاهي ڇڏيائينس . هٿي ڏينهن
عام دربار ڪري حقدارن کي انعام اڪرام ڏنائين
۽ خوشيون ڪرايائين . ڪرمان ۽ ڪيچ مڪران

فريرز کي انعام ڏنائين . اصفهان ۽ جرجان ۽ قهستان جي ڍل گودرز کي انعام ڏياريا ٿين . انهي طرح سڀني بهادرن ۽ لشڪروارن کي راضي ڪيائين .

جڏهن افراسياب پنهنجي پاي ڪرسيوز ۽ پنهنجي بهلوان امير پيران ويسر جي مارچن جي خبر ٻڌي ، تڏهن پنهنجي ٻٽ شيده کي تمام وڏي لشڪر سان ايرانين سان وڙهڻ لاءِ موڪليائين . خوارزم جي دشت تي ٻئي لشڪراچي گذيا ۽ جيڪا جنگ لڳي تنهن ۾ ڪي خسرو پنهنجي ٻٽ شيده کي ماري وڌو . ڪي خسرو چيو ته ”خوارزمي بود“ يعني هيءَ خراب جنگ هئي . تنهنڪري انهي هنڌ تي خوارزم جونالوپيو . اتان وڌي ڪي خسرو افراسياب تي ڪاهي ويو ۽ ڪنگ دڙواري قلعي تي وڃي هنڪي گهيرو ڪيائين . افراسياب اتان نڪري ڀڄي ويو ۽ قلعو فتح ٿيو . سندس حرمسراءِ سارو قيد ٿيو . جنهنجي تمام گهڻي حفاظت رکائي وئي . افراسياب جي پٽيان ٻه ٻيا . آخر گهڻي مدت کان پوءِ آذربائيجان ۾ هٿ آيو ۽ قيد ٿي ڪي خسرو وٽ آندو ويو . تن ڏينهن کان پوءِ بادشاه هنڪي مارائي ڇڏيو . ڪي لکن ٿا ته بادشاه کي هن ئي گهڻو رحم آيو ۽ معافي

ڏهن جو ارادو دوس، هر گودرز بادشاهه جي اجازت کان سواءِ ٻاري ڇڏيس. اتان ڪيخسرو وري بلاخه ڏي ويو. اتي رهندي هڪڙي ڏينهن دلهر آيس ته دنيا کان هٿ ڪڍجي، تنهنڪري امير سردار گڏ ڪري پنهنجي پٽ **لهراسپ** کي وٺي عهد مقرر ڪيائين ۽ پوءِ سگهوئي پاڻ به وفات ڪيائين. ڪي ٿا چون ته اتان نڪري ڪنهن پاسي هليو ويو ۽ وري انجو پٽو ڪونه پيو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته حضرت سليمان ڪيخسرو کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي ۽ هو اصطخر مان پهچي بلاخه ڏي ويو ۽ اتي مري ويو. هنجي گهر ٿيل بابت فردوسيءَ شعر ۾ اهڙو بيان ڏنو آهي، جو ماڻهو ۽ ڪي انهي جي پڙهڻ سان روئڻ اچيو رهي. ڪيخسرو ست سال بادشاهي ڪئي. ڪي سؤ ورهه ٿا لکن. چون ٿا ته ڪيخسرو هڪڙي مسجد ۽ بحراب سون ۽ جواهرن سان جڙيل ٺهرايو، جو سان ڪمي و تمام هو ۽ انهي ۾ ديني عبادت ڪندو هو. ڪي ته هڪ پيغمبر ٿا چاڻن ۽ هنجي سڀني تاريخن نويسن گهڻي تعريف ڪئي آهي. يوناني حڪيم فيثاغورث ۽ لقمان حڪيم هنجي زماني ۾ هئا. اگرچہ ڪن فيثاغورث کي چمنيد جي زماني جو چيو آهي.

لهراسپ بن ڪيخسرو .

تاريخ معجم ۾ لهراسپ ڪيڪاؤس جي پٽ جو پوٽو سڏيل آهي. هو نهايت همت ۽ ذاهب وارو هو، مگر شوخ طبع ۽ ڪينور ڪندڙ هو ۽ سخت سزا ڏيندڙ هو ۽ ظالم شمار ڪيل هو. تهنهڪري جڏهن ڪيخسرو هن کي وري عهد مقرر ڪيو، تڏهن گهڻن اميرن اعتراض ڏنو، بلڪ زال کي به اعتراض هو ۽ پر ڪيخسرو هنن کي زور ڪري راضي ڪرايو. ڪندڙ جوڻ آهي ته زال اصل راضي نه هو. انهي ڪري انهن جي اولاد ۾ به اها ناسازي هلي آئي. لهراسپ جي بادشاهه ٿيڻ تي تخت شهر باخم مقرر ٿيو. هند ۽ چين جا بادشاهه به هنجا تابع ٿي رهيا. هن رهام بن گودرز کي عراق عجم جو حاڪم ڪري موڪليو، ۽ انهي کي ڪي تخت نصر ٿا ڄاڻن. انهي کي اهو انجام مليو هو ته جيڪو ماڪ هو انهي پاسي فسخ ڪندو، سو سندس مالڪيت ٿيندو. ان موجب تخت نصر شام ۾ دمشق تائين آيو ۽ اهو ماڪ هت ڪيائين ۽ پنهنجي هڪڙي امير کي بيت المقدس ڏي موڪليائين، جتي حضرت داؤد جي پٽن مان هڪڙو حاڪم هو. انهي هٿسان صلاح ڪيو ۽ ڪي بني اسرائيل اول ۾ وٺي ورتو. پٽ تي بني اسرائيل فساد ڪيو. تخت نصر پاڻ وڃي بني اسرائيل کي مارايو ۽ بيت المقدس کي وڃي ٽاس ڪري ڇڏيائين.

لهراسپ کي هر پٽ هئا: هڪڙو گشتاسپ ۽ ٻيو زورير. گشتاسپ تمام چڱو ۽ بهادر ۽ عقل وارو شاهزادو هو، مگر لهراسپ ڪيڪاؤس جي اولاد کي پنهنجن پٽن کان وڌيڪ پسند ڪندو هو ۽ اڪثر بادشاهي ڪم انهنجي حوالي ڪندو هو. انهي ڪري گشتاسپ رنج ٿي ڪن اميرن کي پاڻ سان شامل ڪري پئي جي مخالفت ڪرڻ لڳو ۽ بادشاهي جي ڪمن ۾ دست اندازي ڪرڻ لڳو، جنهنڪري لهراسپ مٿس ڪاوڙيو. هداجي شوخي ۽ ظلم کان بچڻ لاءِ گشتاسپ ڪي ماڻهو پاڻ سان وٺي ماڻڪ ڇڏي نڪري ويو ۽ گهمندي روم جي ماڻڪ ۾ وڃي نڪتو، جتي پنهنجي همت ۽ بهادريءَ جي ڪري نالو ڪڍيائين ۽ وڏو درجو ۽ عهدو پاتائين. انهن ڏينهن جي رسم موجب روم جي قيصر جي ڌيءَ کي شادي ڪرڻي هئي ۽ انهي جي پسنديءَ لاءِ لائق شاهزادا آڻي گڏ ڪيا هئا. انهن گشتاسپ به انهن جوانن ۾ هو. شاهزادي، جنهنجو نالو **ڪتابون** هو، تنهن انهي مجلس ۾ گهمندي ترنچ گشتاسپ وٽ نئي رکيو ۽ انهي کي پسند ڪيائين. هر گشتاسپ جي شاهي نسل جي ڪنهن کي خبر ڪانه هئي ۽ نه مال ملڪيت يا دولت وارو هو، تنهنڪري شهنشاهه قيصر پنهنجي ڌيءَ جي چونڊ تي ڪاوڙيو. پر

لاچار رسم موجب ڏي هڪئي ڏي، پوءِ هڪئي پاڻ ۾
گڏ جڻ کان روڪي ڇڏيائين. انهي کان پوءِ اهورسمي
قاعدو بند ڪري ڇڏيائين. هڪئي ۾ ڏيون ٻيون ۾
هيون. انهن لاءِ اشتهار ڪيڏيائين ته فلاڻي ٻيلي ۾
جيڪو شينهن ۽ اڙڏها آهي، تنهن کي جيڪو وڃي ماري ڇڏي
۽ اهڙي بهادري ڏيکاريندو، تنهن کي انهن مان هڪڙيءَ
جي ٻانهن ملندي. ٻه شهزادا ڪن ٻين هنڌن جا انهن
ٻانهن جي طمع رکندڙ هئا، تن ڪوشش ڪئي ۽ ٻه اهي
اڙڏها ۽ شينهن کي ماري نه سگهيا. گشتاسپ تمام زور
دارو ۽ بهادر هو، تنهن وڃي انهن سان مقابلو ڪيو ۽
انهن کي ماريائين. تنهن کان پوءِ قيصر هن تي مهربان
ٿيڻ لڳو. گشتاسپ ايسٽائين پنهنجو نسب ۽ نالو
اڪايو ۽ پنهنجو نالو **فرخ زاد** ظاهر ڪيو هئائين.
هنجي مدد سان قيصر گهڻيون فتحنون ڪيون. نيٺ
هن جي صلاح سان قيصر هڪڙو قاصد اهراسپ ڏي
موڪايو ته کيس ڀل پري ڏي، نه ته جنگ لاءِ تيار رهي.
اهراسپ کي نيٺ معلوم ٿيو ته اها حرڪت ڀڄڻ
گشتاسپ جي آهي ۽ تنهنڪري هن جي ڀاءُ وزير
کي حڪم ڏنائين ته لشڪر وٺي وڃي روم جي
لشڪر سان وڙهه. وزير حڪم جي تعميل
ڪئي. جڏهن اتي ويو، تڏهن قيصر گشتاسپ کي

لشڪر سان روانو ڪيو ته ايرانين سان وڃي وڙهي .
 ٻئي ڀاڱي شاھزادا گڏيا . هڪ ٻئي کي سڃاڻائون .
 لهراسپ جي حڪم موجب شاهي چٽ گشتاسپ جي
 مٿي تي رکيو ويو ۽ وليعهد ۽ جو در جو کيس عطا ٿيو .
 اها خبر ٻڌي روم جو قيصر به اتي اچي نڪتو . اتي
 معلوم ٿيس ته فرخزاد حقيقت ڪري ايران جي بادشاه
 جو وڏو پٽ گشتاسپ آهي ۽ انهي جو ولي عهد مقرر
 ٿيو آهي . ڏاڍو خوش ٿيو . پنهنجي ڌيءُ ڪتابون
 کي وڌي تڙهيل ۽ تحفن سان گشتاسپ سان گڏ ايران
 ڏي روانو ڪيائين . اتي وڃي ٻئي جي قدمبوسي
 حاصل ڪيائين ۽ انهي سان ڀرتو ۽ انهي کان پوءِ
 بادشاهي جي ڪمن ۾ سندس مددگار ٿي بيٺو . ۽
 بادشاهه امير امرا گڏ ڪري عام درٻار ۾ گشتاسپ
 کي وليعهد ڪيو . بلڪ حڪومت هن جي هٿ ۾
 ڏنائين ۽ پاڻ قديم بادشاهن وانگر گوسهه نشين ٿي
 ويٺو جيئن ڪرڻات ڪيائين . لهراسپ هڪڙو
 ويهه ورهه بادشاهي ڪئي . ڪن لکيو آهي ته حضرت
 سليمان جي ڀڄ کان هن ايران جو قديم گاديءَ جو
 هنڌ اصطخر ڇڏي وڃي بلاخر کي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايو
 ۽ تنهن ڪري بلاخي سڏبو هو .

گشتاسپ بن لهراسپ.

هن بادشاه جي ڏينهن ۾ زردشت ظاهر ٿيو، جنهن جو مذهب پڪڙڻ لڳو، ۽ هي پهريون بادشاه هو، جو انهي جي دين تي آيو. تاريخ معجز ۾ لکيل آهي ته زردشت هڪڙو حڪيم هو، جو پهرين ارميا پيغمبر جي شاگردن مان هو. هو علم نجوم ۽ پيا باطني ۽ مخفي علم سکيو ۽ انهي جي وسيلي معلوم ڪيائين ته حضرت موسيٰ جهڙو ڪو شخص جلد پيدا ٿيڻو آهي، جنهن کي باهه جي روشنائي ۽ خدا جي تعجلى جي ڳولا ۾ نور ۽ اونداهي حاصل ٿيندي. پوءِ خيال ڪري ڪري سندس دل ۾ آيو ته اهو آءُ آهيان. تنهنڪري وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ مجاهدا ۽ رياضتون ڪرڻ لڳو، جنهن مان سندس دل روشن ٿي ۽ انهي جي نشاني هن باهه کي سمجهيو. هن پاڻ کي پيغمبر جو آيو ۽ ڪتاب ژند ۽ پاڙند لکيائين ۽ ماڻهن کي مجوسين جي دين تي دعوت ڪرڻ لڳو ۽ آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. آذربايجان ۾ گهڻا ماڻهو هن جي دين تي آيا. چوڻ لڳو ته روح القدس کان مون کي پيغام ڏارسن ۽ مدد ٿي ملي. هن جي تعريف گشتاسپ بادشاه جي مجلسن ۾ ٿيڻ لڳي، تنهن تي هن زردشت جي ملاقات جي خواهش ڏيکاري ۽ گهڻن ماڻهن سان گڏجي بلخ مان

هن وٽ آذربائيجان ۾ آيو ۽ هن سان صحبت
ڪري خوش ٿيو ۽ پنهنجي پٽ اسفند يار کي هن
جي دين ۾ آندائين يعني مڃوسي ڪيائينس ۽ ملڪ
جي گهڻن ڀاڱن ۾ آتشڪده جوڙايائين. ٻارهن هزارن
ڏاندن جون ڪلون رڱائي هرڻ جي ڪلن جهڙيون ڪري
انهن تي سون ۽ چانديءَ جي ٻاٽيءَ يا مس سان ڙند ۽
پاڙند لڪرائين ۽ اصطخر ۾ هڪڙو دڃم يا حجر وٺرايائين،
جنهن ۾ انهن ڪتابن کي ڏاڍي تعظيم سان رکيائين
۽ انهن جي حفاظت ڪرايائين. خاص ماڻهن کي
انهن جي پڙهڻ ۽ تعليم ڏيڻ جو حڪم ڏنائين، پر عام
ماڻهن کي انهن جي هٿ لائڻ کان منع ڪيائين.
جيڪي ماڻهو مڃوسين جي دين تي نقي آيا، تن کي
قتل ڪرائي ٿي ڇڏيائين. انهي طرح سگهوئي آتش
پرستي ملڪ ۾ پکڙي وئي. چون ٿا ته انهي وقت
کان وٺي اها باهر اڃا تائين هلي اچي ۽ اجهائي ڪين
آهي. مڃوسين جو اعتقاد هو ته هن جو هٿ باهر ۾ نه
ٿي سڙيو، ۽ جنهن کي هو باهر هٿ ۾ ڏيندو هو، تنهنجو به
هٿ نه سڙندو هو. ڪن جو چوڻ آهي ته گشتاسب
پهرين زردشت کي ست ورهه قيد ۾ رکيو، پوءِ هن جي
ڪرامت ڏسي هن جو معتقد ٿيو. هيئن به لکيل آهي
ته پهرين گشتاسب هر سال ترڪستان کي ڏل ڀريندو

هو، پر زردشت منع ڪيس ته سڄي دين وارو بادشاه
ڪنهن بت پرست بادشاه جي ڏل نه پريندو. انهي
طرح هن کي ترڪستان سان جنگ ڪرڻ لاءِ سغبرائين.
انهي وقت ترڪستان جو بادشاه **ارجاسپ** هو.
انهي کي گشتاسپ مڃوسي مذهب جي دعوت ڏياري موڪلي.
تغهن تي هو ڪاوڙيو ۽ هنن ٻنهي جي وچ ۾ جيڪو
عهدنامو هو، اهو ڀڳو ۽ وڏو لشڪر وٺي ايران تي
ڪاهيائين. گشتاسپ به لشڪر گڏ ڪري **اسفنديار**
کي انهي جو سپر سالار ڪري موڪليو. طرفين جي
وچ ۾ ڏاڍي جنگ لڳي، جنهن ۾ ارجاسپ جو بت ۽
ڀائر قتل ٿي ويا ۽ ترڪ شڪست کائي ڀڳا ۽ گشتاسپ
فتحياب ٿي موٽيو. انهي کان پوءِ اسفنديار کي موڪليائين
ته آذربائيجان ۽ ارمينيه ۾ وڃي اهي ماڻهه ڪري
۽ اتي زردشتي مذهب پکيڙي ۽ آتشڪده بنائي.
اسفنديار جي اوڏي وڃڻ تي سندس دشمن بادشاه
ونت هنجي شڪايت ڪئي ته بادشاهيءَ وٽ جو خيال
ٿورڪي. اهڙي جو رت تي لڳي گشتاسپ بت کي ڪٽي
قيد ڪرايو ۽ گردڪوه جي قلعي ۾ بند رکيائينس.
انهي وچ ۾ ارجاسپ وٺي لشڪر سان باختر تي
ڪاهي آيو ۽ اتي جي ٻنهي درويش **لهراسپ** کي قتل
ڪيائين ۽ گشتاسپ جون ڌيون قيد ڪري ترڪستان

ڏي موڪليائين ۽ خود گشتاسپ سان وڙهڻ لاءِ ويو ۽ هنڪي
 شڪست ڏئي ڀڄائي ڪڍيائين، جو هو وڃي هڪڙي
 مضبوط قلعي ۾ اڪو. اهڙي تنگ وقت ۽ حال ۾ هن
 پنهنجي ڀاءُ **جاماسپ** کي اسفنديار ڏي گردڪوه
 ۾ موڪليو ته انهيڪي بند مان آزاد ڪري وٺي اچي ته
 اچي **جاماسپ** سان وڙهي. اسفنديار پهرين نهڪر
 ڪئي، پر نيٺ **جاماسپ** جي محنت آريءَ تي لڳي پئي
 جي خدمت ۾ آيو ۽ ارجاسپ سان جنگ ڪيائين ۽
 اهڙي بهادري ڏيکاريا ئين، جو ترڪن کي ڀڄائي
 ڪڍيائين ۽ فتح حاصل ڪيائين. گشتاسپ اسفنديار
 تي ڏاڍو راضي ٿيو ۽ هنڪي وٺي عهد ڪرڻ ۽ ملڪ ڏيڻ
 جو ارادو ڪيائين ۽ تڪيد ڪيائينس ته پهرين وڃي
 پنهنجون پيمرون قيد مان ڇڏائي پوءِ اچي سندس
 جاءِ تي بادشاهي ڪري. انيوجب اسفنديار ٻارهن
 هزار ايراني سوار ۽ ايترا ٻيا ڏاڍا چوڻدي پنهنجي ڀاءُ
پشوتن کي انهن جو مهendar ڪري، پاڻ به انهي سان
 گڏ روانو ٿيو. ارجاسپ جو تخت شهر روئين ڌڙ هو.
 انهي شهر ۽ قلعي جو بيان شاهنامي ۽ ٻين تاريخن ۾
 اهڙو عجيب جهڙو ڏنل آهي، جو اڄ تائين هر نقو اچي.
 انهي جو مختصر مطالعي ته روئين ڌڙ تائين پهچڻ لاءِ
 اسفنديار کي ٽن پاسن کان رسامءُ. هڪڙي رسامي

سان پاڻي ۽ گاهه گهڻو هو، مگر اوستائين پهچڻ ۾ ڇهه مهينا لڳيو ٿي ويا. ٻئي رستي سان پاڻي ۽ گاهه گهٽ هو، مگر پنڌ هڪڙي مهيني جو هو. نيون رستون، جنهنجو نالو هفت خوان هو، تنهن سان هڪ هفتي جي اندر اتي پهچي ٿي سگهيو، مگر رستي ۾ خوف گهڻا هئا؛ شينهن ۽ ٻيا جهنگلي جانور ۽ برف ۽ ٻينهن وغيره روڪ ڪرڻ وارا هئا. اسفند يار پنهنجو لشڪر پشوتن جي هٿ هيٺ ٻڌي رستي سان روانو ڪيو ۽ پاڻ ڪن خاص ماڻهن سان ڪي قيمتي جواهر ۽ ٻيو مال ساڻ کڻي سوداگرن جي هفتخوان واري رستي سان نڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ پشوتن کي سمجهايائين ته جڏهن تون روئين دڙ کي ويجهو اچين، تڏهن فلاڻي هنڌ رهي آرام وٺجڻين. جڏهن ڪنهن رات انهي قلعي مان باهه جا شعلا مٿي آسمان ڏي نڪرندا ڏسجن، تڏهن لشڪر وٺي چوڌاري ڦري اچڻين ۽ اچي جنگ ڪڇڻين. اسفند يار انهي رستي جون سڀ مشڪلاتون کائي نڪتو ۽ روئين دڙ وٽ پهتو، تڏهن شهر ۾ هل پئجي ويو ته ڪو سوداگر ٻري کان مال وڪڻڻ لاءِ آيو آهي ۽ رستي ۾ اسفند يار ڦريس ٿي، تنهنڪن پڇي ڄمڻ ڇڏائي ترڪن جي بادشاهه وٽ پناهه لاءِ آيو آهي. هي خبر ٻڌي ار جاسپ بادشاهه هنکي گهرايو. هن عجيب عجيب جواهر ۽ ٻيون قيمتي شيون

پئي ڏيکاريس، جي هن پسند پئي ڪيا ۽ پئي ورتا ۽ رستي جي تڪليفن جو پڇي هنکي تسلي پئي ڏنائين. انهي طرح روزبروز اسفنديار بادشاهه ۽ وزيرن ۽ اميرن وٽ آمدرفت ڪرڻ لڳو ۽ ڏاڍي عزت آبرو حاصل ڪيائين. جڏهن مهيني گذرڻ کان پوءِ اسفنديار حساب ڪري ڏٺو ته پشوتن لشڪر وٺي مقرر ڏڪيل جاءِ تي آيو هوندو، تڏهن بادشاهه کان اجازت وٺي قلعي جي اندر اميرن وزيرن کي دعوت ڏنائين ۽ چوڌاري باهيون پارائي ڏيگيون جاڙهائي ماني رڌائڻ جو بندوبست ڪيائين. انهي بهاني سان باهين جو سو جهرو ايتري قدر ڪيائين، بلڪ ڪي هوايون به مٿي اڏايائين، جو پشوتن انهنکي ٺهرايل نشاني سمجهي لشڪر وٺي ڪهاو رات جي وقت دهان ۽ شرنائڻ سان ڪاهي ڪوٽ تي آيو. شهر ۾ ڪوٽ ۾ اچي گڙهڙ پئي ۽ سوار قلعي مان نڪري وڙهڻ لاءِ ٻاهر ٿيا. اسفنديار پنهنجن خاص ماڻهن سميت وجهه وٺي ڦرمار ڪري نڪري ڪوٽ جي ٻاهران پهتي رهيو. هل تي چيڪي توري ڏي ٿي آيا، تنهن ڪي ڦٽل ڪيو ٿي ڇڏيائين. پئي پاسي کان پشوتن لشڪر سميت آڻي ماڻهن ۾ ڪوس وڌو. ارجاسپ ۽ انجا ڀائر اهڙي اونڌاهيءَ رات جو پنهنجي جان بچائڻ ۾ لڳا ۽ مار جي ويا. تيموري ۾ اسفنديار پيڻ کي محلات مان هٽ ڪري ۽ افراسياب

جو سو نو تخت بر کشي اچي هاڻي ۽ ٽي رکي مال اسباب سميت گشتا سڀ ڏي موڪلي ڏنو ۽ آس پاس جو ماڪ ڦري ۽ قبضي هر آڻي افراسياب جي پاڻو اڻڀريٽ جي اولاد مان ڪنهنڪي اٿي جو بادشاهه ڪيائين، جو اڻڀريٽ کي اٿي جا ماڻهو نبي ڪري ڇڏندا هئا. انهي کان پوءِ انهيءَ جو اولاد پشت به پشت بادشاهي ڪندو آيو، جيڪي سڪندر رومي اٿي آيو.

ار جا سڀ جي ڪم فيصل ڪرڻ کانپوءِ اسفنديار جيچين جي ولايت ٽائين مڃوسي مذهب پکيڙيو ۽ آتشڪده ٺهرايائين. پوءِ اٺان سمنڊ جي رستي هندستان هر آيو ۽ اُتي به آتش پرستيءَ جو رواج وڌائين. اٺان موٽي اچڻ کان پوءِ گشتا سڀ هنڪي مغرب ڏي موڪليو، جتان هر فتح سان اٺ جو مال هٿ ڪري موٽيو. اهڙن وڏن ڪمن ڪرڻ کان پوءِ اسفنديار پيءُ کي پنهنجي وليعهد ڪرڻ ۽ ماڪ ملڻ لاءِ عرض ڪيو، پر هن وري به بهانو ڪري چيو ته ٻيا ڪم تو سڀ ڪيا ۽ پري پري جا ماڪ فتح ڪيئي ۽ افراسياب جهڙن بادشاهن کي جيتيئي مگر اڃا رستم آهي، جو اسانجي ماڪ جي وجهڻ وٺو آهي ۽ اسانجو حڪم نٿو مڃي ۽ اسانجي دين تي نٿو اچي. تنهن ڪري تون زابلستان تي ڪاهي وڃ ۽ هن سان وڙهي هنڪي قيد ڪري مون وٽ وٺي

اڄ، نه ته تيسين اسانجي ماڪ کي آرام نه ايندو. پوءِ
 آءٌ توکي سڄي پڄي معافي ڏيندس ۽ تنهنجي پهلوانيءَ
 جي بر ماڪ هر مشهورائي ٿيندي. اسفنديار رستم سان
 وڙهڻ هر خوش ڪين هو ۽ ايترو به ڄاڻائين ته پٽس بادشاهه
 عذر ٿو ڪري، ته به لاچار هنجو حڪم مڃڻو پيس.
 تنهنڪري وڏو لشڪر گڏ ڪري سيستان ڏي روانو
 ٿيو. جڏهن انهي ماڪ جي حد تي پهتو، تڏهن پنهنجي
 پٽ **بهمن** کي موڪليائين ته رستم وٽ وڃي هٽي
 وٺي اچي. بهمن ويو. هڪڙي جبل جي چوٽيءَ تان
 هيٺ ماڻهيءَ هر رستم کي شڪار ڪندو ڏٺائين.
 هڪڙي گورخر کي ماريو هئائين ۽ انهيءَ ڪباب ٿي
 پڇاڙيائين. هنجو قد ۽ بدن ڏسي حيرت هر ٻڌجي ويو.
 مٿان هڪڙي وڏي چپ لپٽائي هيٺ انهي تي وڌائين.
 چپ رستم کي ويجهو وڃي پئي. رستم پنهنجي پير
 سان انهي کي ڌڪي ڇڏيو، جو اها پري وڃي پئي.
 هنجو اهڙو زور ڏسي ڊڄي ويو. پڪ هيس ته اسفنديار
 هن سان پڄي نه سگهندو، ناحق مٿو ٿو هڻي. پوءِ
 هيٺ لهي رستم وٽ ويو ۽ پئي جو پيغام ڏنائينس.
 رستم سستئي اسفنديار وٽ آيو ۽ کيس گهڻي تعظيم
 ڏنائين. اسفنديار چيس ته منهنجو پيءُ بادشاهه گشتاسب
 ٿو چوي ته جن ڏينهن کان وٺي آءٌ تخت تي ويٺو آهيان،

تن ڏينهن کان وٺي تون مون ت ڪڏهن ڪين آيو آهين؟ معلوم ٿو ٿئي ته تو کي بادشاهيءَ جو حرص پيدا ٿيو آهي. رستم چيو ته آءٌ ايران جي بادشاهن جو غلام آهيان ۽ فرمانبرداريءَ جو قبولدار آهيان، مگر اوهان جن وٽن مون کي هي ملڪ ڏئي آزاد ڪيو آهي ۽ ٻين دانگي ضرورت کان سواءِ اچڻ وڃڻ کان معافي ڏني آهي. تنهن کان سواءِ هاڻي آءٌ پيرس ٿيو آهيان ۽ تڪليف وٺڻ ۽ سفر ڪرڻ ۽ جاکوڙا ڪيڍڻ البتہ مشڪل ٿو لڳي. هو ۽ ٻين کي چيائين ته نيمروز هر هاو ته اوهان جي مناسب خدمت چاڪري ۽ مهمانداري ڪريان. ٻين چيو ته آءٌ ائين ڪري نٿو سگهان؟ مون کي حڪم آهي ته توکي قيد ڪري بادشاهه وٽ نڀان. رستم چيو ته آءٌ حاضر آهيان. مگر پهرين وڃي پنهنجي ٻي زال کان اجازت وٺان ته هو ٻه هالن. في الحال ڳوٺ آيو ۽ ٻي کي احوال ڏنائين ۽ پنهنجي مرضي به ڏيکارڻ لڳا. پر پٽس چيو ته ائين نه ڪر. وڃي جواب ڏئي نٿاڻي هليو اچ. ٻئي ڏينهن رستم اسفنديار وٽ آيو. شاهزادي هڪئي سوني ڪرسیءَ تي ويهاريو ۽ وري به چيائينس ته منهنجي پيءُ بادشاهه پنهنجي فرمانبرداري قبول ڪرڻ ڪري توکي وڏي عزت ڏيندو ۽ وڏا انعام اڪرام ۽ جاگيرون ڏيندو. رستم شاهزادي کي وري به چيو ته في الحال هلي اسان وٽ به ٿي ڏينهن رهو ۽

آسودا ٿيو ته پوءِ تاحفا ۽ سوکڙيون نذرانو ڪري ڏجن ۽
 جيئن بادشاهه جو حڪم آهي تيئن ڪجي. اسفنديار وري
 به چيو ته آءُ ائين ڪري نٿو سگهان؛ مونکي تنهنجي پيءُ ڪا به
 ڳالهه ٻڌي ڪانهي. بادشاهه جي حڪم موجب توکي
 قيد ڪري وٺي نيٺو آهي. هي ٻڌي رستم کي ڪاوڙ
 جو جوش آيو ۽ چوڻ لڳس ته مون بهلوانيءَ جا اهڙا ڪم
 اوهانجن وڌن لاءِ ڪيا آهن، جو بادشاهه مونکي تاخت تي
 وهاريخدا آهن ۽ تو فقط شاهزادو ٿي مونکي پنهنجي اڳيان
 سوني ڪرسيءَ تي وهاريو آهي ۽ مونسان جهڙي بيعزتي
 جهڙي گفتگو ۽ همت ٿو ڪرين. اسفنديار چيو ته تون
 اهڙي پٽاڪ چو ٿو هٿين؟ جهان ٿو چوي ته تنهنجو پيءُ
 زال جن جي نسل مان آهي، جنهنڪري سيمرغ جهنگ مان
 ڪٽي ٻاٿوٺ ٻالي وڌو ڪيو ۽ پوءِ اسانجن وڌن انهيڪي ۽
 توکي وڏي درجي تي رسايو. اهي سڀ ڳالهيون وساري
 هاڻي تون به اديءَ جهڙون ڳالهيون ٿو ڪرين. رستم
 چيو ته منهنجو پيءُ زال مشهور سام جو پٽ آهي ۽ سام نريمان
 جو پٽ هو ۽ نريمان ڪورنگ جو پٽ هو ۽ انجي مڙو
 ملائڪن جو درجو رکندي هئي. سام جيڪي وڏا ڪم
 ڪيا، سي مائڪن به مشهور آهن. ڪيترا شهر ديون جي
 ظلم کان بچايائين. منهنجي پيءُ جي مڙو اسرائيل جي پٽ
 جي ڏي آهي ۽ مون پنهنجي ساري جواني ايران جي

بادشاهن جي طرفان سندن دشمنن سان وڙهندي گذاري، جنهن ڪري انهن پنهنجي قدر شناسي ڪري مونيڪي ملڪ ڏنو. ڪيڪاؤس پنهنجي پيءُ کي ڇڏي تخت ڏنو ۽ سيمستان جو خودمختيار بادشاهه مقرر ڪيائين. هڪ انهيڪي پنهنجو ولي عهد ڪيائين. جڏهن ڪاؤس کي يهن جي بادشاهه قيد ڪيو، تڏهن ست ورهه برابر ايران ۾ بادشاهه ڪونه هو ۽ تخت خالي پيو هو. سندس مڙو راڻي هونوت آئي ۽ مونيڪي منهنجي آڙيون ڪيائين ته پنهنجو پٽ مونيڪي ڇڏائي آڻي ڏي. ڏاڍا ڪوڙا ڪڍي مون هنکي گولي وڃي لڌو ۽ قيد مان ڪڍي آڻي وري سندس تخت تي وهاريو. ساڳي طرح پوءِ فريبرز کي بند مان ڪڍيو. افراسياب کي ڪنڀر ۽ سياوش جو وري ورتو. ڪيڪسرو بادشاهه جي راڄ ۾ بيٺن کي افراسياب جي بند ۽ ڪوه مان ڪڍيو، جو بيٺن جي پيءُ مونيڪي منتهن آڙي ڪئي. مطلب ته انهي طرح رستم پنهنجا ۽ پنهنجي پيءُ جا وڏا ۽ بهادريءَ جا ڪم اسفنديار کي ياد ڏياري ڇيو ته انهن پنهنجن وڏن اسانکي خودمختيار بادشاهه ڪيو ۽ اچڻ وڃڻ جي تڪليف کان آزاد ڪيو، سو هاڻ تون مونيڪي شيطان يا جن جي نسل مان ٿو سڏين ۽ ارادو ٿو ڪرين ته مونيڪي نامردن وانگي قيد ڪري زنجير وجهي بادشاهه وٽ نين. تنهنڪن سواءِ اسين خدا

پرست آهيون ۽ اوھين آتش پرست. اوھانجي مرضي
 آھي ته اسانکي به زور سان آتش پرست بڻايو. اسانجي
 حسب نسب ۽ قدر جي اوھانجن وڏن کي خبر ھئي؛ تون
 ننڍو ۽ نا آزمودگار آھين. اڃا به مغرور ٿيو آھين. اھا مغروري
 گھڻو جتو نه ڪندي. انهي جي جواب ۾ اسفنديار به
 پنھنجي حسب نسب جي تعريف ڪئي ۽ جيڪي
 پهلوانيءَ جا ڪم ڪيا هئائين، سي بيان ڪري ٻڌائين
 ۽ ٻيچاڙيءَ جو هنکي زردشتي دين تي اچڻ لاءِ چيائين. هي
 ٻڌي رستم چڙه اُٿي وڃڻ تي هو ته اسفنديار زور ڪري
 هنکي وٺي پنھنجي پاسي ۾ تخت تي وھاريو ۽ نرميءَ
 سان ڳالهائي چيائينس ته هتي تون منھنجو مهمان آھين
 ۽ اسان جي رسم آھي ته مهمان کي عزت ڏيون. پوءِ
 مانيءَ جو حڪم ڏنائين ۽ گڏ جي ويھي ماني کاڌائون
 ۽ خوش ٿي صاحبقتون ڪيائون. انهي طرح نوڏينھن
 گڏ گذاريائون ۽ اسفنديار ڪوشش ڪئي ته
 من رستم راضي ٿي قبول ڪري ته قيد ڪري
 بادشاهه تائين نھيس ۽ هن جي حڪم جي تعميل ٿئي
 ته کيس بادشاهي ملي. پر هن اھا ڳالهه قبول نه ڪئي،
 ليڪن نيڪ انهي ڳالهه تي آيو ته آزاديءَ جي حالت
 ۾ ساڻس گڏ جي بادشاهه گستاخ تائين هلي. اھا
 ڳالهه اسفنديار به قبول نه ڪئي. آخر ناراض ٿي

هڪ ٻئي کان ڌار ٿيا ۽ رت اها ڪيائون ته انهي وقت جي دستور موجب ٻئي ڏينهن ٻئي ٻار هر وڙهن ته سندن ٻهوانن جو امتحان ٿئي ۽ معلوم ٿئي ته مڃهائڻ ڪير زياده زوردار آهي. ٻئي ڏينهن ٻئي ٻهوان هٿيار ٻڌي تيار ٿي وڙهڻ لاءِ ميدان تي آيا. سارو ڏينهن ٻار هر وڙهيا، ٻه فيصلو ڪونه ٿيو ۽ هر ڪو فتاحي شام جو پنهنجي جاءِ تي آيو ۽ رات گذاري وري ٻئي ڏينهن وڙهڻ لاءِ آيا. ٻئي ڏينهن رستم اسفنديار کي ماري وٺو. شاهه به ٻي آهي ته اسفنديار کي روئين ٺن چوندا هئا، جو سندس ٻٽ ڄڻ ته ڪٽ يا لوهر جو هو ۽ ترار يا تير جو ڌڪ اٿر نه ڪندو هوس، پر رستم سيمرغ جو ڪنڀ ڪمان ۾ وجهي هنيو، جو اکين ۾ لڳس ۽ هو ڪري پيو. پراڻو سڀ شاعران و ماڻهو آهي. مرڻ پهل اسفنديار رستم کي وصيت ڪئي ته منهنجي ٻٽ بهمن کي ٻار وٽ سيستان ۾ سخيلاج ۽ منهنجي لاش ايران موڪلج. ان موجب بهمن سيستان ۾ رهيو ۽ اسفنديار جو ٻار پشوئن منجهو قابو ٿي ماڻه ڪندو ايران ڏي موٽيو. جڏهن بادشاه گشتاسپ کي ٻٽ جي مرڻ جي خبر پئسي، تڏهن ڏاڍو افسوس ٿيس ۽ منهنجي ڪٽي تي

ڏاڍو پشيمان ٿيو. ماڻھو جي رسم پوري ڪرڻ کان پوءِ لشڪر وٺي وري ترڪستان ڏي ويو ته ترڪن سان جنگ ڪري. اتي وڃي جنگ ڪري هزارين ترڪ ماري فتح ڪري موٽي آيو ۽ پوءِ ماڻھو موڪلي بهمن کي سيستان مان گهرائي ورتائين، انهي لاءِ ته انهي کي پنهنجو ولي عهد ڪري. بهمن لفظ جي معنيٰ يوناني ٻوليءَ ۾ ڄڻو آهي ۽ هن جي مائو طالوت جي اولاد مان هئي، جنهن جو ذڪر توريت ۽ قرآن ۾ حضرت داؤد جي قصي ۾ آهي. بهمن کي پنهنجي جاءِ تي وهاري پاڻ گشتاسپ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ سگهوئي پوءِ مري ويو. هن بادشاهه پنهنجي سڪي تي آشڪده جي شڪل ڪڍي ۽ پئي پاسي پنهنجي تصوير ڇپت سان. هڪ سؤ ويهه ورهه بادشاهي ڪيائين. هن جو ڪلام به گڏ ڪيل آهي، جو نصيحتن سان ڀريل آهي.

بهمن بن اسفنديار (دراز دست).

هن بادشاهه جو لقب **دراز دست** آهي يعني ڊگهين هاتهن يا هٿن وارو، ڇا لاءِ جو هن وقت اقليم سندس قبضي ۾ هو. هن جهڙو عقل وارو بادشاهه ايران ۾ ڪونه ٿيو. هو نياز وارو ۽ رحمدل به هو. هنکي **اردشير** به چوندا آهن. هو پوريون بادشاهه هو، جنهن خطن جي بنياد ۾ خدا جي نالي وڃڻ جي رسم ڪڍي. اردشير

نالائي پوڻ جو سبب هيءُ هو ته جڏهن بهمن ڄائو ۽ بادشاهه
گشتاسب وقت اسفند يار ويٺو هو ته انهيءَ کي پٽ جي
جهڻ جي مبارڪ آڻي ڏنائون. انهيءَ مهل هڪڙو
نوڪر تان ۾ ڪٽي اچي اتان لنگهيو. اسفند يار انهي
کان پڇيو ته تنهنجو نالو ڇا آهي؟ هن چيو اردشير.
ساڳئي وقت مبارڪ به مليس ۽ اردشير جو نالو پڌايو
ويس، تنهن ڪري انهيءَ کي به اردشير سڏيائين. هو
عدل ۽ انصاف جي ڪري به مشهور ٿيو. هن جي عادت
هوندي هئي ته سال ۾ هڪڙو ڀيرو پنهنجي سڀ رعيت
گڏ ڪندو هو ۽ پاڻ انهن جي اڳيان تخت تان لهي
هيٺ بيهندو هو ۽ پهرين خدا جو شڪر اٺو ڪندو هو ۽
پوءِ هنن کان پڇندو هو ته اوهان کي مون مان يا
منهنجن عملدارن ۽ ڪاهورن مان ڪو ظلم ڪيو آهي
ته اهو ظاهر ڪريو ته انهيءَ تدارڪ ڪريان. پوءِ
وڏي موبد کي چونڊو هو ته اهو ماڻهن کي وعظ ڪندو
هو ۽ جڳيون نصيحتون ڪندو هو. تخت تي وهڻ کان
پوءِ جڏهن بادشاهي انتظام پورو ٿي رهيو، تڏهن
رستم بهلوان کان پنهنجي پيءُ جي ويرونڻ ۽ زابلستان
کي ناس ڪرڻ جو ارادو ڪيائين ۽ تمام وڏو لشڪر
گڏ ڪري اڳواٽ اوڏي روانو ڪيائين ۽ پاڻ انهيءَ پٺيان
ويو. اتي خبر پيس ته انهيءَ وچ ۾ رستم پاڻ مري ويو آهي ۽

سندس پٽ **فراهرز** سندس جاء تي وينو آدي ۽ اهو
 ٻه ٻهوان آدي. آخر انهي سان جنگ ڪيائين، جنهن
 رستم جو پٽ ۽ ٻيا عزيز خويش مارجي ويا ۽ رستم جو
 ٻئي زال زر ۽ انهن جون زالون ۽ ڌيون قيد ٿي پيون.
 بهمن جي راڄ ۾ بابل ۾ جيڪو بادشاهه بخت نصر هو،
 تنهنڪي هن موقوف ڪيو ۽ انهيءَ جي جاء تي **ڪورش**
 مقرر ڪيائين، جو لهراسپ جي اولاد مان هو ۽ جنهنجي
 ماڻو بنی اسرائيل مان هئي. انهيءَ جي حڪم ڏنائين ته
 بنی اسرائيل جا جيڪي قيد ٿي آيا، تنهنڪي بيت
 المقدس ڏي ڏياري موڪلي. ڪورش سڀ بنی
 اسرائيل گڏ ڪري اوڏي موڪليا ۽ دانيال کي
 انهنجو حاڪم ڪيائين. ڪن ڪن ڪتابن ۾ آهي ته
 لهراسپ جنهنجي حڪومت جي وقت ۾ بخت نصر
 کي موقوف ڪري بنی اسرائيل کي موڪل ڏني ته
 وڃي شام ۾ رهن. بهمن جي ڏينهن ۾ شام جو ماڻڪ آباد
 هو ۽ هڪڙو رسول هنن ڏي موڪليو ويو، پر هنن انهيءَ
 ماري ڇڏيو، تنهن تي ڪاوڙ جي بخت نصر کي وري
 موڪليائين ته انهنڪي خراب خوار ڪري، جو نه خدا جي
 عبادت ٿي ڪيائون ۽ نه بادشاهه جي فرمانبرداري ٿي
 ڪيائون. تنهنڪري بخت نصر وڏو لشڪر وٺي وڃي
 بيت المقدس کي ناس ڪيو ۽ اڪيڻ ماڻهو قيد ڪري
 عراق عرب ڏي موٽي آيو.

جڏهن بهمن جي بادشاهيءَ جا ڏک سڦ ٻارهن ورهه گذريا، تڏهن پنهنجي ڌيءُ **حماڻي** يا **ها** کي وٺي عهد ڪيائين ۽ پنهنجي پٽ **ساسان** کي نا اُميد ڪري ڇڏيائين. انهيءَ ڪري ساسان پيءُ کان رنج ٿي شهر ڇڏي هليو ويو ۽ وڃي گوشه نشين ٿيو ۽ عبادت ۾ مشغول رهيو ۽ ڪي رڳو رڳو ڪيائين، جنهنجو ڪير ۽ هندو هو ۽ انهي تي گذران ڪندو هو. ڪن تاريخن ۾ آهي ته جڏهن بهمن بيمار ٿيو ۽ هُما خود بهمن مان پٽ سان هئي، جو دارا پٽ ۾ هوس، تنهنڪري پنهنجو پٽ هُما جي پٽ تي رکيائين، تنهنڪري ساسان نا اُميد ٿي نڪري ويو. جڏهن هُما دارا ڇڻيو، تڏهن هن تي اهو نه وڻيو، تنهن ڪري اڪي ڇپ ۾ گهڻن جوانن سان انهيءَ ڪڙي صندوق ۾ وجهي اصطخر يا بلخ جي هڪڙي نديءَ ۾ لوڙهي ڇڏيائين. اتفاق سان اها صندوق هڪڙي جاندهه واري ڪڍي ۽ کولي ۽ انهن جو بصورت ٻار ۽ جواهر ڏسي خوش ٿيو ۽ انهيءَ کي ٻالي وڌو ڪيائين. پوءِ هن پنهنجي مڙو هُما ڳولي لڌي. انهي کيس سندس اصل نسل جي خبر ڏني ۽ انهنجي اشاري سان وڃي تخت ۽ تاج جو وارث ٿيو. پر تاريخن معجز وارو چوي ٿو ته بهمن پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ پٽ دارا جي مڙي تي رکيو.

رستم پهلو ان بهمن جي ڏينهن ۾ وفات ڪئي

۽ شاهنامي ۽ بهمن تاريخن ۾ رستم بخوان جي مرڻ جو گهڻو احوال لکيل آهي. جو شعر جي صورت ۾ آهي. انهيءَ مختصر مضمون هتي ڏيڻ ضرور آهي. رستم جمشيد جي نسل مان هو. هنکي شغاد نالي هڪڙو پيءُ هيو. جو ڏاڍو شرير ۽ فسادي ماڻهو هو. ڪابل جي حاڪم جي ڌيءَ سان شادي ڪري وڃي ڪابل ۾ رهيو. ڪابل تڏهن زابل يا سيستان جي زبردستيءَ ۾ هو ۽ انهي کي ڀل پريندو هو. شغاد جو رستم سان ويڙهو، جو سندن پيءُ زال جي رستم سان گهڻي محبت هوندي هئي. ڪابل جي حاڪم کي زال ۽ رستم کي ڀل پوي ڏيڻ کان عاريندو هو ۽ شغاد ۽ هن پاڻي صلاح ڪئي ته انهي ڀل کان آزاد ٿجي ۽ رستم کي ماري ڪيائين. اهو منصوبو ڪري ظاهري طرح ڪابل جي حاڪم شغاد کي ڪابل مان ڪڍي ڇڏيو ۽ هو سيستان ۾ آيو ۽ پيءُ ۽ پوٽو سان گڏيو ۽ انهن وٽ ڪوڙ ڪري چيائين ته ڪابل جو حاڪم ڀل پيرڻ کان اعتراض ٿو وٺي، مون اوهانجي طرفان هن سان تڪرار ڪيو، تنهن تي مونکي مائڪ مان ڪڍي ڇڏيو اٿس، سوچي آه امان. هي ٻڌي رستم ڪاوڙيو ۽ لشڪر وٺي ڪابل تي وڃڻ جو ارادو ڪيائين. شغاد چيس ته ڪابل جو بادشاهه ڪو اهڙو زوردارو آهي ڇا، جنهن

سان اسين هلي وڙهون. فقط تون اڪيلو مونسان چڙهي هل. هليو سان هو ڊچي ويندو ۽ هڪدم اچي پيش پوندو ۽ وري پيو، ڳالهائون نه ڪندو. رستم کي پاڻ جي دغا جي خبر نه پئي، سو منجهي چئي موجب سنڀري آئي هليو. پرسيمستان ۾ اچڻ کان اڳتي ڪابل جي بادشاهه جي صلاح سان رستي ۾ هڪ ٻن هنڌن تي وڌڻ کوهن جا منهن ڪڪن کان سان ڍڪي منهن زمين ڪري ڇڏي هئا تون ۽ انهن ۾ پالا ۽ نيزا ۽ اٽڙا هٿيار آيا رکي ڇڏيا هئا تون. شاد رستم کي انهي رستي کان نيو. جڏهن ڪابل کي ويجهو آيا، تڏهن ڪابل جو بادشاهه اچي گڏيس ۽ پيش پيس، ۽ چوڻ لڳس ته آءٌ ڪير آهيان، جو تون سان وڙهندس يا تنهنجي ڍل پوڻ کان مار ڪندس، منهن جو مالڪ تنهنجو آهي. پوءِ هن سان هڪ ڪاب ٿي هليو. هڪڙي هنڌ رستي ۾ رستم گهوڙي سوڌو وڃي کوه ۾ ڪريو ۽ پالا منجهانئس توڙي گهوڙي منجهان لنگهي ٻار پيا. ڏاڍي همت سان پاڻ کي کوه جي منهن تائين پهچايائين، ايڪن پالن جي زخمن کان بيحال ٿي پيو. ڪابل جو بادشاهه پڇي ويو. شاد هڪڙي وڻ جي پٺيان اڪي پيو. رستم انهي کي سڀي ڪري ڪمان مان اٿڙو تير هنيو، جو وڻ مان لنگهي شغال منجهان لنگهي ويو، جو هو اتي جو اتي مري ويو ۽ هيڏي وري

رستم کوه جي مٿن وٽ مري ويو. جڏهن اها خبر
 رستم جي ٻئي زال ۽ ٻيو روڊاڻي کي پهتي، تڏهن هو ڏاڍا
 غمگين ٿيا. ست ڏينهن برابر ماتم ڪيائون ۽ ڪي به
 ڪين کاڌائون. سگهوئي رستم جو پٽ فرامرز لشڪر گڏ
 ڪري ڪابل ڏي ويو ۽ جنگ ڪري ڪابل جي بادشاهه
 کي قيد ڪري مارائي ڇڏيائين ۽ رستم جي لاش سيستان
 ۾ آندائين ۽ سام جي ڏهن يافقي ۾ رکيائين ۽ پوءِ ٻئي جي
 جاءِ تي زابل ۽ ڪابل تي حڪومت ڪندو رهيو
 چيسر ڪي مٿي

حماني يا هما

حماني يا هما جڏهن ايران جي تخت تي ويٺي، تڏهن
 تمام چڱي محنت ۽ جرات سان بادشاهي ڪرڻ لڳي. پنهنجن ٻهين
 کان پوءِ پٽ ڄائس ۽ جنهن جو نالو دارا رکيو ويو جيئن
 اڳتي بهمن مقرر ڪيو هو ۽ انهيءَ جي وصيت موجب چٽ
 انهيءَ جي مٿي تي رکيو ويو. لکيل آهي ته دارا جي جنم
 جي ڳالهه هما ملهون کان اڪائي ڇڏي ۽ جيئن مٿي چيو
 ويو اڪه چوريءَ ڪري صندوق برزر زيور و هڻي ٻاڻيءَ
 ۾ لوڙهي ڇڏيائين. جا ناريج گزيده جي لڪندڙ جي
 چوڻ موجب هڪڙي ڏوهيءَ تي هٿ آئي ۽ انهي
 خوبصورت جو ڪرڌسي هڪڙي ڪيڊيو ۽ ٻاليو ۽ دارا نالو
 رکيائينس. جڏهن رڌار ٿيو، تڏهن کڻين جو ڪم ڇڏي

بادشاهي خيال رکي جهنگ ۾ شڪار ڪندو وڌندو هو. نيٺ ماڻهو سان وڃي گڏيو ۽ حقيقت معلوم ٿيس ۽ ماڻهو جي طرفان لشڪر وٺي وڃي رومين سان جنگيون ڪيائين ۽ بهادري ڏيکاريائين. پٽيهن ورهن جي بادشاهيءَ کان پوءِ هن پٽ کي تخت تي وهاريو. اصطخر شهر ۾ هزار ستون واري عمارت انهي راطيءَ جي چوڙايل هئي.

دارا يا داراب بن بهمن.

دارا يا داراب وڏي همت ۽ جرات ۽ تڄو يزوارو بادشاهو هو ۽ ٿوريئي عرصي ۾ گهڻائي سرڪش کي پنهنجو قابعدار بنايائون، سواءِ فيلقوس جي، جو روم جو حاڪم هو. انهي البت سرڪشي ڪئي ۽ ساڻس سامهون ٿيڻ لڳو ۽ تڏهنڪري وڏو لشڪر سميرائي انهي تي ڪاهي ويو. روم جو قيصر پنهنجو لشڪر وٺي هن کي اڳيان اچي ماريو. وڏي جنگ لڳي، جنهن ۾ ايراني فتحڪياپ ٿيا ۽ رومي ڀڄي ويا. فيلقوس وڃي هڪڙي قلعي ۾ پناهه ورتي. دارا انهي کي وڃي گهرو ڪيو. آخر لاجپاڻي هن صلاح ڪيو. فيلقوس جي ڏني سان شادي ڪيائين ۽ ماڻه ڪيس موٽي ماريو، هن شرط سان ته هر سال هزار سون جا آنا، هر هڪ وزن ۾ چاليهه محفال ايران جي حوالي ۾ ڏنل رانگي موڪليمند وري. دارا

پنهنجي پيءُ راڻيءَ سميت موٽي ايران ۾ آيو. پر انهيءَ شاهزاديءَ يا راڻيءَ جي وات ۾ خراب بلس هئي، تنهنڪري هن کي موٽائي روم ڏي ڏياري موڪليائين. انهيءَ وقت ڌاري فيلقوس کي پٽ ڄائو، جنهن جو نالو **سڪندر** رکيائين ۽ دارا کي پٽ ڄائو، جنهن کي محبت جي گهٽائيءَ کان پنهنجو نالو ڏنائين يعني **دارا**. انهيءَ ڪري پيءُ کي **دارا اڪبر** ۽ پٽ کي **دارا اصغر** سڏيندا آهن. جڏهن دارا جي بادشاهي جوڌهن وره هلي رهي، تڏهن پاڻ مري ويو ۽ پٽ کي تخت تي وهاري ويو. افلاطون حڪيم هن دارا جي راج ۾ هو.

دارا بن دارا (داراب).

هي ننڍو دارا تمام بد طبيعت ۽ بد افعال ۽ نفس پرست ۽ بي مروت ۽ ظالم ۽ ڊڄڻو هو. سگهوئي سندن وزير امير ۽ ٻيا ماڻهو کانئس بيزار ٿي پيا. هوڏي هاڻي روم ۾ فيلقوس جي جاءِ تي سندن پٽ سڪندر بادشاھ هو، جو همت ۽ بهادريءَ وارو هو. ماڻهو ناراض ٿي گچها خط سڪندر ڏي لکڻ لڳا ۽ کيس سڏڻ لڳا. سڪندر انهيءَ ڪري سالياني ڍل هزار سونن آنن واري بند ڪري ڇڏي. جڏهن دارا جا وڪيل ڍل طلب ڪرڻ وارا ويا، تڏهن سڪندر انهن کي اهو جواب ڏنو ته اها ڪڪڙ مري وئي، ڇا سونا آنا

ڏيندي هئي. آخر ٻنهي طرفن جنگ جي تياري ڪئي ۽ ٻئي اچي جنگ جي ميدان ۾ گڏ ٿيا. دارا شڪست کاڌي ۽ رات جو سندس ٻن همداني ٻرده دارن ماري وڌس ۽ پوءِ اُهي ٻچي سڪندروٽ ويا. سڪندر تڙت دارا وٽ آيو. هو مرڻ تي هو ته سندس ڪنڌ ڪٽي جهوليءَ ۾ رکيائين ۽ هن جو حال ڏسي زار زار روئڻ لڳو. مرڻ مهل سڪندر کي دارا وصيت ڪئي ته منهنجي قتل ڪندڙن **روشڪ** سان شادي ڪج ۽ منهنجي قتل ڪندڙن کي قتل ڪج ۽ ايران جي بادشاهيءَ تي ڪنهن ڌارئي ماڻهوءَ کي نه رکج. سڪندر انهن ٽنهي ڳالهين جي پوري تعميل ڪئي. دارا چوڏهن ورهه بادشاهي ڪئي.

سڪندر بن فيلقوس رومي.

سڪندر کي ڏوا القرنين غنڊو ٻه سڏيندا آهن ۽ رومي ٻه سڏيندا اٿس ۽ يوناني ٻه سڏينس. ڪن تاريخ وارن جو چوڻ آهي ته سڪندر وڏي دارا جو پٽ هو، جو سندس ماڻو فيلقوس جي ڌيءَ کي ڄڻ هن دارا موٽائي موڪليو هو، تڏهن پيٽ سان هئي ۽ ٻئي وٽ وڃي پٽ ڄمائيائين، جنهن کي فيلقوس پنهنجو پٽ ظاهر ڪيو. ڪن جو چوڻ آهي ته سڪندر کي ماڻس جهنگ ۾ هڪڙيءَ زال وٽ ڄڻو، جنهن هن کي رڻن جو کير پياري وڌو ڪيو. پوءِ وڏي هوندي ماڻو وٽ ويو، جنهن

سڃاڻس ۽ پنهنجي پيءُ فيلقوس وٽ پيش ڪيائينس .
 انهي کي هو نهايت گهڻو وڻيو ۽ هن کي پنهنجو پٽ
 ڪري واپس عهد مقرر ڪيائين ، جو پيو پٽ ڪو نه هوس .
 ڪتاب نزهت الارواح ۾ آهي ته سڪندر پٽ
 فيلقوس جو آهي . انهي جي بادشاهيءَ جي ستن ورهن
 گذرڻ کان پوءِ هڪي هڪڙي امير شخص فلوس نالي
 ماري وڌو ، جو هو سغديس راڻيءَ تي عاشق هو ، پر هن
 نفرت جي نگاه سان ٿي ڏٺس . تنهنڪري ارادو
 ڪيائين ته فيلقوس کي ماري سغديس ملڪ ۽ زال به
 هٿ ڪري . انهي ارادي سان هڪڙي لڙائيءَ ۾
 وجهه وٺي هڪي ماري ڇڏيائين . فيلقوس کي زخم
 گهڻا رسيا ۽ مرڻ کي نزديڪ هو . سڪندر فلوس کي
 هڪڙي پيءُ وٽ وٺي آيو ، جنهن هٿ سان هن کي
 ماريو ۽ سڪندر کي پنهنجي جاءِ تي مقرر ڪيائين ۽
 هن جي ٻانهن ارسطاطليس حڪيم کي ڏنائين ۽
 وصيتون ڪندي وفات ڪيائين . ارسطاطليس
 هميشه سڪندر کي صلاح مصاحبت ڏيندو رهيو .

سڪندر اگرچہ عمر جواني ۾ هو ، پر تڏهن به ڏاڍو
 همت وارو هو . تخت تي ويهڻ کان پوءِ سگهوئي
 پنهنجي ملڪ کي ايران جي ڀل ڀرڻ کان ڇڏيائين ۽
 دارا جي مارجڻ تي ايران هٿ ڪيائين ، جيئن

مٿي ذڪر ڪيو ويو. پوءِ مصر تي ڪاهيا ٿي ۽ اهو ملڪ فتح ڪيا ٿي. اتان شام ڏي ويو ۽ اهو ملڪ ورتائين. ايران جي فتح کان پوءِ سڪندر هند ڏي منهن رکيو، جتي جو راجا فورنالي هو. انهي کي شڪست ڏئي انهي جو ملڪ ورتائين ۽ هند جي ٻئي راجا ڪند نالي کي به شڪست ڏنائين. هند جي فيلسوفن ۽ حڪيمن ۽ طبيبن سان به ملاقاتون ۽ صحبتون ڪيائين. پوءِ چين ڏي رخ رکيائين ۽ اتي جي بادشاهه فغفور کي پنهنجو تابع ڪري عجيب غريب مال گڏ ڪري موٽيو ۽ ترڪستان ۾ آيو، جتي ڪي نوان شهر آباد ڪيائين. پوءِ مغرب ڏي هليو. وطن ڏي موٽندي رستي ۾ بيمار ٿي پيو ۽ مري ويو. سندس وصيت موجب مٿي کان پوءِ سندس هٿ ٻاهر ڪڍي ڇڏيائون، انهي لاءِ ته سڀڪنهن کي خبر پوي ته هٿين خالي آيو هو ۽ هٿين خالي موٽي ويو. سندس تابوت يا جنازو وطن ڏي آندائون ۽ مصر ۾ اسڪندريه شهر، جو هن پارٻڌايو هو، تنهن منجهان لنگهائي روم ۾ آندائون. سندس مٿي جيئري هئي، تنهن ڏاڍو رنو ۽ افسوس ڪيو.

هن سترهن ورهه بادشاهي ڪئي، جن مان نو ورهه برابر جنگين ۾ گذاريائين ۽ اٺ سال آرام

سان حڪومت ڪيائين ۽ دنيا ۾ پاويهر وڏا ملڪ
فتح ڪري هٿ آندائين. سڪندر جي نسبت ۾
وڏا وڏا ڪتاب عربي ۽ فارسي ۽ يوناني ۽ يورپي
ٻولين ۾ لکيل آهن. مفصل احوال انهن تاريخن جي
ڪتابن مان پڙهڻ گهرجي.

سڪندر چار ورهه ايران جي قبضي ۾ رهيو ۽
ارسطا طاليس حڪيم جي صلاح سان جيڪي بادشاهه
۽ شاهزادا قيد ڪيا هئائين، تنکي جدا جدا ملڪن تي
حاکم مقرر ڪيائين، جن کي ملوڪ طوائف
چوندا آهن.

سڪندر جي فتح کان پوءِ ايران جو ڪيائي
شاهي خاندان پورو ٿيو ۽ انهي کان پوءِ اشڪاني
خاندان شروع ٿيو.

(۳) اشڪاني خاندان جا بادشاهه .

اشڪاني بادشاهه انهي ملوڪ طوائف کي ٿا چون .
آهي خود مختار هئا ۽ هڪٻئي کي ڀل نه پريڻدا هئا .
هو پشت به پشت اردشير بابڪان ٿاڻين حڪومت
ڪندا رهيا .

ڪندجو چوڻ آهي ته سڪندر جي راڄ کان وٺي
اردشير بابڪان جي راڄ ٿاڻين جيڪو اٽڪل پنجن سون
ورهن جو عرصو آهي ، سو اشڪاني خاندان جي بادشاهن جو
راڄ سمجهيل آهي . انهن مان پهريون **اشڪ بن اشڪان**
هو . کي انهيڪي اشڪ بن دارا به ٿا سڏين ۽ انهيڪي
سڪندر بادشاهه ڪيو . کي پيا وري لکن ٿا ته جڏهن
سڪندر ايران فتاح ڪري موٽي ويو ، تڏهن هڪڙي
ٺاڻب کي دجاي نديءَ کان رٽي ٿاڻين حاڪم ڪري
رکيو هئا ٿين ، تنهن تي اشڪ ڪاه ڪئي ۽ ٻين پاسي
دارن حاڪمن يا بادشاهن انهيڪي مدد ڏني ۽ هن اهو
ملڪ وٺي هٿ ڪيو . پر جڏهن اشڪ ملوڪ طوائف

مان مکيه ۽ وڏو هو، تنهنڪري انهي وقت جي سڀني ماوڪ
طوائف کي اشڪاني سڏڻ لڳا، مگر پيا به اهڙا خود مختار
حاکم هئا جهڙو اشڪ هو ۽ انهي کي ڀل نه ڀريندا هئا. انهن
بادشاهن جو احوال سواءِ تاريخ گزيده ۽ تاريخ جعفريءَ
جي ٻئي ڪنهن هنڌ لکيل ڏسڻ ۾ نه آيو. تنهنڪري
هتي به انهن مان انتخاب ڪري ڏنو ويو آهي، جيئن
روضه الصفا واري ۾ ڪيو آهي.

اشڪ بن اشڪان.

هن بابت هتي جدا جدا رايون ڏنيون ويون آهن.
سڀني ماوڪ طوائف سان هن ٺهرايو ڪيو ته هو کيس
سڀني کان وڏو شمار ڪن انهي شرط سان ته هو خود مختار
رهندا ۽ کيس ڀل پوري نه ڏيندا.

شاپور بن اشڪ.

اشڪ جي مرڻ تي سندس وصيت موجب سندس پٽ
شاپور تخت تي ويٺو. هو اڪثر عرب جي پاسي گذاريندو
هو ۽ سندس زال حترت يوسف عليہ السلام جي اولاد مان
هئي. مدائن شهر انهي ٻڌو ۽ دجائي تي هڪڙي لوهه جي
پل ٺهرائين، جا ڪسري جي وقت ٽاڻين رهي. ويسه
رايون، جي عرب ۾، مشهور عاشق معشوق هئا، جيئن ليبي
مجنون هئا، ۽ جهڙو قصو شعر ۾ لکيل هو، سي هن
بادشاهه جي رعائي ۾ هئا. هي بادشاهه نهايت عقل ۽ علم ۽

فضيلت ۽ همت وارو هو. پائيتا اليه وره حڪومت ڪيائين. تاريخ جعفريءَ وارو چيو ته وره ٿو چوي، جنهن ڪري وڏو تفاوت ٿي پوي ٿو. هن بادشاهه کي زرين جو لقب مليل هو. ڪي چون ٿا ته حضرت عيسيٰ هن جي زماني ۾ پيدا ٿيو.

بهرام بن شاپور.

شاپور جي مرڻ تي سندس پٽ بهرام تخت تي ويٺو. هن جو لقب گودرز هو. جتي هاڻي رومير شهر آهي، اتي هن هڪڙو وڏو شهر ٻڌو، جنهن جو بنياد سارو چليلين ٻهڻن تي رکيو ويو هو ۽ هڪڙو وڏو آتشخانو به جوڙايائين. هن جي بادشاهي يارهن ورهه هلي.

بلاش بن بهرام.

هي پيءُ جي وصيت موجب سندس قائم مقام ٿيو. اهو به چڱو عادل بادشاهه هو. قرآن ۾ لکيل آهي ته بني اسرائيل مان ڪي ماڻهو گناهن ڪري آدمين جي صورت مان بدلاجي پوٽا ٿي پيا هئا، سي هن بادشاهه جي ڏينهن ۾ ٿيا هئا، جي ستن ڏينهن کان پوءِ مري ويا. هن بادشاهه پنهنجي جيئري پنهنجي پٽ هرمز کي پنهنجي جاءِ تي وهاريو.

هرمز بن بلاش.

هي بادشاهه خوبصورت ۽ نيڪ سيرت ۽ بهادر هو. لکيل

آهي ته هڪڙي ڏينهن هر مز شڪار ڪندي هڪڙي هرڻ جي
 بنيان ڪاهي پيو. هرڻ هڪڙي جبل ۾ وڃي ڪنهن
 غار منجهه گهڙي ويو. هر مز به انهي جي بنيان اندر گهڙيو.
 ڳاڇه پنڌ ڪرڻ کان پوءِ چئن صحن تي وڃي بيٺو. هر هڪ هڪڙي
 وڏي مٽ جيڏي ڏيڳ هئي، جنهنجي مٿان هڪڙي
 سونِي ٿالهي رکيل هئي ۽ ٿالهيءَ جي وچ تي هڪڙو
 شيشو رکيل هو. جنهنجي مٿان هڪڙو جواهر هو. پاسي
 ۾ هڪڙي ٿامي جي پٽي لڳل هئي، جنهن تي عبراني اکرن
 ۾ لکيل هو ته هي خزانو فریدون بادشاهه جو آهي. هر مز
 اهو خزانو ڪيائي پنهنجي لشڪر کي وراڻي ڏنو. هن
 اوڻيه ورهه بادشاهي ڪئي. قادسيه ۽ نيروان جا شهر
 انهي ٻڌا. حضرت يونس نبي هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.
 هن کي چاليهه زالون هيون ۽ هنجي بادشاهي چاليهه
 ورهه هلي. هنجي زماني ۾ صادق ۽ صدوق انطاڪي
 ۾ وڃي حضرت عيسيٰ جي دين جي پروتيءَ جي
 دعوت ڪئي.

فوش بن بلاش.

تاريخگر گزيده وارو لکي ٿو ته هر مز کان پوءِ سندس
 پايو نرسي تخت تي ويٺو ۽ چوڏهن ورهه بادشاهي ڪيائين
 ۽ نظام التواريخ وارو چاليهه سال بادشاهي ٿو چوي، پر
 تاريخ جعفريءَ وارو ته نرسيءَ جو اصل ذڪر ڪونه ٿو

ڪري ۽ انهي جي جاءِ تي انوش يا نوش بن بلاش آندو
اٿس، جيئن اسان هتي ڏٺو آهي.

فيروز بن هر مز.

فيروز پنهنجي جا جي کان پوءِ بادشاه ٿيو ۽ سترهن
ورهن کان پوءِ هنجو ظلم حد کان لنگهي ويو. ماڻهو تمام
تنگ آيا ۽ سڀني گڏجي زور سان هنکي تخت تان لاهي
هنجون اکيون ڪڍي انڌو ڪري ڇڏيائونس ۽
سندس پايو بلاش کي تخت تي وهاريائون.

بلاش بن هر مز.

هن پهرين آس پاس جا ڪي ماڻهو ورتا ۽ لار شهر جو
بنياد وڌائين. نيٺ ٻارهن ورهن بادشاهي ڪري مري
ويو ۽ مرڻ کان اڳي پنهنجن سؤٽن مان هڪڙي کي
پنهنجي جاءِ تي بادشاه ڪيائين.

خسرو بن بلاش بن نرسي بن هر مز.

هي بادشاه ماڻهلائڻ جي ڪم ۾ ڇا لاک هو، مگر
ڏاڍو شهوت پرست هو. انهي حد جو پنهنجي پيرن مان
به نه ٽريو. هن هڪڙي وڏي ماڙي يا محلات ٺهرائي
هئي، جنهن ۾ ست طبقا هئا. پاڻ سڀ کان مٿين ماڙيءَ ۾
وهندو ۽ شراب پيئندو هو ۽ عدالت ڪندو هو. جنهنکي
ڏوهي ٺهرائيندو هو، تنهنکي اُتان هيٺ اُڇلرائيندو هو.
شراب کان سواءِ آفيم به کائيندو هو. هڪڙي ڏينهن

ايترو گهڻو آفيم کاڌائين، جو مري ويو. هنجي بادشاهي
چاليه ورهه هلي. سير جان جو شهر هن ٻڌو. اصحاب
ڪهف هنجي زماني ۾ هئا.

بلاش بن بلاش.

هو خسرو جو ڀاءُ هو. هڪڙي رات خواب ۾ ڏٺائين
تہ هڪڙو ملائڪه کيس ٿو چوي تہ تنهنجو موت تنهنجي
هٿ ۾ آهي. انهي خواب کان پوءِ هميشه ملول رهندو هو.
هڪڙي ڏينهن پنهنجي تنبو ۾ هڪڙي سرخ کي ٿيڪ
ڏيو ويٺو هو تہ اهو ڪري پيو ۽ تنبو ۽ قناتون مٿان
اچي پيون ۽ هو اندر ڊڄي گهٽجي مري ويو. هن
جي بادشاهي چوويهه ورهه هلي. طارم جو شهر هن ٻڌايو.
اردوان بن بلاش.

تاريخ جعفريءَ وارو لکي ٿو تہ هن بادشاهه جي
ڏينهن ۾ ئي ورهه برابر مينهن ڪونه پيو. ماڻهو سخت
لاچار ٿيا. آخر بادشاهه رعيت سميت توبهون ڪري
خدا تعاليٰ کان معافي گهري. پوءِ مينهن پيو. تاريخ
گزيده وارو لکي ٿو تہ تيرهن ورهه جي بادشاهيءَ کان
پوءِ هو ٻين اشڪانين جي جنگ ۾ مارجي ويو. اهي
اشڪاني ملوڪ طوائف کان اتحاد ۾ هئا ۽ فريبرز بن
ڪاؤس جي اولاد مان هئا ۽ انهي جا هيٺيان ان
بادشاهه ٿي گذريا.

اولاد بن اشڪان.

هي بادشاه مٿي ذڪر ڪيل اشڪ بن اشڪان جو شايد پايو ٿو ڏسجي، جنهن جي نسل ۾ بادشاهي ڪئي. اردوان سان جنگ ڪري هنکي ماريائين ۽ پاڻ بادشاه ٿيو. هن ۾ ٻين ملوڪ طوائف سان اهو شرط ڪيو جو اشڪ بن اشڪان ڪيو هو. هن ٿيو ٻيهر وره بادشاهي ڪئي. انهي زماني ۾ بت پرستي عام ٿي وئي هئي، تنهنڪري جرچيس پيغمبر ظاهر ٿيو.

بلاش بن اشڪان.

هو پنهنجي پايو اولاد کان پوءِ تخت تي ويٺو ۽ ٻارهن ورهن بادشاهي ڪيائين. حضرت عيسيٰ هنجي زماني ۾ پيدا ٿيو.

گودرز بن بلاش.

ڪن تاريخ نويسن هن بادشاه جي نالي لکيو آهي ته حضرت يحيٰي جو ڏيڍ ورهن بني اسرائيل کان ورتو. هو ٽيهه وره بادشاهي ڪري مئو. هنکي اعظم يا وڏي جو لقب هو.

بيزن بن گودرز.

هي پنهنجي پيءُ جي جاءِ تي بادشاه ٿيو ۽ ويهه وره بادشاهي ڪيائين.

گو درز بن بیژن .

هو به پنهانجي پي جي جاء تي بادشاهه ٿيو ۽ ڏهر ورهه
بادشاهه رهيو .

فرسي بن بيژن .

هو پنهانجي پاڻ جي جاء تي ويٺو . هنجي راڄ ۾
رومين ايران تي ڪاهيو . هنن ٻين ملوڪ طوائف کان
مدد گهري ۽ رومين کي پڇائي ڪڍيائين . هن جي
بادشاهي يارهن ورهه هلي .

اردوان بن فرسي .

هو وڏو بادشاهه ٿي گذريو ۽ اشڪانين يا ملوڪ
طوائف مان يونيون بادشاهه هو . ٽيهه ورهه بادشاهي
ڪيائين . اردشير بابڪان ساساني هن سان جنگ ڪئي ۽
انهي ۾ هو مارجي ويو . پوءِ ساسانين جو خاندان شروع ٿيو .

(۴) ساساني خاندان جا بادشاه.

اردشير بن بابڪ (بابڪان).

اردشير بابڪ بن ساسان جو پٽ هو. اهو ساسان ننڍو سامان بن پومن بن اسفنديار جي نسل مان هو. اشڪاني خاندان جو پوٽيون بادشاهه **اردوان** اونهاري ۾ اصفهان منجهه رهندو هو ۽ سياري ۾ اهواز منجهه. ڪي لکن ٿا ته هنجو تختگاهه رٿ ۾ هو ۽ فارس جو سارو ملڪ هن پنهنجي هڪڙي معتبر امير کي ڏئي ڇڏيو ۽ داراب گرد جي حڪومت هن پنهنجي خواجه سراءِ کي ڏئي ڇڏي. جنهنجو نالو **پيري** هو ۽ آتشخاني جي نظرداريءَ جو عهدو اردشير جي پيءُ بابڪ کي ڏنائين. جڏهن فارس جي حاڪم کي معلوم ٿيو ته بابڪ جو ننڍو پٽ ڏاڍو ڏاڍو ۽ مردانو آهي، تڏهن انهنجي پانهن سندن پيءُ کان گهري ورتائين ۽ بابڪ اردشير کي هن ڏي ڏياري موڪليو. هنجي ڏاهپ ۽ چالاڪي ڏسي فارس جي واليءَ هنکي داراب گرد جو حاڪم بڻي مقرر ڪيو، ۽ پيريءَ کي

حڪومت جي ڪم ۾ هنڪي مدد ڏيڻ لاءِ ٽاڪيد ڪيائين. سگهوئي پوءِ پيري ۾ مري ويو ۽ اردشير خلاصو حاڪم ٿيو. اردشير يا سندس پيءُ بابڪ هڪڙو خواب لڌو هو، جنهنجو تعبير نجومين ۽ حڪيمن اهو ڪيو، ته بابڪ جو پٽ هفت اقليم جو بادشاهه ٿيندو. ڪجهه وقت کان پوءِ اردشير پنهنجي پيءُ ڏي خط لکيو ته اردوان، جو فارس جو نائب هو، تنهنڪي وجهه ڏسي مارائي ڇڏي. بابڪ پٽ جي اشاري موجب اهو ڪم پورو ڪيو ۽ پوءِ پنهنجي وڏي پٽ شاپور کي انهنجي جاءِ تي فارس جو حاڪم ڪيائين. هنن جا سڀ عزيز خويش ۽ پيا ماطهو شاپور کي بادشاهه مڃڻ لڳا. سگهوئي بابڪ مري ويو ۽ شاپور پنهنجي پيءُ اردشير کي ۾ گهرايو ته سندس بيعت يعني تابعداري ڪري. هو نه آيو. تنهن تي شاپور ڪاوڙيو ۽ لشڪر گڏ ڪري پيءُ تي ڪاهي ويو. اردشير به لشڪر گڏ ڪري اچي سامهون ٿيس. ويڙهه ۾ هنن جا عزيز خويش ۽ وڏا امير ڦري اردشير جي طرف ٿيا ۽ شاپور کي هڪڙي اردشير جي حوالي ڪيائون. اردشير ڪاهي منهنجو گاديءَ جو هنڌ اصطخر ررتو. ڪن ڏينهن کان پوءِ هن شاپور کان ڦرڻ وارن اميرن کي سندن وطن ڏي ڌياري موڪليو ۽ پاڻ ڪرمان تي ڪاهي ويو، جتي جو

حاکم بلاش هو. انهي سان جنگ ڪري هڪڙي ماريائين ۽ پوءِ ٻي جي حاکم تي ڪاهي انهي کي به ماريائين. انهي طرح آس پاس وارا ماڪ وٺندو ويو ۽ اتي نوان نوان شهر ٻڌندو ويو. جڏهن هي خبرون ايران جي بادشاهه اردوان کي پهتيون، تڏهن هن هڪڙو سخت خط ڏانهنس لکيو. اردشير جواب ۾ لکيس ته ماڪ خدا جو آهي، سو انهي کي ٿو ڏئي جو ماڪ ٿو آباد ڪري ۽ رعيت کي سکيو ٿور ڪري. اُميد آهي ته جلد ئي توکي ماري پنهنجي سسي آتشڪده ڏي موڪليندس. نيٺ ٻنهي جنگ ڪرڻ جو ٺهراءُ ڪيو ۽ انهي ڪم لاءِ هر مڙان جو ميدان مقرر ڪيائون. اردشير وقت کان اڳي اچي اهو ميدان والاريو ۽ پاڻي پنهنجي قبضي ۾ رکيائين، ۽ پنهنجي لشڪر گاهه جي چوڌاري ڪاهي کڻايائين. سگهوئي پوءِ اردوان به تمام وڏي لشڪر سان اُتي آيو. ڏاڍي جنگ لڳي، جنهن ۾ اردوان مارجي ويو. انهي کان پوءِ اردشير کي سڀئي ماڪ طوائف مڃڻ لڳا ۽ هڪڙي شاهه شاهه سڏڻ لڳا. انهي کان پوءِ همدان ورتائين ۽ پوءِ ڪوهستان ۽ ارمنيه ۽ موصل ورتائين ۽ پوءِ دجلي نديءَ جي اُڀرندي ڪناري تي هڪڙو شهر ٻڌائين. پوءِ موٽي اصطخر ۾ اچي سجستان مان جرجان ۽ نيسابور ۽ مرو ۽ بلخ ۽ حوارزم ڏي موٽي فارس ۾

آيو. سڀئي بادشاهه هنڪي بالادست مڃڻ لڳا ۽ ڏانهنست تحفا موڪلڻ لڳا، سواءِ ٻيڪرين جي بادشاهه جي. تنهنڪري اردشير اوڏي ڪاهيو. جڏهن هو انهيڪي ويجهو ويو، تڏهن ٻيڪرين جي بادشاهه ٻي کان پاڻ کي قلعي جي چوٽيءَ تان هيٺ ڪيرا ئي وڌو ۽ هري ويو. ٻيڪرين جي فداڪري اردشير مدائن ۾ آيو ۽ اُتي وڏي درٻار ڪري هن پنهنجي پٽ **شاپور** کي وٺي عهد ڪري حڪومت جي واڳ سمنڊس حوالي ڪيائين. سگهوئي پوءِ پاڻ هري ويو. هنجي بادشاهي جوڌهن ورهه هلي ۽ انهي کان اڳي ٻارهن ورهه داراب گرد جو بادشاهه رهيو. اردشير دنيا جي وڏن بادشاهن مان ليکيل آهي. هن بادشاهه گهڻيون تصنيفون ڪيون ۽ سندس نصيحت آميز ڪلام مشهور آهي. پنهنجو احوال هن ڪتاب ڪارنام ۾ لکيو، ۽ ٻيو آداب العيش لکيائين، جنهن ۾ کائڻ پيئڻ ۽ همت جلت ڪرڻ جا قاعدا قانون ۽ ادب لکائين. چون ٿا ته اردشير ملڪ جو اهڙو چڱو انتظام ۽ بندوبست رکيو هو، جو دنيا ۾ جيڪي ٻيو ٿيندو هو، تنهنجي خبر کيس هئي رسندي هئي. ڪار رعييت بادشاهه کان اهڙو نه ڊڄندي هئي جهڙو اردشير جي ڪانئس ڊڄندي هئي. هنجي عادت هوندي هئي ته جڏهن ڪنهن پاسي ڪو اياجي يا وڪيل موڪليندو هو، تڏهن

انهي کان پوءِ ٻيو ايلانجي ٻئي رستي کان به اوڏي موڪليندو هو. جڏهن ٻئي جواب آڻيندا هئا، تڏهن اهي مقابلي ڪري ڏسندو هو. جي هڪجهڙا هوندا هئا ته انهن تي عمل ڪندو هو، نه ته نه.

شاپور بن اردشير.

جڏهن شاپور ايران جو بادشاهه ٿيو، تڏهن پنهنجي ڏاڏي ساسان جي وصيت موجب ملوڪ طوائف يا اشڪانين جي اولاد مان ڪنهن کي به جيئري نه ڇڏڻ جو پڪو ارادو ڪيائين. جيڪو سڃاڻيس پاهت آيس، تنهن کي مارايائين. ڪي انهيءَ جو هي سبب ٿا ڏين ته نچو مين جي وٽس ته توکان پوءِ بادشاهي اشڪ جي اولاد مان ڪنهن کي ملندي، تنهنڪري اشڪ جي اولاد جي مارڻ جي پٺيان پيو. چون ٿا ته ڪڙي ڏينهن پنهنجي سمهڻ واري جاءِ هر ڪا چوڪري ڏنائين، جا تمام خوبصورت هئي ۽ گهڻي وڻيس. پڇيائينس ته تون ڪير آهين؟ هن چيو ته آءٌ حضور جي حرمسرا جي ڪڙي پانهي آهيان. پڇيائينس ته پر ٿيل آهين يا ڪنڌاري؟ هن چيو ته ڪنڌاري آهيان. تڏهن هڪدم هڪي پنهنجي زال ڪيائين ۽ ساڻس ڏاڍي محبت سان گذارڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن هن کان معلوم ٿيس ته هو اشڪاني آهي يعني اشڪ جي اولاد مان آهي. هڪدم سڀ محبت گم ٿي وئس ۽ پنهنجي وزير کي سڏي حڪم ڏنائين ته

هن زال کي وڃي دفع ڪر ۽ زمين جي ٻيٽ ۾ جاءِ ڏينس. وزير حڪم موجب هڪئي مارائي پورائي ڇڏڻ لاءِ وٺي ويو. هن چوڪريءَ ٻڌايس ته آءٌ بادشاهه مان ٻيٽ سان آهيان. وزير دائي گهرائي جانچ ڪرائي، جنهن ٻڌ اهڙي خاطري ڏنيس. تڏهن وزير زمين جي تهه خاني ۾ انهيءَ چوڪريءَ کي لڪائي ڪٽي رکيو. ۽ سا گهڻي وقت پنهنجو مخصوص عضوو به وڌي هڪڙي دٻليءَ ۾ وجهي بند ڪري رکي ڇڏيائين. پوءِ بادشاهه کي اچي ٻڌايائين ته حڪم موجب هڪئي زمين ۾ پوري آيو آهيان، ۽ هن دٻليءَ ۾ هڪڙي امانت آهي، جا حضور پنهنجي هٿ سان مَهر ڪري. خزاني ۾ رکائي ڇڏي. بادشاهه وزير جي چوڻ موجب ائين ڪيو ۽ وزير خاطر جمع ڪري ويهي رهيو. ڪن ڏينهن کان پوءِ انهيءَ چوڪريءَ ۾ پت چٽيو. وزير هن تي ٻئي جي اجازت کان سواءِ نالو رکڻ نه گهريو، تنهنڪري **شاپور** سڏيائينس يعني شاهه جو پٽ يا شاهزادو، ۽ پوءِ ٻيو وجهي ڳوليخندو هو ته بادشاهه کي انهيءَ جو اطلاع ڏئي. هڪڙي ڏينهن هن بادشاهه کي تمام غمگين ۽ فڪر مند ڏٺو. سبب پڇيائينس. بادشاهه چيو ته آءٌ ويو آهيان ملڪ وٺندو ۽ بادشاهي پکيڙيندو ۽ ٻي افسوس ته مون کي ڪو به اولاد ڪونهي، جو انهيءَ جو وارث ٿئي. تڏهن وزير وجهي ڏسي پانهيءَ واري ڳالهه

ٻڌايس. ساڳئي وقت ۾ خزاني واري دهاڻي گهرائي ڏسڻ لاءِ
 به عرض ڪيائينس. بادشاهه اها گهرائي مھر لڳل ڏني ۽
 مھر کولي انهي ۾ انساني مخصوص عضو ڏسي حيران ٿيو.
 وزير عرض ڪيو ته اهو انهي لاءِ ڪيو هوم ته مٿان شاهزاديءَ
 جي نسبت ۾ ڪوشڪ شهبور پيدا ٿئي. بادشاهه ڏاڍو
 خوش ٿيو ۽ نوجو مين به هنجي طالع جي خبر ڏنيس
 ته هي پيشدادِي ۽ ڪيائي بادشاهت جو وارث
 ٿيڻو آهي. بادشاهه کي شاهزادو گهڻو وڻيو،
 جو هاڻي وڏيرڙو ٿيو هو. اڃا به آزمائش جي
 لاءِ بادشاهه حڪم ڏنو ته هن جيڏا گهڻا چوڪرا گڏ
 ڪري وٺي اچو ته هتي بيٺي منهنجي اڳيان گوءَ ۽
 چوگان جي راند ڪن، جيئن هاڻي گلي ڏکريا
 کينهوڙي يا ڪرڪيت راند ڪندا آهن. هڪدم
 بندوبست ڪيو ويو. راند ڪندي گوءَ جي مڃاڻ
 جي اندر پئي. چوڪرن مان ڪو به ڀڄ يا ادب
 کان انهيءَ ڪٽل لاءِ ڪونه ويو. شاهپور ڀڄ کان سواءِ
 ڪاهي اندر ويو ۽ وڃي گوءَ کڻي آيو. بادشاهه کي هڪ
 ٿي ته هي منهنجو پٽ آهي. پوءِ زياده پيار ڏيڻ لڳس
 ۽ مناسب تعليم ڏنائينس. آخر تمام هٿيار ٿيو ۽ ولي عهد
 مقرر ٿيو ۽ ڏاڍي تعريف ڪيائينس. جڏهن پيءُ
 کان پوءِ تخت تي ويٺو، تڏهن عدل ۽ انصاف سان بادشاهي

ڪرڻ لڳو ۽ تمام گهڻو لشڪر گڏ ڪري آس پاس
جنگيون ڪرڻ لڳو. انهيءَ فتح مان مشهور خضر جو
شهر ۽ قلعو آهي، جو تڪريت جي ويجهو دجلي ۽ فرات
ندين جي وچ تي هو. انهيءَ حاڪم هڪڙو عرب
ضميرن نالي هو، جنهن عربستان سارو هٿ ڪيو هو. شاپور
خراسان مان ٿي هن ڏي منهن رکيو ۽ وڃي خضر جي
ڪوت کي گهيرو ڪيائين، جو هر ورهه هليو، ته به بادشاهه
اهو وٺي نه سگهيو. هڪڙي ڏينهن اهڙو اتفاق ٿيو، جو انهي
عرب بادشاهه ضميرن جي ڏي، جا نهايت خوبصورت هئي
۽ جنهنءَ جو نالو نظيره هو، تنهن ڪوت جي چوٽيءَ تان
هيٺ بادشاهه شاپور کي ڏسي ورتو. شاپور به خوبصورت
جوان هو. انهي تي هوءُ موهجي وئي ۽ انهي ڏي پيغام
ڏياري موڪليائين ته جي مونسان شادي ڪرڻ جو انجام
ڪرين ته آءُ توکي قلعي فتح ڪرڻ جو رستو ٻڌايان.
شاپور خوش ٿي اها ڳالهه مڃي ۽ اهڙو انجام ڪيائين.
تنهن تي نظيره چواڻي موڪليس ته هڪڙو ڪيو تروني
انهي جي پيرن ۾ هڪڙو ڪاغذ ڪنهن ڪنڌاري
چوڪريءَ جي رت سان لکي ٻڌي انهي کي اڏائي ڇڏيو
ته اهو ڀاڱيئي اچي ڪوت جي ٺاه تي وهندو. انهن
ڪيائين ۽ ڪيو تروني ٺاه تي ويٺو ته هڪدم ٺاه
ڪري پيو ۽ قلعو فتح ٿيو. شاپور ضميرن کي

گرفتار ڪري مارائي ڇڏيو ۽ نظيره کي پنهنجي
 حرمسرا ۾ داخل ڪيائين. نقل ٿا ڪن ته نظيره
 اهڙي ناز ڪمدن ۽ ناز سان پاليل شاهزادي هئي، جو
 هڪڙي رات بي آرام گذاريائين ۽ نغد نه آيس. صبح
 جو سندس هند مان هڪڙو گل جو پن لڌائون، جنهن
 ڪري هو به آرام ٿي پئي هئي. هيءَ ڳالهه ٻڌي شاہور
 حيران ٿي ويو. هن کان پڇيائين ته پيءُ جي گهر ۾
 تون ڇا ڪائيندي هئين، جو هڪڙي ناز ڪه طبع ٿي آهين؟
 هن چيو ته چيلي جو مڇاڻو مصريءَ سان ڪائيندي هيس.
 شاهور چيس ته جڏهن پيءُ توکي هڪڙي لڏ سان ۽ ناز نعمت
 سان پاليو، تنهن کي جي تو پنهنجي هٿان فتح ڪرائي
 ماريو، ته تڏهن تون مون سان ڪهڙي وفا ڪمدين ۽
 مون کي توهان ڪهڙو خير پهچندو؟ حڪم ڪيائين
 ته هڪجا ڊگها وار جوڙي گهوڙي جي پونين ٽنگن ۾
 ٻڌن ۽ گهوڙي کي هڪلي ڇڏين. انهي طرح هو
 گهاجي گهاجي مري وئي. خضر جي ڪوٽ جي فتح
 کان پوءِ شاهور نصيبين کي اچي گهيرو ڪيو ۽ ڏاڍي
 مشڪلات سان اهو ورتائين ۽ پوءِ روم ولايت جا ڪي شهر
 وڃي ورتائين. گهڻن هنڌن تي وڏا وڏا شهر ٻڌائين.
 هڪڙيءَ جي ڏينهن ۾ مشهور هاني نقاش پيدا ٿيو، جو
 پنهنجو زندگي مذهب پڪيٽڙو لڳو ۽ پاڻ کي نبي جو ٻڌائين.

شاه پور پاڻ به انهيءَ جي ملاقات ڪري انهيءَ جي مذهب تي آيو، پر پوءِ سگهوئي انهيءَ جي برخلاف ٿيو ۽ ماني پڇي هليو ويو. شاه پور جي بادشاهي اڪيٽيه ورهه هلي. هو ايتري حد سخي هو، جو وزير ۽ امير انهيءَ کي اسراف سمجهندا هئا ۽ کيس انهيءَ بابت چيائون ته ٻرهن چيو ته سخيءَ جي اڳيان سون رهو ۽ ٻهٺ ڪجهڙا آهن.

هر مز بن شاه پور.

هر مز به تمام ڏاهو ۽ بهادر ۽ نيڪ صورت ۽ سيرت وارو بادشاهه هو. لڪيل آهي ته جڏهن اردشير بابڪان فارس جي بادشاهه مهرڪ کي ماريو ۽ پوءِ انهيءَ جي نسل کي قطع ڪرڻ جي پٺيان پيو، تڏهن نجوميڻ ٻڌايس ته مهرڪ جي نسل مان هڪڙو اهڙو ماڻهو پيدا ٿيڻو آهي، جو ساري ايران جو بادشاهه ٿيندو. مهرڪ جي عزيزن خويشن جي مارجڻ جو ٻڌي مهرڪ جي ڌيءَ پڪان محلات ڇڏي جهنگ ڏي پڳي ۽ وڃي هڪڙي ڌنار جي گهر ۾ لڪي ۽ اتي گذارڻ لڳي. هڪڙي ڏينهن شاهزادو شاه پور شڪار ڪندي انهيءَ جهنگ ۾ آيو ۽ هڪڙي انهيءَ ڌنار جي پڳيءَ ۾ باطن ٻيٺ لاءِ آيو. مهرڪ جي ڌيءَ هڪئي باطن ڀري ڏٺو. شاه پور چوڪريءَ جي شڪل ڏسي حيران ٿي ويو. ڌنار کان پڇيائين ته هيءَ ڇوڪري ڪهڙي آهي؟ هن چيو ته

منهنجي آهي. شاپور هن تي اهڙو موهاجي ويو، جو
 ڏٺار کان اها ٻانهن گهر ڀائين. آخر هنکي راضي ڪري
 اها درٿائين ۽ کيس پنهنجي راڻي ڪري آڻي محلات
 ۾ رکيائين. رات جو چوڪريءَ شاپور کي پنهنجي
 ويجهو اچڻ نه ٿي ڏنو. هو زور واري هئي، شاهزادي
 کي روڪي ڇڏيائين. شاپور سبب پڇيس. هن چيو
 ته آءٌ مهرڪ جي ڌيءَ آهيان ۽ مٿان تنهنجي پيءُ بادشاه
 اردشير کي خبر پوي ۽ هو مونکي مارائي ڇڏي. شاپور
 انجام ڪيو ته آءٌ اها ڳالهه ظاهر نه ڪندس. تنهنڪان پوءِ
 هو خوش گذارڻ لڳا. نيٺ انهيڪي هرمز چئو، جنهنجي
 چوڻجي ڳالهه به ڪيترا ڏينهن اردشير کان پئي اڪايائون.
 هڪڙي ڏينهن بادشاه اتفاق سان شاپور جي گهر ۾
 گهڙي آيو ۽ هرمز کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو. شاپور کان
 پڇيائين ته جي ڪير آهي؟ هن ٻڌايس ته هي منهنجو
 پٽ آهي ۽ شڪار ڪندي جهنگ مان هڪڙي چوڪري
 هٿ ڪي، تنهنڪان آهي. بادشاه هن کي ڏاڍو پيار ڪيو
 ۽ جوت لڳو ته شڪر خدا، جو ته نجومين جون ڳالهيون
 ڪوڙيون ٿيون ۽ مونکي پٽ ۽ پوٽو پنهنجي نسل جو موجود آهي.
 جڏهن شاپور پيءُ کان پوءِ بادشاه ٿيو، ته هن پنهنجي
 پٽ هرمز کي خراسان ڏي ڌياري موڪليائين، جتي هن
 اتي جي ماڻهن کي گهڻو راضي ڪيو. انهيءَ موني به

سغدس ڪن حاسدن بادشاهه وٽ سجدهس شڪايت ڪئي ته هو فساد ۽ منصوبي ڪرڻ جي ڪوشش ۾ آهي. جڏهن هرمز کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجو هڪڙو هٿ وڍائي پئي ڏي ڏياري هو ڪلياڻين ته هن مان اوهان کي خاطري ٿيندي ته منهنجي نيت صاف آهي ۽ مون کي بادشاهيءَ جي ڪا به طمع ڪانهي؛ ڇا لاءِ جو انهي زماني جي رواج موجب اهڙي عيب واري کي بادشاهه نه ڪندا هئا. هرمز جو پيغام ٻڌي شاهپور کي ڏاڍو ايمان ٿيو ۽ شاهزادي ڏي لکياڻين ته جيڪڏهن تون پاڻ کي پرڙا پرڙا ڪندين ته به منهنجو ولي عهد ۽ وارث تون آهين. پوءِ پاڻ وٽ آڻائي گهڙيون نوازشون ڪيا ۽ پنهنجي ڪٿي تي هن کي پنهنجو جانشين ڪيا ۽ هرمز جي بادشاهي هڪڙو ورهه ۽ ڏهه ڏينهن هلي ۽ پوءِ هو مري ويو. هرمز جو شهر سجدهس به ٿيل هو.

بهرام بن هرمز

هو تمام حايمر طبع ۽ مهربان بادشاهه هو. رسيت جي سڪه ۽ آسائش لاءِ هر ڪا ڪوشش ڪيائين. ماني نقاس، جو شاهپور جي ڏينهن ۾ پڇي هندستان ۽ ترڪستان ڏي ويو هو، سو هرمز جي راڄ ۾ موٽي ايران ۾ آيو ۽ هرمز انهي کي مارائي ڇڏيو. مانيءَ جي نسبت ۾ لکيل آهي ته هن پاڻ کي فار قاپطا سڏايو، جنهن بابت حضرت عيسيٰ

جيئرو هو ته مونکان پوء ايندو. هن پاڻ کي نبي سڏايو ۽ هڪڙو ڪتاب انجيل ظاهر ڪيائين ۽ چيائين ته مون تي آسمان مان لٿو آهي. هو نقاش به هو ۽ صورتگر به هو. اهڙو قابل هو، جو پنهنجن گزرن جو دائرو هٿ سان ڪيندو هو ۽ پرڪار ۽ پيماني سان ماپ ڪندا هئا ته ٻاڪل پورو هوندو هو. هن جو ڪتاب ارڙنگهه مشهور آهي، جنهن ۾ عجيب غريب نقش نڪتل هئا. اهو ڏسي ماڻهو حيران ٿي ويندا هئا. ماني پنهنجن مريدن کي چوندا هئا ته آءُ آسمان ڏي ٿو وڃان ۽ هڪ سال کان پوءِ فلاڻي هفت مونکي اچي ڏسجو. پوءِ جبل جي ڪنهن غار ۾ وڃي لڪي ويهي نقش ڪڍي ڪتاب ڪٽي ايندو هو ۽ چوندا هئا ته آسمان مان هي آندو اٿم. اهو سندس معجزو شمار ڪيل هو. بهرام بادشاهه جي حڪم سان ايران جي عالمن مان مانيءَ سان مذهبي بحث ڪيو. آخر هو ڪوڙو ثابت ٿيو، تنهنڪري بهرام حڪم ڏنو ته مذهبي چيئري ئي ڪل لاهين، جا شهر جي در تي لڙڪائي ڇڏيائين ته ماڻهو انهي مان عبرت وٺن. بهرام جي بادشاهي ٽي ورهه هلي. هو ماڻهن ۽ حيوانن جي طب چڱي ڄاڻندو هو ۽ انهنجا چڱا علاج ڪندو هو.

بهرام بن بهرام

مذهبي پنهنجي پٽ سان ايتري محبت هئي، جو

انهيڪي هن پنهنجو نالو ڏنو ۽ پنهنجو راي عهد مقرر ڪيائينس. شروعات ۾ هو البت ظالم هوندو هو، تنهنڪري امير وزير توڙي عام ماڻهو منجهانسن ناراض ٿيا ۽ انهيڪي برطرف ڪرڻ جو ارادو ڪيائون. موبدن جي صلاح سان سڀني اهو ٺهرايو ڪيو ته گڏجي سندس خدمت ڇڏي ڏين. پوءِ ائين ئي ڪيائون. درٻار، فراش، خاندان ۽ ٻيا سڀ کيس ڇڏي وڃي ڪٽي لڪا. صبح جو اٿي جنهن کي سڏي، سونه اچي. ڏاڍو تنگ ٿيو. آخر هڪڙو موبد وٽس آيو ۽ سلام ڪيائينس ۽ ساري حقيقت ٻڌايائينس ۽ نصيحت ڪيائينس ته ظلم ڇڏي عدل انصاف جو رستو وٺي، نه ته ماڻهو کانئس بيزار ٿي خبر ناهي ته ڇا ڪندا. تنهن تي هن اکر پتي ۽ اڳتي پنهنجن وڏن جي رستي تي هلڻ جو انجام ڪيائين. انهي کان پوءِ مرن تائين جڳي بادشاهي ڪيائين. هن سترهن يا ارڙهن ورهه بادشاهي ڪئي. هن کي هر وقت هئا: هڪڙو فرسي ۽ ٻيو بهرام.

بهرام بن بهرام بن بهرام.

هن بهرام کي مثلت سڏيندا آهن يعني ٿيڻو يا ٽي دفعا بهرام. هو پيءُ جي حياتيءَ ۾ سيمستان جو والي هو. هن تمام چڱي بادشاهي ڪئي، جا نو ورهه هلي. ڪي لکن ٿا ته چار ورهه بادشاهي ڪيائين.

نرسي بن بهرام .

بهرام جي مرڻ تي سندس ڀاءُ نرسي تخت تي ويٺو. شروع کان وٺي هن ارادو ڪيو ته خدا کان ڊڄي خلق جي سکر ۽ آسائش لاءِ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪري ۽ ائين ئي ڪيائين، اگرچہ راند ۽ تماشي جو به شوق هوندو هوس. هو لائق ڪامورن جي سهڻيال ڪندو هو ۽ جيڪي بڻس جي ڏينهن ۾ ظلم جي ڪمن ۾ شامل هئا، تنکي موقوف ڪري ڇڏيائين. هن پنهنجي جيئري بادشاهي ۾ جيت پنهنجي پٽ هرمز جي مٿي تي رکيو ۽ پاڻ گوشه نشين ٿي خدا جي عبادت ۾ مشغول رهيو. هنجي بادشاهي نو ورهه هلي. هو گهڻو شڪار ڪندڙ ۽ شڪار ڦاسائيندڙ هو.

هرمز بن نرسي .

هو پهرين بد طبيعت ۽ شوخ مزاج هوندو هو. جڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن اهي عادتون ڇڏي ڏنائين ۽ ائين ڪرڻ جي ماڻهن کي خاطري ڏنائين ۽ انجام ڪيائين، جنهن ڪري رعيت منجهانس نهايت راضي ٿي. هو ڏاڍو سهنجي به هو. هن ڪابل جي بادشاهه جي ڌيءَ سان شادي ڪئي ۽ هن اها شاهزادي هرمز ڌيءَ ڌاري موڪلي. بادشاهه هڪي حرم سرا ۾ نئي هٿ سان خاوت ڪرڻ گهري، پر هن اصل ۾ لائق نه ڏٺس. تنهنڪري بادشاهه مٿس

ڪاڙڙيو. بادشاهه پنهنجي وزير کان پڇيائڻ موڪليو ته جيڪو ماڻهو بادشاهه جو حڪم نه مڃي تنهن کي ڇا ڪجي. وزير ڪيڏي ٻاهر ويل هو. سندن پٽ داخل هو. تنهن جواب ڏنو ته اهڙو ماڻهو قتل ٿيڻ جو لائق آهي. قاصد اهو جواب آڻي بادشاهه کي ڏنو. ڇڏهن وري به انهي شاهزاديءَ بادشاهه جو حڪم نه مڃيو. تڏهن بادشاهه هٽي مارائي ڇڏيو. پر سگهوئي پوءِ پشيمان ٿيو. وري ڪنهن ڏينهن وزير کان روبرو ساڳيو سوال پڇيائين. وزير چيو ته جيڪو ماڻهو بادشاهه جو حڪم نه مڃي، سو قتل ٿيڻ جو لائق آهي سواءِ زال ۽ ننڍي ٻار ۽ ديوانهي جي. وري بادشاهه پڇيس ته جيڪو ماڻهو ڪنهن بيگناهه جو خون ڪرائي ۽ مباح ڇاڻي، تنهن کي ڇا ڪجي؟ وزير چيو ته انهي کي ڦاسي ۽ ڇاڙهي. تنهن تي بادشاهه حڪم ڏنو ته وزير جي پٽ کي ڦاسي ڏين. هن جي بادشاهي ست ورهه ۽ پنج مهينا هلي.

شاپور ڏوالا ڪٿاف.

ڇڏهن هر مزوري ويو، تڏهن هن پٽ ڪونه ڇڏيو، جو مادڪ ۽ تخت جو وارث ٿئي. تنهنڪري ايراني ماڻهو غمگين ٿيا ته ماڪ ڌارين جي حوالي ٿيندو. پوءِ به نااميد نه ٿي فوتي بادشاهه جي حرم خاني مان پڇيا ڪرايائون ته ڪنهن راڻيءَ کي بيت به آهي يا نه.

شاہور جي ماڻھو ظاهر ڪيو ته ڀاڙ ڀيت سان آهي. تنهن ڪري اميرن صلاح ڪري بادشاهي ڇڏي انهي راڻيءَ جي ڀيت تي کڻي رکيو. ڪنڊو ڇوڙ آهي ته هر مز کي خبر هئي ته سندس اها راڻي ڀيت سان آهي ۽ نڇو مين خبر به ڏني هيس ته ڀت ڇمڪندو، جو وڏو بادشاهه ٿيندو ۽ نالو ڪڍندو، تنهن ڪري موڙ مهل هن سڀني اميرن کي وصيت ڪئي ته انهيڪي بادشاهه ڪن ۽ سندس تابعدار ٿين. جڏهن شاہور ڄائو، تڏهن اهو بادشاهه ڪيو ويو. سڀئي امير وزير پنهنجي پنهنجي ڪم ۾ مشغول رهيا ڇو ته بادشاهه تخت تي ويٺو آهي. جڏهن آس پاس جي ملڪن ۾ اها افواهه عام ٿي ته ايران جو بادشاهه معصوم ٻار آهي ۽ بادشاهي وزير ۽ امير پيا هلائين، تڏهن عرب ۽ روم ۽ ترڪ جي بادشاهن کي ايران جي طمع ٿي ۽ لشڪرون تي سرحد تي اچي گڏ ٿيا. سڀني کان وڌيڪ عربن جو عبدالقيس قبيلو فساد مچائي ڦرمار ڪرڻ لڳو. شاهزادو شاہور جڏهن پنهنجن ورهن جو هو، تڏهن هڪڙي ڏينهن ماڻهن جو گوڙ ۽ هل ٻڌي ڄاڳير ۽ ڀڄيا ٿين ته ڇا آهي؟ ڇيائونس ته ٻل تان ماڻهو اچن وڃن ٿا، جاءِ سوڙهي آهي، تنهن ڪري هل ۽ هڪڙا موڙو ٿئي. شاهزادي چيو ته ڇو نه ٻي ٻل ٿا ٻڌائين ته هڪڙيءَ سان ماڻهو اچن ۽ ٻيءَ سان وڃن. انهي رت مان اميرن کي معلوم ٿيو ته شاهزادو

ڏاڍو عقل ۽ دوش وارو ٿيندو. ستن ورهن جي عمر ۾ سواري
۽ چوگان بازي ۽ شڪار ڪرڻ لڳو. اٺن ورهن جي
عمر ۾ بادشاهي جو ڪم هلائڻ لڳو ۽ سورهن ورهن جي
عمر ۾ چار هزار بهادر ماڻهو گڏ ڪري دشمن سان وڙهڻ
جهڙو ٿيو. جيڪي عرب ايران جي حدن ۾ ڪاهي آيا
هئا، تن سان وڃي وڙهيو ۽ انهن کي شڪست ڏئي ماري
پڇاڻي ڪڍيائين. پوءِ بهترين حوashed تيار ڪري
بحرين تي ڪاهي ويو ۽ عبدالقيس ۽ بني تميم ۽ بصر
بن وائل ۽ ٻين قبيلن کي تنگ ڪري گهٽن کي قيد
ڪيائين ۽ انهن جي ڪاهن ۾ سوراخ ڪڍيائين ۽ رسا
و جهارائين گهلايائين. انهي ڪري هن کي ذوالڪفاف
جو لقب مليو يعني ڪاهن وارو شاه. لڪيل آهي ته
جڏهن بني تميم پڇڻ لڳا ته هنن منجهن ڪٿو پير مرد
عمر بن تميم نالي سردار تن سون ورهن جي عمر جو هو،
تمهن کي پاڻ سان نيراجي ڪوشش ڪيائون. هن چيو ته
مون کي ڇڏي رڌو ته آءٌ ساري قبيلي کي پڇاڻان. هو
ڇڏي ويس. ايراني جڏهن اتي آيا، ته هنن عمر بن کان
سواءِ ٻيو ڪوبه ماڻهو نه ڏٺائون. انهي نالي شاه پور
رٿ ويا. هن شاه پور کي چڱي نصيحت ڪئي ۽ صلاح
ڏنائينس ته دشمن سان به چڱي هات ڪري ته اهي
دشمني رساري ڇڏين. بادشاهه کي هن جي نصيحت

گهڻي وڻي ۽ هن جي ڪنهن سالي ڏسي ساري قبيلي کي
اڳتي لاءِ معافي ڏنائين. چون ٿا ته عمرو انهي کان پوءِ
بر اسي ورهه جيئرو هو.

عرب جو پاسو فتح ڪري شاہپور روم ڏي منهن
رکيو. جاسوسن جي پوڇا ڪ ڪري پاڻ قيصر جي
تحتگاهه ۾ آيو يعني قسطنطنيه ۾ ۽ لشڪر کي حڪم
ڏنائين ته فلاطيني هنڌ اچي ترسجوه شهر ۾ گهمندي
ڪن ماڻهن هن کي سڃاڻي ورتو، جو هن جي تصوير
محلات ۾ رکيل هئي. هن کي وٺي روم جي قيصر
وت آيا. قيصر هن کان پڇيو ته هن چيو ته آءٌ شاہپور جي
مقربن سان آهيان. مون کان ڪو قصور نٿو پيو، تنهنڪري پڇي
هيڏي آيو آهيان. قيصر کي شڪ پيو ته ڪوڙ آهي، تنهنڪري
قتل ڪرائڻ جو ڊڙڪو ڏنائينس. هن ساڄي ڪري
وڌي ۽ قيصر هن کي ڏيکي جي کل ۾ بند ڪري هڪ
ورهه تائين هڪڙي قلعي ۾ کڻي بند ڪيو. جڏهن
قيصر جو لشڪر فارس ۽ عراق جي پاسي ويو، تڏهن هن کي
بوجا مٿي تي رکائي پيادو ڏوڙائيندو هليو. قيصر ايران ۾
گهڻي خرابي ڪئي. خورستان ۾، جتي شاہپور به پيا ڪي ايران
جا سردار قيصر هئا، اتي قيصر ۽ پيادار عيذ جي ڏينهن تماشو ۾
مشتغول هئا. ته شاہپور وٺي ڪن ايراني قيدين سان
نڪرتي پيو، بهرئين قيدين تيل سان شاہپور تي چڙهيل کل

کي نرم ڪري ڦاڙيو. شاهپور عتيار کڻي پنهنجي
 بهادرن سميت قلعو ورتو ۽ قيصر تي ڪاهي انهي کي
 قيد ڪيائين. ۽ جيڪا خرابي ايران ۾ ڪئي هئائون،
 سا درست ڪيائون. پوءِ قيصر کي رخصت ڏئي روانو
 ڪيائين. ڪي لکن ٿا ته شاهپور جي حڪم موجب
 قيصر جا پير وڍي انهي جي نڪ ۾ سوراخ ڪري مهار
 وجهي گڏهه تي جاڙهي روم ڏي موڪليائينس. تاريخ
 معجزه دارو لکي ٿو ته قيصر جي روم ۾ موٽي اچڻ کان
 پوءِ قسطنطنيه جي هڪڙي پادريءَ فساد ڪيو ۽ قيصر
 جو ملڪ هٿ ڪري فارس تي ڪاهي آيو. هڪ لک
 ويهه هزار لشڪر ساڻس هو. شاهپور ڏٺو ته هن جو لشڪر
 تمام وڏو آهي ۽ پاڻ هنن سان پڇي نه سگهندو،
 تنهنڪري نٿائي ملڪ جي ڪنهن به پاسي نڪري
 ويو. انهيءَ دڄ ۾ ملڪ جي آس پاس وارن بادشاهن کان
 مدد وٺي لشڪر گڏ ڪري دشمن تي ڪاهي ويو
 ۽ اهڙي جنگ ڪيائين، جو تاريخن ۾ اڄ تائين ياد
 آهي. مگر هن جو بهت برگشتو هو ۽ شڪست کائي
 پڇي ويو ۽ ڪو وقت پيادو گهمندو ويو. آخر وري ماڻهو
 سندس چوڌاري گڏ ٿيا ۽ جيڪو خزانو پوريل هوس، سو ڪڍي
 انهن تي خرچ ڪيائين ۽ نئين سر وڏو ڪتڪ تيار
 ڪيائين. پوءِ قيصر ڏي خط لکيائين ۽ وڪيل ۾

موڪليائين ۽ اهو پيغام ڏياري موڪليائينس ته مونوت تمام گهڻو لشڪر آهي ۽ هيستائين جيڪو نقصان تو مونڪي ۽ منهنجي ملڪ کي رسايو آهي، تنهنجو عيوضو پري ڏين ۽ نصيبن جو پرڳڻو، جو اڳي عراق جو هو ۽ هاڻي تو هٿ ڪيو آهي، سو موٽائي ڏين ته واه، نه ته جنگ جي لاءِ تيار ٿي. قيصر ڊجي ويو. جيڪي شرط هن آڇيل سي قبول ڪيائين ۽ صلاح جو عهد نامو سندن وچ ۾ قائم ٿيو ۽ نصيبن جي ولايت موٽي ملي، جا شاپور پنهنجن ماڻهن سان آباد ڪرائي ۽ روم مان تمام گهڻا عمد اگهوڙا ۽ غلام ۽ هٿيار ۽ پوشاڪون ۽ ٻيا تحفا هنڪي مليا، جي سڀ سان ڪٽي شاپور عراق ڏي موٽيو. مدائن جو شهر هڪڙي سال اندر ٻڌائين ۽ انهيڪي گاديءَ جو هنڌ ٺهرايائين. انهي طرح شاپور ٻاهر ورهه بادشاهي ڪئي ۽ پوءِ پنهنجي جاءِ تي پنهنجي ٻن پٽن کي وهاريائين، جنهنجو نالو پٺ شاپور هو.

شاپور بن شاپور.

هي شاپور صغير هو، تنهنڪري وڏي شاپور جو پٽو اردشير بن هرمز منهنجي بجاءِ چار ورهه حڪومت ڪئي. پوءِ شاپور بادشاهه ٿيو. پر تاريخ طبريءَ ۾ بهي طرح آهي. انهي موجب شاپور ذوالاڪتاف کي هر پٽ هئا: هڪڙو

بهرام ۽ ٻيو شاپور. ۽ پاڻ به هوس، جنهنجو زالو اردشير هو ۽
 جو کانس وڌو هو. هر مز انهنجو ٻئي اردشير کي پاڻ
 کان پري رکندو هو. مرن مهل وصيت ڪيائين ته جيڪو
 ٻيٺ منهنجي همڪار ٿيو ۽ ڇڏي، تنهنجي منهنجي جاءِ تي وهارجو.
 هر مز جي مرن تي اردشير کي اميد هئي ته امير ۽ وزير
 کيس تخت تي وهاري ڏنڊا، پر هنن بادشاهه جي وصيت
 تي هلايو ۽ ارادو ڪيو، ۽ جڏهن شاپور ڄائو، تڏهن انهي کي
 بادشاهه ڪيائون. جڏهن هلايو شاپور مري ويو، تڏهن
 اردشير زور زبردستي سان ملڪ ورتو ۽ اڳوڻو ويرا
 رکي فارس جي ڪن اميرن کي ماري ڇڏيائين. تنهن
 ڪري باقي ٻين ٻڌي ڪري هن کي لاهي شاپور بن
 شاپور کي تخت تي وهاريو. هي شاپور چڱو عادل
 بادشاهه هو ۽ رعيت تي احسان ڪندڙ هو. سندن چاچو
 به ٿيو پشيمان ٿي اچي ساڻس ٻرتو. هن پنجن سال ۽ پنج
 مهينا بادشاهي ڪئي. هن جي مرن جو سبب اهو هو،
 جو هڪڙي رات تنهن ۾ سٽو ٻيو هو ته سخت وڇو اچي
 لڳي. طاعون ڇڏي ٻيون ۽ سرخ ڪري پيا ۽ هو
 اٽي ڏهنجي مري ويو. ڪن جو چوڻ آهي ته لشڪر جي
 سردارن هٿ سان تنهن جون قعاتون وڌي تنهن
 مٿس ڪيراڻو.

بهرام بن شاپور .

ٻئي جي بادشاهيءَ وقت بهرام ڪرمان جو بادشاه هو، جنهن ڪري ڪرمانشاه سڏيندا هئس. تمام چڱي طبيعت وارو ماڻهو هو. يارهن ورهين جي بادشاهيءَ کان پوءِ لشڪر مٿس هجڻ ڪري ڪيو ۽ گوڙ ۾ تير لڳس ۽ مري ويو. ڪي چون ٿا ته سندن عزيزن مان هڪڙي ويراڻ کان هڪئي بيگناه ماري ڇڏيو.

يزد جرد ائيمر .

هن بادشاه کي ائيمر جو لقب هو. جنهن جي معنيٰ گنهگار. اهو هن ڪري جو هن گهڻا ظلم ۽ ناحق ڪيا ۽ بد ڪاري ۽ فتنو ۽ فساد گهڻو پسند هوس، جنهن ڪري ماڻهو منجهانئس رنج هوندا هئا ۽ کيس پيا پٽيندا هئا. نيٺ هڪڙي ڏينهن ڪرمان جي پاسي شڪار پئي ڪيائين ته هڪڙو وڏو شوخ گهوڙو، جو چڙي پيو هو، سو شڪارگاه ۾ ڪاهي پيو. ماڻهن کي وٺڻ نه ڏنائين. يزد جرد پاڻ هن کي وٺڻ جي ڪوشش ڪئي. ٻين طرفن کان ماڻهو ڦري آيس، نيٺ ورتائونس ۽ لغام ۽ زين و جهڙا لاءِ مٿا هنيائون، پر هن ڪنهن کي ويجهو اچڻ نٿي ڏنو. يزد جرد اچي هن جا پٺا ٽپري آرام سان پهرين لغام ڏنائينس ۽ پوءِ زين و ڏنائينس. پوءِ پير رکاب ۾ وجهي جڙ هڻس ٿي ته گهوڙي اوچتو نرا ڪنيا ۽ يزد جرد جي

اُره ۾ اهڙي زور سان هڻيائين، جو هو اتي جو اتي ڪري مري پيو ۽ گهوڙو ڀڄي ويو. هن پنهنجي حياتي ۽ پنهنجي پٽ بهرام کي وليعهد ڪري ڇڏيو هو ۽ نعمان بن امراء القيس ۽ ڪن ٻين اميرن کي ڀارت ڪري ڇڏي هڻائين. يزد جرد جي بادشاهي پاويهر وره ۽ پنج مهينا هلي. ڪن جو چوڻ آهي ته يزد جرد بهرام بن شاپور جو پٽ آهي ۽ ڪڇو ته سندس ڀاءُ آهي.

بهرام بن يزد جرد (بهرام گور).

تاريخن ۾ لسڪيل آهي ته يزد جرد ائير کي جيڪو پٽ ٿي ڄائو، سو نخدي هوندي مريو ٿي ويو. تنهنڪري ڇڏهن بهرام چئن ورهه تائين جيئرو رهيو، تڏهن هن کي سندس ڀڄڻ جي اُميد رهي. ناجو مين به هن جو طالع ڏسي چيو ته هي گهڻو وقت عرب ۾ گذاريندو ۽ گهڻي بهادري ۽ همت ڏيکاريندو. تڏهن يزد جرد نعمان بن امراء القيس کي عرب جي پاسي کان گهراڻي ورتو، جو انهي پاسي سندس نائب ۽ حاڪم هو ۽ ٻار کي انهي جي حوالي ڪيائين ۽ ٻيا به ڪي امير انهيءَ ملازم ڪري ڇڏيائين. نعمان هنکي پاٽسان وٺي ويو ۽ استاد مقرر ڪري ڏنائينس. روم جي پاسي کان هڪڙو هٿيار بهندس يا انجنير سمندر نالي گهراڻي ورتائين. انهيءَ جي نظر هيٺ هن به عجيب مڇلا تون جوڙايائون. هڪڙي جو نالو سيد ڀر

ٿيو ۽ ٻيءَ جو خورنق. اهي ٻئي محلاتون ڪنهن به شهر ۾ ٿيون. سندن جي معذلي پهلو ٻوليءَ ۾ ئي گهٽ ٿي آهي ۽ خورنق خوردن گاهه جي عربي صورت آهي يعني ماني ڪاٺ جي جاءِ. چون ٿا ته سمنار اهي عمارتون اهڙي حڪمت سان جوڙيون، جو اهي رات ڏينهن جي عرصي ۾ ڪيترا ڀيرا رنگ بدلائينديون هيون. بادشاهه هڪ ئي تمام گهڻو انعام ڏنو، پر خيال ۾ آيس ته مٿان هو وڃي ڪنهن ٻئي بادشاهه جي لاءِ انهيڪان به بهتر محلات جوڙي، تنهنڪري هڪ ئي ڪنهن بهاني سان مٿان محلات ٿان هيٺ اڇلائي وڌائين ۽ هو مري ويو. چون ٿا ته نعمان بت پرست هو ۽ سندس وزير عيسائي مذهب جو هو. انهيءَ جي صحبت ۾ آخر نعمان به عيسائي ٿيو ۽ اهڙو خدا پرست ٿيو، جو دنيا ترڪ ڪري بادشاهي ڇڏي هليو ويو ۽ سندس وري پٽوئي ڪونه پيو. هن جو پٽ مڏر سندس جاءِ تي ويٺو ۽ اهو شاهزادي بهرام جي تربيت ۽ تعليم جي سنڀال ڪرڻ لڳو. ٿوري عرصي ۾ بهرام علمي ۽ عملي حڪمت ۽ فضيلت سکيو ۽ سواري ۽ هٿيار ڪم آڻڻ سکيو ۽ پوءِ شڪار ۽ عيش عشرت ۾ گذارڻ لڳو. انهيءَ ۾ خبر پڌرائين ته پٽس مري ويو آهي ۽ ايران جي اميرن اردشير بن بابڪ جي اولاد مان ڪنهن هڪڙي شخص کي نالي **ڪسري** نالي کي تخت تي وهاريو

آهي. تنهنڪري هنڪي ڪاوڙ آئي. منذر بن نعمان کي مدد لاءِ چيائين: هن پنهنجي پٽ نعمان بن منذر کي هڪڙي وڏي لشڪر سان ايران ڏي موڪليو ته وڃي بهرام کي پنهنجي پيءُ جي تخت تي واري. حقيقت هيءُ هئي ته جڏهن يزدجرد مري ويو، جيئن مٿي ذڪر ڪيو ويو، تڏهن ماڻهو هنجي ظلمن کان چڱو ڪري ڏاڍا خوش ٿيا ۽ خيراتون ۽ خوشيون ڪيائون، صلاح ڪيائون ته جي هن جو پٽ بهرام عرب کان گهراڻي تخت تي واريenda ته شايد اهو به پيءُ واري هلت ڪمدو، تنهنڪري هنن اردشير بابڪان جي اولاد مان هڪڙو خسرو يا ڪسري نالي هٿ ڪري انهيڪي تخت تي واريون. جڏهن منذر بن نعمان ٽيهه هزار سوار وٺي ايران جي تختگاهه مدائن جي ويجهو آيو، تڏهن ايراني امراءَ نڪري آيا ۽ عرب جي اميرن امرائن سان گڏيا ۽ صلاح مشورت ڪيائون ته ايران جو ڇت هن بُڪين شينهن جي وچ ۾ ڪٿي رکجي ۽ بهرام ۽ ڪسري کي ڇڏجي ته اهو اتان ڪٿي وڃي. هيڪو ائين ڪري تنهنڪي بادشاهه ڪجي. بهرام ڪسري کي چيو ته تون وڃي ڇت ڪٺ. هو انديشو ڪرڻ لڳو ۽ چوڻ لڳو ته ڇت اڳڻي پنهنجي مٿي تي آهي، انهيڪي دعويٰ تون ٿو ڪرين سو تون وڃي اهو ڪٿي آ. بهرام ويو

شينهن انهي تي ڪاهي آيا. انهن سان وڙهي پنهي کي ماريائين ۽ ڇت ڪڍي نڪري آيو ۽ پنهنجي مٿي تي رکيائين. عرب توڙي عجم وارن سندس ساراه ڪئي. ڪسري به کيس مبارڪ ڏني ۽ تاج ۽ تخت جي دعويٰ ڇڏي ڏنائين.

بهرام اڪثر گورخون جو شڪار ڪندو هو، تنهن ڪري هنکي بهرام گور سڏڻ لڳا. بهرام گور ڇڏهن بادشاهه ٿيو، تڏهن پهرين ارادو ڪيائين ته جن اميرن سندس برخلاف ڪسري کي بادشاهه ڪيو هو، تن کان دير وٺي ۽ پرنعمان بن مخدر جي سفارش ۽ شفقت تي هن انهي کي معافي ڏني ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. انهي وقت بهرام جي عمرويه وره هئي. هزار تومان رعيت تي ڍل بڻايا رهيل هئي، سا معاف ڪيائين ۽ عالمن ۽ دانشمن جي لاءِ اواز مقرر ڪيائين، ۽ پئس جي ڏينهن ۾ جيڪي شهر ويران ٿي ويا هئا، سي آباد ڪيائين. نعمان بن مخدر کي لائق انعام اڪرام ڪري موٽي وڃڻ جي اجازت ڏنائين. ماڻهو پنهنجي پنهنجي ڌنڌي ۾ مشغول ٿي خوش گذارڻ لڳا ۽ خريون ڪرڻ لڳا. چون ٿا ته راڳ ۽ ڪاڻڻ ۽ ساز وچاڻڻ جي آڳي اتي رسم ڪئي، تنهنڪري بهرام گور هندستان ڏي ماڻهو موڪلي ڪهاڻي ڪهاڻي ڪاڻڻ ۽ وچاڻڻ ۽ ڀڄڻ وارا ماڻهو

آپاڻيا ۽ پنهنجي ملڪ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ وراهي رکيائين. گهڻن ماڻهن انهن جي چوڪرين سان شاديون ڪيون ۽ انهن مان جت قوم پيدا ٿي. بهرام پاڻ به راڳ روپ ۽ عيش عشرت ۾ مشغول رهيو. تنهنڪري البتہ ملڪ ۾ بدا نظامي پيدا ٿي ۽ رعيت ۾ ناراض ٿيڻ لڳي. چين جو خاقان وجهه ڏسي ۾ لڪه پنجاهه هزار سوار ۽ پيدا وٺي جيڪون ندي لنگهي ايران ۾ آيو ۽ اتي قرمار ڪرڻ لڳو ۽ مرق يا رتي تائين گهڙي آيو. ماڻهو اچي پريشان ٿيا. بهرام کي دشمن سان وڙهڻ ۽ انهي کي هڪالي ڪيڏ لاءِ چيائون. هن چين ته خدا سڀ خير ڪندو، پر ظاهري ڪجهه به ڪين ڪيائين. تنهنڪري ماڻهن سمجهيو ته هو باڪل بيحال ۽ ڊڄڻو آهي ۽ عيش پسند هئڻ ڪري ڪجهه نه ڪندو. اوجھو معلوم ٿيڻ ته بهرام ست خاص ماڻهو ۽ ٽي سؤ بهادر پاڻ سان وٺي شڪار تي نڪري ويو آهي. بهرام وڃڻ کان اڳي پنهنجي پايو نرسيءَ کي پنهنجو قائم مقام ڪري ڇڏيو هو. پوءِ پاڻ سوارن سميت آذربائيجان ۾ آيو. ماڻهن سمجهيو ته هو چين جي خاقان جي ڏپ کان پڇڻي نڪري ويو آهي. تنهنڪري وڪيل موڪلي خاقان جي زبردستي کان بچڻ لاءِ ڀل پاڻ تي هموار ڪيائون ۽ هڪي موٽي وڃڻ لاءِ عرب ڪيائون. هو اهو پيغام ٻڌي

خوش ٿيو ۽ انهي تي ويچار ڪرڻ لڳو. انهي وچ ۾ بهرام
 آذربائيجان مان ارمني ڏي ويو ۽ اتان هزار کن بهادر پاڻ
 سان ڪري سونهن جي مدد سان ٽڪڙو ٽڪرو خاقان جي
 لشڪر گهر ۾ آيو. چين جي خاقان انهي رات خوشيءَ جي
 مجلس ڪئي هئي ۽ راڳ روپ ۽ شراب نوشيءَ ۾ مشغول
 رهيو ۽ رات جو دير دير جاڳي وڃي سٽو هو. رات
 اونداهي هئي. بهرام پنهنجي نخعي لشڪر سان
 اوچتو دهان ۽ نغارن ۽ گهڙيالن ۽ نعرن سان ڪاهي اچي
 هن تي پيو. بهرام پنهنجي هٿ سان خاقان جي سسي
 وڃي لائي. سندس ماڻهو اُٿي پڳا. بهرام جا بها در
 انهنجي پٺيان پيا. انهنڪي ماريخدا سرحد تائين ويا ۽
 انهنڪي جيڪون ندي لنگهائي پوءِ موٽي آيا. ڪي لکن
 ٿا ته اتان جيڪون لنگهي سندس لشڪر وارا الهير جو
 مڪر ورتو ۽ آس پاس جي بادشاهن سان صلاح ڪري
 پوءِ موٽي خوارزم مان لنگهي آذربائيجان ۾ آيو. خاقان جي
 خزاني مان جيڪي جواهر هٿ آيا، سي آتشڪده جي
 مڪرانن ۾ هڻايائين ۽ خدا جي شڪر گذاري بجاءِ اُٺن
 لاءِ ۽ ماڻهن کي خوش ڪرڻ لاءِ تن ورهائجي ڍل رعيت
 کي معاف ڪيائين ۽ لکن جي بقايا ۾ ڇڏيائين.
 ڪجهه وقت گذاري پوءِ بهرام هندستان ڏي
 روانو ٿيو ۽ اتي سير ۽ شڪار ۾ مشغول رهيو ۽ هند جا

ماڻهو هندي جاڻڪ سوارِي ۽ تيراندازِي ۽ تيفراني
 ڏسي حيران ٿي ويا. ملڪ ۾ افواه اٿي ته ايران جو
 ڪو پهلوان آيو آهي، جو ڏاڍو هٿيار آهي ۽ ماڻهو گهڻي
 شوق سان هندي ملاقات لاءِ اچڻ لڳا. ڪنهن هندي
 هڪڙو مست هاڻي جهنگ مان شهرن ۾ زيان ڪندو هو ۽
 ماڻهو انهيڪي روڪي يا ماري نه سگهندا هئا. بهرام وڃي
 انهي هاڻيءَ کي سامهون ٿيو ۽ ترار سان ڏڪهڻي گوڏن
 پروهاري ڇڏيائينس. انهيڪري هندي گهڻي تعريف
 ٿي. اتي جي بادشاهه هنکي پاڻ وٽ گهرايو ۽ سندس
 احوال پڇيائين. انهيڪي چيائين ته ايران جي بادشاهه
 بهرام گور جي خاص سردارن مان آهيان. حاسدن
 جي چوڻ تي بادشاهه کي مونڱ ۾ پيو، تنهنڪري آءٌ پڇي
 اٿان نڪتو آهيان. بادشاهه هن تي نهايت مهربان ٿيو ۽
 هنکي انعام ڏنائين. اڃا هو اتي هو ته پاسي وارو ڪوراجا ڪاهي
 انهي بادشاهه جي ملڪ تي آيو. بادشاهه بهرام کي پنهنجي
 لشڪر جو سپر سالار ڪري دشمن سان وڙهڻ لاءِ هڪايو.
 بهرام ڏاڍي بهادري ڏيکاري ۽ انهي راجا کي شڪست
 ڏئي پڇيائين ۽ فسخ ڪري موٽي آيو. بادشاهه زياده
 عزت ڏنيس ۽ پنهنجي ڌيءُ سان هندي شادي ڪرايائين.
 آخر آهستو آهستو بهرام باطنڪي سجاريو. هر ورهه اتي

رهي بهرام پنهنجي راڻي ۽ گهڻي سال خزانن سان موٽي
ايران ۾ آيو.

انڌان موٽڻ کان پوءِ پنهنجي قائم مقام نرسيءَ کي چاليهن هزارن
سوارن سان روڊ جي ماڳ تي ڪام ڪرڻ لاءِ موڪليائين. هو
قسطنطنيه تائين ويو ۽ اتي فداخون ڪري ۽ ڏل مقرر ڪري
موٽي آيو. پوءِ بهرام پاڻ يمن ڏي ويو ۽ اُتي ماڳ ڦري،
شڪستون ڏئي موٽي آيو.

بهرام کي هڪڙو پٽ يزد جرد نالي هو، جو تمام
ڪمند فهم ۽ موڳو هو. هن کي تعليم ڏيڻ لاءِ گهڻائي
استاد واريائون، تڏهن به فائدو ڪونه ٿيو. انهي
هوندي به معلوم ٿيس ته هو هڪڙي چوڪريءَ تي عاشق
آهي ۽ انهي جي عشق ۾ راڳ روپ ۾ مشغول ٿو رهي ۽
لڪ چپ ۾ انهي سان خط ڪتابت ٿو ڪري. بهرام
حڪيمن جي صلاح سان چاڻي لڳهي بي خيال رهيو.
پر جيئن حڪيمن اڳيئي خيال ڪيو هو، تيئن يزد جرد
شاهزادو انهي عشق جي وسيلي ڏاڍو ذهين ۽ هٿيار ٿي
بيو. جڳا غزل ٺاهيندو هو، جي هتي بهرام پاڻ توڙي
ٻيا ماڻهو حيران ٿي ويندا هئا. پٽ کي ڏسي بهرام پاڻ
به شعر چوڻ لڳو. اڪيل آهي ته فارسي ٻوليءَ ۾ پهريون
شعر فارسيءَ ۾ بهرام گورهيءَ جي: (بيت) منم آن پيل
دمان و منم آن شيرين. نام بهرام مراد ڪنيت. بوجبل. (يعني

آءُ آءو مست هائي ۽ پهلوان شيخن آهين، جنهن جو نالو بهرام آهي ۽ جنهن جو ڪنيت يا ڪنڌي نالو بوجبل آهي. چون ٿا ته ڪن ڏينهن کان پوءِ جڏهن بهرام کي ڪنهن قابل حڪيم کان معلوم ٿيو ته شعر جوڙ خراب آهي ۽ خدا کي ناپسند آهي جو منجهس ڪوڙ ڳالهائون ٿو پوي، تڏهن شعر جوڙ اصلي ڇڏي ڏنائين، بلڪ پنهنجن پٽن ۽ عزيزن خويشن کي به منع ڪيائين. جڏهن بهرام پير مرد ٿيو، تڏهن پنهنجي پٽ يزد جرد کي پنهنجي جاءِ تي وهاري پاڻ گوشه نشين ٿيو ۽ فرحت سان شڪار ڪندو ۽ مزا ماڻيندو وقت گذاريڻ لڳو. هن سورهن ورهه ڇهه مهينا ۽ ويهه ڏينهن بادشاهي ڪئي. ڪي ٿيڻيهر ورهه جون ٿا.

يزد جرد بن بهرام گور.

جڏهن يزد جرد بادشاهه ٿيو، تڏهن نرسي، جو ٻئي جي حياتي ۽ هر دزيري ڇڏي وڃي گوشه نشين ٿيو هو، تنهنڪي سڏي پنهنجو وزير ۽ مشير ڪيائين ۽ ماڪ جي حڪومت عقل ۽ انصاف سان هلائڻ لڳي ۽ زبردست ملڪن جي ڏل سال بسال ايندي رهي. ڪن ورهن کان پوءِ روم جي بادشاهه سالياني ڏل بند رکي، تنهن ڪري يزد جرد وزير نرسيءَ کي وڏي لشڪر سان نوڙي

موڪليو. روم جو بادشاه ڇڏي وري ڀل ڏيڻ جو قبولدار ٿيو ۽ نرسي موٽي آيو.

يزد جرد کي ٻه پٽ هئا: وڏو **فيروز** ۽ ننڍو **هرمز**. بادشاه جو ننڍي پٽ سان گهڻو پيار هو، تنهنڪري هن فيروز کي سجستان يا نيمروز جو بادشاه مقرر ڪري اوڏي موڪليو ۽ هرمز کي وٺي عهد ڪري ٻار وٽ رکيائين. نيٺ يزد جرد ارڙهن ورهه بادشاهي ڪري وفات ڪئي.

هرمز بن يزد جرد.

يزد جرد جي مرڻ تي هرمز پڻ جي وصيت موجب تخت تي ويٺو. ٻه هو ظالم ۽ بد طبيعت هو، تنهنڪري ماڻهو مڃهائڻس ناراض ٿيا. سندس ڀاءُ فيروز، جو اڳتي پڻ جي فيصلي کان ناراض هو ۽ ننڍي ڀاءُ تي ڪاوڙيل هو، سولشڪر گڏ ڪري هيٺل جي بادشاه **خوشنواز** کان مدد وٺي ٽيهه هزار ماڻهو ساڻ ڪري هرمز جي مڪ تي ڪاهي آيو ۽ انهي کي شڪست ڏنائين. پوءِ هيٺل جي لشڪر کي انعام اڪرام ڏئي روانو ڪيائين ۽ ٻار بادشاه ٿي ويٺو. هرمز جي بادشاهي هڪ ورهه هلي.

فيروز بن يزد جرد.

فيروز پنهنجي ڀاءُ هرمز جي مرڻ کان پوءِ ايران جو بادشاه ٿيو. هڪڙو سال مس گذريو ته اچي ڏڪار شروع ٿيو. ست ورهه آسمان مان ميهون نه ڪونه پيو،

پرندين هر به باطني گهتاجي ويو. ماڻهو بڪه مرڻ
 لڳا. دجاو ۽ جيڪون نديون اصل سڪي ويون.
 ڪيترا جانور ۽ پکي بڪه ۽ اڄ کان مري ويا. گاه زمين
 تي ڪونه هو. اهڙي ڏڪار هر فيروز پنهنجو مال ۽ خزانو
 رعيت کي وراهي ڏنو ۽ حڪم جاري ڪرايائين ته بيمسي
 وارا ماڻهو عريمن کي مدد ڪن ۽ جي معلوم ٿيو ته ڪنهن
 شهر يا ڳوٺ ۾ ڪو ماڻهو بڪه جي وڳهي مئو آهي ته انهي
 ساري ڳوٺ کي سزا ملندي. انهي ڪري هڪڙي ماڻهو ۽
 کانسواءِ بڪه جي وڳهي پيو ڪوبه ماڻهو نه مئو. جڏهن ڏڪار
 جي سختي حد کي رسي ۽ ٿڌهن فيروز پاڻ به اٿيو ۽ رعيت
 کي به ٽاڪيند ڪيائين ته زار زار روئي خدا جي درگاه مان
 باطني جو سوال ڪن. آخر ائين ڪيائون ۽ برسات پئي ۽
 باطني نهرن ۾ آيو ۽ ماڻهو سڪيا ٿيا.

اگرچه فيروز جو دياطا جي بادشاهه سان صلاح جو عهد نامو
 هو ٿڌهن به جيڪي ماڻهو انهيءَجي ظلم کان سندن
 ماڻه ۾ آيا هئا، بمڪي ڪڍ ڪري ڪيل عهد نامو واري
 ۽ اميرن وزيرن جي ڪالاهه مڃي، دياطا جي ماڻهن
 ڪاهي ويو. خوشخوار ڏاڍو پريشان ٿيو. سندن عهد ڀدارن
 مان هڪڙي سندن برساتي ٿي سي عيس ۾ منهنجا هت
 پيو ڏي فلاطي رستي ٿي ڪڍي رکي، پوءِ آءٌ باطني
 فيروز جو علاج ڪندس. خوشخوار ائين ڪيو. جڏهن فيروز

انهي رستي کان آيو ۽ ماڻهن اهڙي ماڻهو جو اطلاع ڏنس، تڏهن انهيڪي گهرايائين. حال احوال پڇيائينس. چيائين ته آءٌ خوشنواز جي خاص مشيرن مان هوس. مون کيس نصيحت ڪئي ته هيٺو ظلم نه ڪر ۽ ماڻهن کي نه ستاء. تنهن تي ڪاوڙجي منهنجا هٿ وڍائي هتي اڇلارائي ڇڏيائين ته جهنگ جا مرون مون کي کائي وڃن. فيروز کي هن تي ڏاڍو رحم آيو. مٿس گهڻي مهرباني ڪيائين. هن کيس گهڻيون دعائون ڪيون ۽ چيائين ته جڏهن اوهين هن تي ڪاهي ٿا وڃو، تڏهن مون کي ساڻ ڪٽو ته آءٌ اوهان کي ويجهو رستو بتايان ۽ نئي هندي مٿان بيهاريان. فيروز کي هندي ڳالهه تي پت آئي ۽ سارو لشڪر هن جي پٺيان لڳو. هن هڪڙي اهڙي سڄي بيابان مان هنن کي نيو، جو نڪو گاه نڪو کاڌو نڪو پاڻي هٿ آيو. هزارين ماڻهو مري پئي ويا. باقي جيڪي ٿورا بچيا، تن سان هو هيٺاڻ جي حد ۾ آيو. اُتي فيروز پنهنجي ڪنهن واقف جي مٿان هيٺاڻ جي بادشاه خوشنواز کي پيغام موڪليو ۽ هنڪار، امان گهريائين. خوشنواز جواب موڪليس ته مون توهان ڪيتري پلائي ڪئي ۽ توکي مدد ڏئي پنهنجي ماڻه جو بادشاه ڪيم، انهي جي بدران تون ڪن شرير ماڻهن جي چور تي لڳي مون تي ڪاهي آئين، پر انهيڪو نتيجو اهو ٿيو جو ڏهئي. هاڻي

جي وري به تون انجام ڪرين ته وري اهڙي هلت نه
 ڪندين، ته پوءِ توکي عزت آبروءَ سان ايران ۾ پهچايان.
 فيروز لاچار ٿي قسم کڻي اهڙو انجام ڪيو. تڏهن خوشنواز
 هنکي رخصت ڏني. فيروز ڏاڍو شرمندو ٿيو ۽ هميشه
 انهي خيال ۾ رهيو ته ههڙي غالب دشمن کي مغلوب ڪريان.
 آخر هيئن ڪيائين، جو ڪيل انجام پيچي سيستان جو
 والي **سو خرا** يا سو قرا جو منو جهرجي اولاد مان هو، تنهن
 کي سڏي پنهنجي جاءِ تي بادشاهه ڪيائين ۽ پنهنجا
 ٻه پٽ **بلاش** ۽ **قباد** جي صغير هئا، سي هنجي سڀيال
 هيٺ رکيائين ۽ پاڻ لشڪر وٺي هيالاه تي ڪاهي ويو،
 جيتوڻيڪ وزيرن ۽ اميرن ۽ موبدن اهڙي انجام ڪنهيءَ
 کان منع ڪيس. هوڏي خوشنواز به هنجي مقابلي لاءِ
 لشڪر گڏ ڪيو ۽ لشڪر گاهه جي چوڌاري ڪاهي ڪٽائي
 هنجي لاءِ منتظر ٿي بيٺي رهيو. جڏهن فيروز آيو، تڏهن
 پهرين هنکي سندس انجام ياد ڏياريائين ۽ پرهون مڙيو.
 آخر طرفين جي جنگ لڳي. نيٺ هيالاه جو بادشاهه
 منهن ڦيرائي ڪاهيءَ جي وچان جيڪا واٽ ڇڏي هئائين
 تنهن تان نڪري روانو ٿيو. فيروز پٺيانو ته پڳو آهي.
 لشڪر پٺيانس ڇڏيائين، پر فيروز ۽ چڻي سچاهي ۽ سردار
 وڃي ڪاهيءَ ۾ پيا. ايتري ۾ خوشنواز موٽي لشڪر
 وٺي اچي مٿن پيو. جي نه هئا هئا تنکي ماري مال اسباب

لٽي ڦري هليو آيو. فيروز جي ڌيءَ، جا ساطس آيل هئي ۽ جا نهايت عقل واري شاهزادي هئي، سا گرفتار ٿي پئي. جڏهن اها خبر فيروز جي قائم مقام سوخرا کي پهتي، تڏهن هو ڏولشڪروني هياطلم تي ڪاهي آيو. نيٺ سوخرا ۽ خوشنواز پاڻمرادو صلاح ڪيو. خوشنواز جيڪي قيدي هئا ڪيا هئا ۽ جيڪو به انداز مال هٿ ڪيو هو، سو موٽائي ڏنائين. انهي طرح سوخرا ايران ۾ موٽي آيو ۽ فيروز جي وڏي هٿ بلاش کي تخت تي وهاريائين ۽ سندس ڀاءُ قباد پڇي ترڪستان ۾ وڃي پناهه ورتي. فيروز جي بادشاهي جو ويهه ورهه هلي، ڪي اڪيهه ورهه ٿا لکن.

بلاش بن فيروز.

فيروز جي مرڻ تي سندس وڏو هٿ بلاش يا بلاش تخت تي ويٺو ۽ عدل ۽ انصاف سان حڪومت ڪرڻ لڳو. سوخرا تي گهڻيون نوازشون ڪيائين. سا باط ۽ مدائن جا شهر آباد ڪيائين ۽ جيڪو شهرن مان لڏي ويندو هو تنهنجي لاءِ اُتي جي حاڪم کان سمجهت پڇي ڪندو هو، انهي خيال سان ته مٿان هنجي ظلم کان لڏي ويندو هجي. هنجو ننڍو ڀاءُ قباد مدائن مان پڇي داوراءِ النهر ڏي هليو ويو. سوخرا جو هٿ **آزر مهر** ساطس هو. جڏهن نيشاپور ۾ پهتو، تڏهن **آزر مهر** جي ڪوشش سان هن هڪڙي سکر ماڻهو جي ڌيءَ سان شادي ڪئي.

هڪڙو ٻه ڏينهن اُتي گذاري ۽ زال کي پنهنجن ۽ ائٽن ۾ ڇڏي قباد ترڪستان ڏي ويو ۽ اتي جي خاقان وٽ وڃي رهيو. چار ورهه اُتي گذاريائين ۽ خاقان کي مدد لاءِ ڄمايائين. هن هڪڙو وڏو لشڪر ساڻس ڏنو ۽ هو ايران ۾ آيو. جڏهن موٽندي وري ٻه نيشاپور ۾ آيو، تڏهن معلوم ٿيس ته سندس زال بيمت سان ٿي هئي ۽ ٻار به ڄڻيو هئائين جو قباد ڏنو ۽ انهيءَ جو نالو **ڪسري** پانوشيروان رکيو ويو. اتي ئي پڌائين ته پاڻس بلاش مري ويو آهي. انهيءَ ڪري قباد پنهنجي پٽ نوشيروان کي سڀاڳو سمجهيو، پوءِ پنهنجي زال ۽ ٻار سميت مدائن ۾ آيو، جتي سڀني هنڪي خالي تخت تي وهاريو.

قباد بن فيروز .

جڏهن قباد بادشاهه ٿيو، تڏهن سوخرا ۽ سندس پٽ آزر مهر سان گهڻيون مهربانيون ڪيائين، جو انهيءَ ساڻس ۽ سندس ٻئي سان گهڻيون پلايون ڪيون هيون ۽ حڪومت جي وڏن ڪمن ۾ هميشه هنڪان صلاح وٺندو رهيو، ايتري قدر جو جيڪي ٿيندو هو، سو سمجهندا هئا ته سوخرا ٿو ڪري ۽ قباد رڳو ناليءَ جو بادشاهه آهي. جڏهن اها ڳالهه قباد کي معلوم ٿي، تڏهن ڏاڍي ڏکي لڳيس ۽ انهيءَ تدارڪ ڪرڻ گهريائين. پنهنجي سڄي سالار شپور کي سڏي انهيءَ بابت ساڻس مشورت ڪيائين.

هن جيو تر اوهين دلچاء ڪريو، سڀاڻي آ؟ ٻانهڙي انهي جو بندوبست ڪندس. ٻئي ڏينهن شاپور ۽ سوخرا بادشاه وٽ گڏ ويٺا هئا ته ڪنهن ماڻهي ڳالهه ٻايت باحت هليو، جو انهي حد پهتو ته شاپور پنهنجو ڪمند سوخرا جي گردن ۾ وجهي انهيڪي درٻار مان گهلي ٻاهر ڪڍيو ۽ زندجير وجهي ڪٽي قيد ڪيائينس، جتي هو ڪي ڏينهن رهي مري ويو.

جڏهن قباد جي بادشاهيءَ جا ڏهن ورهه گذريا، تڏهن اصطخر جي پاسي هڪڙو شخص **مزدڪ** نالي ظاهر ٿيو، جنهن هڪڙو عجيب مذهب بنايو ۽ پاڻڪي پيغمبر سڏائڻ لڳو. آتشخاني جي هيٺان زمين ۾ هڪڙو تهر خانو يا سردا به جوڙيائين، جنهن ۾ ٻه مان هڪڙو سوراخ جاري هو. اُتي هڪڙو پنهنجو ماڻهو لڪائي وهاري ڇڏيائين. پوءِ چوڻ لڳو ته پنهنجو معجزو اهو آهي ته ٻه مون سان ڳالهائي ٿي. گهڻا ماڻهو سندس مذهب تي آيا. بادشاه قباد به هن سان ملاقات ڪئي ۽ سندس معجزو ڏٺائين. جيڪو سوال ٻاهه ڪي ٿي ڪيائين، تنهنجو جواب اُتان ئي مليس. قباد به ٺڳاڇي ويو ۽ هنجو معتقد ۽ مريد ٿيو. هنجي مذهب جا اصول اهي هئا ته هڪ ٻين جو مال مالڪيت ۽ زالون سڀني کي حلال آهي ۽ ساهوارن کي ڪهن به گوشت کائڻ حرام آهي، فقط پاڇي ۽ بيضا ۽ کير

ڏڌ مڪو تي گذارڻ گهرجي. پاڻ کڻي جهڙا ڪيڙا ڏکي عبادت ۾ مشغول رهندو هو. اهڙو اصول معلوم ڪري هزارين بد معاش ۽ شرير ماڻهو اچي وٽس گڏ ٿيا ۽ قريون ماريون ٿيڻ لڳيون، جي سڀ حلال ۽ جائز شمار ۾ آيون. ٿوريئي عرصي ۾ اهڙو حال اچي ٿيو، جو ڪيترائي پارزان چٽيا، جنگي پٽن جي خبر پئجي نٿي سگهي ۽ ڪيترن جا مال متاع ڦرجي ويا ۽ اهي مفلس ٿي ويا. خود بادشاهه جو خزانو به مزدڪ جي حوالي اچي ويو، جو بادشاهه جو من تي اعتقاد هو. انهي ڪري اميرا امرا ۽ هي خلق قباد تي ڪاوڙي ۽ ٻڌي ڪري هنڪي گرفتار ڪري کڻي قبيد ڪيائونس ۽ سندس ڀاءُ **جا ما سڀ** کي تخت تي وهاريائون، اگرچہ پهريان ڪي ڏينهن تخت خالي پيو هو. سڀني ارادو ڪيو ته قباد کي ماري پوءِ مزدڪ ۽ سندس مريدن کي قتل ڪن. آخر قباد جي پيڻ ڏاڍي تبصير ۽ جالاڪيءَ سان هنڪي قبيد مان ڇڏايو. هو ڪي ڏينهن اتي اڪي پوءِ ڪي چونڊيل ماڻهو ساڻ ڪري ترڪستان جي پاسي پهتو. ڪن اڪيو آهي ته انهي پاڇ ۾ هو ادواز ۽ اصفهان جي ڳوٺن مان هڪڙي ۾ ڪنهن ڳوٺاڻي جي گهر ۾ رهي پيو، جو فريدون جي نسل مان هو ۽ اتي رهي انهي جي ڌيءَ سان شادي ڪيائين، جا نوشيروان جي ماڻه ٿي.

پوءِ هيٺا ٻه ويو ۽ ڪن ڏينهن کان پوءِ اُتي جي حاڪم مدد ڪيس ۽ ٽيهه هزار ماڻهو ڏنائينس، جنهن ۾ ايران ڏي رخ رکيو. جڏهن هو مدائن کي ويجهو آيو، تڏهن ايراني سردارن ۽ اميرن جي وچ ۾ تڪرار پيدا ٿيو، جو هو ٻن بادشاهن جي جنگ کان ڊڄائي، تنهنڪري ٺهراءُ ڪيائون ته قباد کي وري بادشاهه ڪن ۽ سندس ڀاءُ جاماسپ، جو تڏهن تخت تي هو، سو به سڏڻ شامل ٿيو. قباد وٽ گڏجي آيا ۽ معافي گهريائون، ڇا هن ڏٺين. انهي طرح قباد وري تخت تي ويٺو ۽ هن آزر مهرين سوخرا کي پنهنجو وزير ڪري ملڪ جي آباد ڪرڻ جو بندوبست ڪيو. هن دفعي هن ماڻهن کي خوش ڪرڻ لاءِ اڳين خرابي ياد ڪري مزدڪ ۽ مزدڪين کان پاسو ڪيو. هن گهڻائي نوان شهر ٻڌا ۽ نيون عمارتون جوڙايون. گنج ۽ ميا فارقين شهر همدجا بنا ڪيل آهن. پڇاڙيءَ جي ڏينهن ۾ هوروم ۾ ويو ۽ ڪي فتحن ڪري موٽي آيو. آخر ٽيٽاليهه ورهه بادشاهي ڪري ويو. ڪن لکيو آهي ته پنهنجي پٽ ڪسري يا نوشيروان کي تخت تي وهاري پوءِ پاڻ روم ڏي ويو ۽ اتي وڃي رهيو ۽ نيٺ مئو به اُتي.

ڪسري بن قباد (نوشيروان).

قباد کي ٻه ڀائر هئا: هڪڙو گرانامه ۽ ٻيو جاماسپ. هن کي پٽ به گهڻا هئا، پر انهن مان ڪسري نالي هوندو ٿي.

ڏاڍو هشيار ۽ نيڪ جوان هو ۽ بادشاهه جي جهڙي ملڪ جي ڪمن ۾ صلاحڪار رهندو هو ۽ پٽس توڙي امير هنجي صلاح تي هلندا هئا. چون ٿا ته جيتوڻيڪ قباد نوشيروان کي دلي عهد مقرر ڪيو هو ۽ اميرن ۽ وڏن جي آڏو اهڙو عهد ٺاهيو يا انجام به لکيو هئائين، ته هن به ٻئي جي مروت تي هو خوشيءَ سان تخت تي نٿي ويٺو، جو چيائين ته ڪٿان پوءِ فساد ٿئي ۽ ناحق خون ٿين، تنهنڪري جنهنڪي سڀئي پسند ڪن تنهنڪي وهاريو. آخر سڀئي کيس پسند ڪري زور سان تخت تي وهاريو ۽ کيس انجام ڪيائون ته سندن تابعدار ٿي رهندا. هو مشهور ڄڻو عادل بادشاهه ٿيو. بادشاهيءَ جي ڪم ۾ هڪئي بوزجهر گهڻي مدد ڪئي، جنهنڪي هن پنهنجو وزير ڪري رکيو. مزدڪ جي ڪري ملڪ ۾ جيڪا خرابي پٽس جي وقت ۾ پيدا ٿي هئي، تنهنجو چڱو علاج ڪيائين. سندن پوريون ڪم اهو هو ته مزدڪ کي قتل ڪرائڻ جو ارادو ڪيائين، پهرين هنسارن نرميءَ جي هلت شروع ڪيائين ۽ پاڻ آمدرفت ڪرڻ جي اجازت ڏنائينس. پوءِ هڪڙي ڏينهن هڪئي هنجي مريدن کي دعوت ڏئي ٻائيءَ جي مجلس ۾ گڏ ڪري ماري ڇڏيائين. ڪن لکيو آهي ته هڪڙي پيري ڪنهن شهر جي مٿيون وٽس ڏانهن آندي ته

هڪڙو مزدڪي سندس زال کي ويو آهي. بادشاه
 مزدڪي جيوت ۾ هڪي زال وڌائي ڏئي، پر هن گهڻو خيال
 نه ڏنو، تنهنڪري بادشاه کي ڪاوڙ آئي ۽ هن ترار
 سان سنسي لهرائي ڇڏيس ۽ مزدڪين جي مارائڻ جو
 حڪم جاري ڪيائين. جتي ٿي لڏا، اُتي انهنڪي ٿي
 قتل ڪيائون. پر ڪابل القوار ۽ ڪابل ۾ آهي ته مقرر ٿاڻي
 جنهن کي اُم السها چوندا هئا ۽ جو عرب جو بادشاه هو،
 تنهن کي قياد مزدڪ جي مذهب قبول نه ڪرڻ
 ڪري موقوف ڪري ڇڏيو هو، سو نوشيروان رت
 اچڻ لڳو. هڪڙي ڏينهن مقرر ۽ مزدڪ ٻئي نوشيروان
 رت ويڌا هئا. ڳالهين ڪندي نوشيروان جيوت
 بادشاه ٿيل کان اڳي مونکي هن ڪمن ڪرڻ جو شوق
 هوندو هو. هڪڙو مقرر کي وري عرب جي حاڪم
 ڪرڻ جو ۽ ٻيو مزدڪين يا زنديقن جي پاڙ ٻڌڻ جو.
 تنهن تي مزدڪ جيوت ۾ ارهين ساري جهان کي ڪيئن
 قتل ڪري سگهندو؟ هي ٻڌي بادشاه کي ڏاڍي
 ڇڙ لڳي. هڪدم مزدڪ کي اُتي جو اُتي مارائي ڇڏيائين
 ۽ هن جي مريدن جي مارائڻ جو حڪم ڪيائين.
 چون ٿا ته هر ٻورن جي اندر لڪڻ ۾ اهو انداجي مريدن
 مان ماري ڇڏيائون. انهي ڏينهن کان وٺي بادشاه
 ڪسري کي نوشيروان سڏڻ لڳا. پوءِ مزدڪين

جو مال اسباب ضبط ڪري اُن جي مالڪن يا انهي جي وارثن کي ڏيارين ۽ زالون انهن کان وٺي سندن مڙسن کي ڏيارين. جيڪي پئسا بچيا، تن مان مزدڪين جا ويران ٿيل شهر آباد ڪرايائين، هارين کي تقاوون ۽ اوزار ۽ ڏاند ۽ ٻيچر وٺي ڏنائين ته زمينون آباد ڪن. جي ماڻهو اڳوڻي ظلم کان لڏي پئي پاسي ويا هئا، تن کي آڻي پنهنجن ڳوٺن ۾ رهايائين. عمارتون ۽ پليون ٻڌاريائين. مطلب ته جيڪو انتظام اردشير باڪان جي زماني ۾ هليو هو، اهو وري جاري ڪيائين. حڪومت جي سهوليت لاءِ هن پنهنجي ساري بادشاهت ڄڻ حصن ۾ ورهائي ڇڏي، جي ڄڻ نائين هيٺ رهيا.

سگهوئي پوءِ چين جو خاقان لشڪروٺي فرغانه ۽ سمرقند ۽ بخارا اچي ورتو. جڏهن اها خبر ڪسري کي پهتي، تڏهن پنهنجي پٽ **هرمز** کي وڏو لشڪر ڏئي انهي پاسي روانو ڪيائين. جڏهن هو اتي ويو، تڏهن خاقان اُهي شهر ڇڏي ترڪستان ڏي نڪري ويو. انهي وچ ۾ **خالد بن حميل غساني** عرب لشڪروٺي مندر آرمينيا جي ماڪ حيره تي ڪاهي ويو، جو ڪسري جي طرفان اتي جو حاڪم هو. مندر جي تعلدارن کي ماري اُٺ گهوڙا ۽ ٻيو

مال ڦري مليو ويو. جڏهن مندرانهي حال جي رپورٽ
 ڪسري ڏي موڪلي، تڏهن هن روم جي بادشاه ڏي
 خط لکيو، جنهن سان هن جو صلح هو ۽ جنهنجو خالد
 زير دست هو، ته جيڪو نقصان خالد ڪيو آهي سو پراڻي
 ڏئي ۽ جيڪي ماڻهو ماريائين تنهنجو عيوضو ڏئي.
 قيصرانهي خط ڏي گهڻو ڌيان ڪون ڏنو ۽ انهي جي
 تعميل ۾ دير ٿي. تنهن ڪري ڪسري کي ڪاوڙ
 آئي. هڪدم وڏو لشڪر وٺي قيصر جي حد اندر
 اچي مالڪ وٺڻ لڳو. دارا، حمص، حلب ۽
 انطاڪيه ورتائين. انطاڪيه جو شهر اهڙو پسند
 آيس، جو انهي جو نقشو ڪيدارائي حڪم ڏنائين ته
 اهڙو شهر مدائن جي ويجهو ٻڌارائين. آخر اهو
 تيار ٿيو ۽ انهي جو نالو رومي رکيو ويو ۽ انطاڪيه جا
 ماڻهو لڏارائي اتي وهاريائين. چون ٿا ته اهي
 ٻئي شهر اهڙا مشاهير ۽ هڪجهڙا هئا، جو گهڻي ڇڪاس
 ۽ ڀيت کان پوءِ فرق فقط جي نڪتو ته هڪڙي اصلوڪي
 گهر جي در تي هڪڙو وڻ بيٺل هو، جو هن ۾ نه هو.
 مطلب ته محلا، گهٽيون، ڪوچا ۽ گهر سڀ اصل واري
 شهر جهڙا هئا ۽ ماڻهن ائين سمجهيو ته ڇڻ پنهنجي
 اصلوڪي شهر ۽ اصلوڪن گهرن ۾ ويٺا آهن. جڏهن
 روم جي قيصر کي ڪسري جي فتح جي خبر پهتي،

تڏهن وڪيل، وڪيلي صاحب جو طالب ٿيو. آخر شام
۽ جزيره ۽ حجاز ۽ طائف ۽ بحرین ۽ عمان جا ماڻڪ
ڏئي صاحب خريد ڪيا ٿين. ڪن تاريخن ۾ آهي ته
ايرانين ۽ رومين جي جنگ لڳي، جنهن ۾ قيصر قيد ٿي
پيو ۽ قيصر اهو عهد نامو ڪري پاڻ کي آزاد ڪرايو ته هر
سال ٽيهه لک ڊيڊار سونا ۽ ڏهه هزار درهم ڄا نديءَ جا ۽
پنج سؤ ٿان رومي ريشم جا ايران جي بادشاهه کي
پهچائيندو رهندو.

نوشيروان جي هڪڙي عيسائي مذهب جي زال
هئي، جا نهايت خوبصورت هئي. گهڻائي مڙهيائين ته
هوءُ سندن دين تي اچي يعني زردشتي يا آتش پرست
ٿئي، پر هوءُ نه ٿي. انهي مان هڪڙو پٽ ٿيس، جنهن جو
نالو **نوشزاد** رکيائين. جڏهن اهو شاهزادو وڏو سمجهه
جهڙو ٿيو، تڏهن پيءُ ۽ ماءُ جي علائقن مذهبن تي ويچار
ڪري ماءُ جي مذهب تي آيو يعني نصارا يا عيسائي ٿيو
۽ آتش پرستيءَ کي ناپسند ڪيائين. نوشيروان
انهي کي ٻه گهڻو سمجهايو، پر هو آتش پرست نه ٿيو. تنهن
ڪري بادشاهه ڏاڍو ڪاوڙيو ۽ منگي ڪٿي قيد ۾ رکيائين.
جڏهن نوشيروان لشڪرن تي شام ولايت ڏي ويو، تڏهن
اٽي بيمار ٿي پيو. نوشزاد وجهه وٺي قيد مان نڪري
جيڪي ماڻهو عيسائي مذهب ڏي مائل هئا يا سندن

طرفدار هئا، تنگي گڏ ڪري پئي جو خزانو ڪڍي لشڪر کي وراهي ڏنائين ۽ فارس ۽ ادواز جي پرڳڻن ۾ جيڪي ٻڻس جا مقرر ڪيل حاڪم هئا، تنگي ڪڍي اها ڪوڙي افواهه اڏاريائين ته بادشاهه مري ويو. پوءِ لشڪر وٺي عراق تي ڪاهي ويو. جڏهن نوشيروان کي اها خبر پئي، تڏهن پنهنجي سپه سالار **رام برز** ڏي لکيائين ته لشڪر وٺي وڃي نوشزاد ۽ سغدس طرفدارن کي شڪست ڏئي ۽ ٻڻس کي وري ساڳئي قيدخاني ۾ پهچائي. سپه سالار وڏي لشڪر سان شهزادي تي ڪاهي ويو. شاهزادو به سڃاڻي هن سان وڙهڻ لاءِ آيو. رومي لشڪر **شاهس** ۾ جي سرداريءَ هيٺ ٻه ساڻس مددگار ٿيو. سخت جنگ لڳي، جنهن ۾ شاهزادي نوشزاد کي تير لڳو ۽ هو مري ويو ۽ سغدس لشڪر پڇي ويو. رام برز ڏي ڪي ڏاڍو افسوس ٿيو. هڪدم جنگ بند ڪرايائين ۽ شاهزادي جي وصيت موجب هڪ ئي نصراني يا مسيحاڻي مذهب موجب ڪفن ڏئي دفن ڪيائون. ڪي تاريخ نويس لکن ٿا ته شاهزادو جنگ ۾ قيد ٿي پيو. جڏهن نوشيروان عرب جي ولايت منڊر ۾ آيو، تڏهن کي ڏني، تڏهن هو مدائن ۾ آيو ۽ هڪڙو امير عهددار وڏي لشڪر سان هندستان ڏي موڪليائين ۽ اهو سرند پڻ يعني سالون پٺت تائين ويو ۽ هند جي بادشاهه هڪڙو وڪيل

عجيب غريب قيمتي تحفن سان نوشيروان ڏي موڪايو
 ۽ انسان صالح جو عهد نامو ڪيائين، جنهن موجب عمان
 جي ڪناري وارا شهر نوشيروان جي نائين کي ڏنائين ۽ پوءِ
 نوشيروان حڪم لکي ايراني امير لشڪر سميت موٽي
 گهراڻي ورتو. انهي طرح ماوراءِ النهر ۽ طبرستان ۽ جرجان ۽
 فارس ۽ کرمان ۽ هندستان جا ڪي ڀاڱا ۽ عراق ۽
 جزيره ۽ بحر هن ۽ ڀنڀر ۽ يمن ۽ مغرب جي سرحد اهي
 سڀ نوشيروان جي هٿ ۾ آيا. حڪومت هلائڻ لاءِ
 قاعدا قانون جوڙيائين ۽ ڍل اوڳاڙڻ جا به قانون ڪڍيائين،
 جنموجب پيدايش جو اڌ يا ٽين پتي يا چوٿين پتي يا
 پنجين پتي يا ڏهين پتي وٺڻ ۾ ٿي آئي. يهودين ۽ نصارن
 تي جزيو مقرر ڪيائين. جي ماڻهو عمر ۾ ويهن ورهن کان
 گهٽ ۽ پنجاهن کان مٿي هئا، تنکي سرڪاري ٽڪليف
 کان معافي ڏنائين. هڪڙو عهد ار سڃاهين جي هٿيارن
 ۽ جنگ جي سامان جي سنڀال ۽ موجوديءَ لاءِ مقرر ڪيائين.
 آس پاس وارن بادشاهن جيڪي عجيب غريب تحفا
 ۽ جواهر وغيره موڪليا، تنجي مڪڙي وڌي ياداشت ۽
 انهنجو مفصل بيان ڪتابن ۾ ڏنل آهي. خطاب يا ڪيس،
 وارن ڪارن ڪرڻ جو، انهي وقت هندستان مان ايران ۾ آيو.
 مدائن ۾ نوشيروان هڪڙو طاق يعني ڪمان جوڙائي، جاڪتابن
 ۾ مشهور آهي. نوشيروان جي زماني جي سڀڪان چڱي

۽ وڏي ڳالهه اها ٿي ته حضرت محمد، صلي الله عليه و آله وسلم جن سغديس وقت ۾ ڄاوا. چون ٿا انهي وقت اهڙو عجيب اتفاق ٿيو، جو حضرت جن جي ڄمڻ واري ڏينهن اُتي جا آتشخانا، جي ڇهن هزارن ورهن کان ساندو ٻرندا ٿي آيا، سي اُجهامي ويا ۽ بادشاهه جي مدائن واري محلات جا پارهن ڪنگرا ڪري پيا، جنهنمان ڪا هنن ۽ موبدن بادشاهي جي لاءِ بدشگونِي معلوم ڪئي.

هن بادشاهه جي ڏينهن ۾ ايران جي اتر ۽ الهندي جي حد جيڪون ندي ۽ تائين ٿي ۽ اڀرندي جي حد سغدو ندي ۽ تائين ۽ الهندي جي حد روم جي سمند تائين ٿي. شام ۽ يهوديه ۽ عربستان جا ڀاڱا به هندجي هٿ ۾ رهيا. مٿي اشارو ڏنو ويو آهي ته هن پنهنجي ساري بادشاهت جا چار وڏا ڀاڱا ڪيا ۽ هر هڪ ۾ پنهنجو نائب رکيائين. اهي ڀاڱا هي آهن: هڪتر و خراسان ۽ سجستان ۽ ڪرمان؛ ٻيو اصفهان ۽ گيلان ۽ آذربايجان ۽ ارمني ۽ تيمون فارس ۽ اهواز ۽ چوٿون عراق، روم جي سرحد تائين.

نوشيروان جي عدل جون ڳالهيون ۽ سغديس وزير بوزرجمهر جي ڏاهپ ۽ حڪمت جون ڳالهيون ڪتابن ۾ تمام گهڻيون ڏنل آهن، جي هتي ڏيئي نه ٿيون سگهجن. چون ٿا ته بادشاهه نوشيروان هڪتر خواب ٿيو هو ته سغديس

تخت جي اڳيان هڪڙو وڻ ڄاڻو، جو کيس گهڻو پسند آيو. انهي جي هيٺان ويهي شراب پيڻ لڳو ته اوچتو هڪڙو سؤٽر پيدا ٿيو، جو سندس هٿ مان شراب جو پيالو جهٽي هليو ويو. تعبير پڇيائين ته ڪوئي ڪونه پٽائي سگهيو. هندستان ڏي ماڻهو موڪليا ٿين، جو بوزر جهڙو حڪيم ڪي وٺي آيو، جنهن اچي بادشاهه جي خواب جو تعبير ڪيو ۽ انجي حڪم موجب هڪڙو مرد غلام سندن زندگاني ۾ زندگي ۾ هٿ آيو، جنهن جو سندس ڪنهن پانهي سان واسطو هو. آخر انهن پنهنجي کي ماري چڙيا ٿين. تنهنڪان پوءِ انهي حڪيم کي ڏاهپ جي ڪري پنهنجو وزير ۽ صلاحڪار ڪري رکيا ٿين. انهن جي ڪوشش سان حڪيم بيدبائي هند ۾ وڃي نصيحتن جو ڪتاب پنهنجي تئمن، جنهن مان هٿ آنديش جو ڪتاب لکيو ويو، سو آندو ۽ انهن جو بهالو ٿيو ۽ هر ترجمو ٿيو. شطرنج جي راند جو پيدا ڪندڙ به اهو بوزر جهڙو هو.

نوشهروان خمير جي بادشاهه سيف الدين زوين جي عرس ڪرڻ تي هنکي مدد ڏئي دماجي دشمن ابراهيم بن مسروق کي شڪست ڏني، جو اصحاب فيل واري ابراهيم جي اولاد مان هو. رزم جي قيصر سان ورتي ۾ جنگ شروع ڪيائين، پر انهي جي فيصل ٿيڻ کان اڳي مري ويو.

هرمز بن نوشيروان .

نوشيروان جي مرڻ تي سندس پٽ هرمز تخت تي ويٺو. هنکي سندس پيءُ تمام چڱي تعليم ڏني هئي، ۽ انهي سان ايترو پيار هوس، جو انهي کي پنهنجو وليعهد به ڪيائين. شروعات ۾ بادشاهي چڱي طرح هلايائين، پر پوءِ ظالم ۽ بد طبيعت ٿي پيو ۽ خشم ۽ شرير ماڻهن جي چوڻ تي لڳو. سڌرن ماڻهن ۽ اشرافن ۽ عالمن کي پارائڻ لڳو. پيءُ جي ڏينهن جا عملدار ۽ قاضي ۽ ٻيا عهديدار موقوف ڪري ڇڏيائين. تنهنڪري ماڻهه جي گهڻن ڀاڱن ۾ فساد پيدا ٿيا. هڪڙي پاسي کان روم جو قيصر ارڙهن هزارن ماڻهن سان ڪاهي آيو، ۽ جيڪو سندس ملڪ نوشيروان ورتو هو، سو موٽي وٺڻ گهرڻ لڳو. هتي پاسي کان چرڪس جو بادشاهه درٻار کان لنگهي آذربائيجان جي وچ تائين اچي نڪتو ۽ آرمينيائي قوتن لڳل لڳو. هوڏي وري عباس ۽ عمر عرب مان قوت تائين آيا ۽ قريمار ڪرڻ لڳا. چين ۽ ترڪستان جي خاقان جو پٽ، جو هرمز جو چاچو هو ۽ هاڻ پاڻ خاقان هو، سو پڻ چين لکن ماڻهن سان جيڪون ندي لنگهي دولت ۽ بادعيس ۾ اچي لٿو ۽ هرمز تي پيغام موڪليائين ته هنکي روم تي ڪاهي وڃڻو آهي ۽ تنهنجي ماڻهه مان لنگهندس، سو رساءِ ۽ بليون ٺهرائي ڇڏ، مهرباني ڏر.

آيو. اميرن ۽ وزيرن کي سڏي ساڻن صلاح ڪيائين. سڀني صلاح ڪئي ته پهرين چين جي خاقان کي منهن ڏيڻ گهرجي، ۽ انهي ڪم لاءِ **بهرام** چوٻين جو نالو ڏنائون، جو نوشيروان جي زماني کان وٺي آرميني ۽ آذربائيجان جو حاڪم هو ۽ عجم جي پهلوانن مان هڪڙو هو. ان موجب هرگز انهي کي سڏايو ۽ حڪم ڏنائينس ته جيترو لشڪر وٺيس اوترو گڏ ڪري چين جي خاقان جي پٺ سان وڃي وڙهي، جنهن جو نالو **ساوه شاه** هو. بهرام ٻارهن هزار ماڻهو ڄاڻين ۽ پنهنجن جي وچ واري عمر جا چونڊي گڏ ڪيا ۽ هوڏي ساوه شاه سان ٽي لک ماڻهو هئا. جڏهن بهرام خراسان ۾ پهتو، تڏهن ساوه شاه هنڌي پيغام ۽ سوکڙيون موڪليون ۽ هنکي پنهنجو ڪرڻ گهريائين، پر هن ڪوبه خيال ڪونه ڏنو. آخر جنگ لڳي، جنهن ۾ ساوه شاه بهرام جي تير لکين سان مري ويو. هڪجي مڙ تي سندس پٺ بهرام سان وڙهڻ لڳو ۽ هٿن ۾ مردانو ٿي وڙهيو، پر نيٺ گرفتار ٿي پيو ۽ بهرام انهي کي ٻن ٽن لکن جي ٻار جيترو خزانو ۽ مال متاع، جو ترڪن جي لشڪر ۽ قزلباش سان گڏ ڪيو هئائين، تنهن سميت مدائن ڏي ڏياري موڪليو. هرگز ڏاڍو خوش ٿيو ۽ بهرام جي گهڻي تعريف ڪيائين. سندس وزير **يزدان بخش**، جو بهرام جي برخلاف هو،

تھن جيوتن هن ڪا پتي به ڪا نه موڪلي آهي، ساري
 ڏاند مان ڪن جيترو به ڪين موڪليو اٿس. تنهنجي
 هر مزبهرام تي ڪاوڙجي هڪي کي موقوف ڪرڻ جو
 حڪم به ۽ هڪڙو زنجير به ڏياري موڪليو. جڏهن
 بهرام کي هيتري بهادريءَ جو اهو انعام مليو، تڏهن
 زنجير پنهنجي ڳرڏن ۾ وڌائين ۽ حڪم موجب
 لشڪر وري جي حوالي ڪيائين. لشڪر جا سپاهي ۽
 سردار حيران ٿي ويا. سڀني بهرام کي پنهنجو سردار
 ۽ بادشاهه ڪري مڃيو ۽ هر مڙ تي ڪاهي هليا. بهرام
 نالي جي لاءِ ٺڳي ڪري هر مڙ جي پٽ **خسرو**
پرويز کي بادشاهه چوايو ۽ سڪو به انهي جو نالي جو
 هڻايائين ۽ ملڪن ۾ به ائين مشهور ڪيائين. انهي
 ڪري هر مڙ کي پنهنجي پٽ خسرو ۾ به بد گمانِي پيدا
 ٿي ۽ خسرو پاڻ به پئي کان ڊڄندڙ ٿيو ۽ انهي ڪري
 ارمنيه ۽ آذربائيجان ڏي پڇي ويو. هر مڙ خسرو جي
 چاچن **پندويه** ۽ **بسطام** کي ڪٽي قيد ۾ وڌو، جو
 سمجهيائين ته اهي به هنسان منصوبي ۾ شامل آهن. پر
 اهي تڃويز ڪري قيد خاني مان نڪري ڪي ۽ ٺٺو
 گڏ ڪري هر مڙ کي هڪڙي، انهي جون اکيون ڪٽي
 هڪي انڌو ڪري ڇڏيائون. جڏهن اها خبر خسرو
 پرويز کي پهتي، تڏهن پڪيءَ وانگي اڏامي وڌائين ۽ آيو ۽

ڇٽ مڻي تي رکي ٻئي سان عذر خواهي ڪيائين ۽ هن کي يقين ڏنائين ته منهنجو انهي بخراني ۾ ڪوبه هت يا واسطو ڪونه هو، ۽ ٻئي جي چوڻ موجب انجام ڪيائين ته جنهن اهڙو ظلم ڪيو آهي تنهن کان وڌيڪ وڌندس، مگر پهرين بهرام چوٿين کان پنهنجي جلد ڇڏائي ڇڏندس.

جڏهن هرمز جي انڌي ٿيڻ جي خبر بهرام کي پهتي، تڏهن هن هڪو ارادو ڪيو ته خسرو ٻرو ٻيڙي ۾ ڦهڪري تنهن ڪري هن سان وڙهڻ لاءِ سمجهيو، ۽ خسرو به لشڪر سميرائي ساڻهن ٿيڻ لاءِ آيس. نهر مان نديءَ جي ڪناري تي جنگ لڳي. خسرو پنهنجي لشڪر جو عذر ٻڌائڻ ڪري ٻيڙي مڏائڻ هليو آيو ۽ هرمز جي صلاح سان روم ڏي مدد جي لاءِ هليو ويو. رستي ۾ ٻڌو ته ۽ بسطام صلاح ڏنيس ته پهرين هوڻي هرمز کي ٻورو ڪجي. خسرو گهڻوئي منع ڪئي، پر چونڊ ڪيا. آخر موٽي پيا ۽ پهرين هرمز کي ماري پوءِ موٽي اچي خسرو سان گڏ يا ۽ تڪڙو تڪڙو هليو لڳا. وقت تي هڪڙي مڙهيءَ ۾ ساڙي ڪٽڻ لاءِ ترسي پيا ته ايتري ۾ بهرام جي لشڪر اچي منهن ڪڍيو، جو سندن پٺيان پيل هو. ٻڌو ته هيئن ڪيو، جو خسرو جا ڇڪتاڻ ڏکي ڄاءَ جي چٽ تي وڃي چڙهي ويٺو ۽ خسرو کي روم ڏي روانو ڪري

چڏيائين. بهرام جا ماڻهو بغداد ۾ کي خسرو سمجهي مڙهيءَ کي گهيرو ڪري ويهي رهيا. ڪجهه وقت کان پوءِ بغداد ۾ هيٺ لهي وري پنهنجا ڪپڙا ۽ کي ڇت تي چڙهي بهرام جي ماڻهن کي چوڻ لڳو ته خسرو ٿو چوي ته آءٌ ٿڪجي پيو آهيان ۽ منهنجي هڪڙو ڏينهن آرام ڪرڻ ڏيو، پوءِ جيئن اوھين چونڌ ٿيڻ ڪندس. انهي عذرت تي ٿي ڏينهن لڳائي پوءِ نيٺ ساڄي ڳالهه ظاهر ڪيائون. تنهن تي بهرام جا ماڻهو بغداد ۾ کي قيد ڪري بهرام وٽ وٺي آيا، جنهن قيد ۾ وجهائي ڇڏيس. خسرو ٻرويز مڙهيءَ کان نڪري لڪندو پڄندو روم ڏي روانو ٿيو. قيصر هن کي گهڻي عزت ڏني ۽ نهايت گهڻا تحفا ڏنائينس ۽ آخر پنهنجي ڌيءُ مرير سان هن جي شادي ڪيائين. انهي طرح خسرو ارڙهن مهينا روم ۾ رهجي پيو. انهي کان پوءِ خسرو کي مدد ڏيڻ لاءِ قيصر پنهنجي پٽ **بناطوس** کي ستر هزار لشڪر ۽ ڏهه بهادر پهلوڻ ساڻ ڏئي روانو ڪيو. خسرو وڏي شان شوڪت سان آذربائيجان ۾ آيو. بغداد ۾ جو بهرام جي قيد مان پڄي نڪتو هو، سو به اڃي ساڻس گڏ هو. هي خبرون ٻڌي بهرام جو پٽ بهي آرام ٿيڻ لڳو ۽ هڪڙو وڏو لشڪر وٺي خسرو سان جنگ ڪرڻ لاءِ نڪتو. ٻئي طرف اڃي گڏيا ۽ جنگ ٿي.

پنهني بهادري ڏيکاري. آخر ايراني خسرو کي ڏسي
سندس طرف آيا ۽ بهرام پڇي ترڪستان ڏي ويو،
جتي ڪنهن زهر ڏئي ماري ڇڏيس. هرمن جي بادشاهي
پارهن وره هلي.

خسرو پرويز بن هرمن.

پرويز لفظ جي معنيٰ فتحڪمند يا پيارو لکيو اٿن.
ايران جي بادشاهن مان هو حشمت ۽ هيبت ۽ عقلمندي ۽
گهڻي لشڪر ۽ خزاني ۽ ملڪن جي آبادي ۽ انتظام
ڪري مشهور آهي. جڏهن بهرام کي شڪست ڏئي
ايران جي تخت تي ويٺو، تڏهن رومين کي تمام گهڻو
انعام ڏئي موٽايائين. پوءِ ماڪرانيءَ جو تمام چڱو
بغد و بست ڪيائين. پنهنجي ٻئي جي وصيت موجب
هن پنهنجن ڄاڻن بخديو ۽ بسطام کي مارائي ڇڏيو.
جڏهن هن جوڏهن وره بادشاهي ڪئي، تڏهن رومي
پنهنجي شهنشاھ قيصر کان ڦري فساد ڪرڻ لڳا ۽ سندس
پٽ بغاطوس کي ڪهي ڇڏيائون. هن جو ٻيو پٽ
پڇي خسرو وٽ آيو. خسرو ڪٿو وڏو لشڪر تيار
ڪري پنهنجن ٽن سردارن سان روم ۽ شام ڏي مدد
لاءِ موڪليو، جن فلسطين ۽ بيت المقدس وڃي ورتو
۽ اتي جي ماڻهن کي قيد ڪيو. حضرت عيسيٰ واري
صليب، جا سوني صندوق هر زمين منجهه پوريل هئي، سا

ڪيائي هٿ ڪيائون ۽ خسرو ڏي ڏياري موڪليائون. اسڪندر به ۽ نوبير به وڃي درٿائون ۽ قسطنطنيه تائين وڃي نڪتا ۽ انهي وچ ۾ ڪو ماڪ هو، سو ڦري چٽ ڪري ڇڏيائون. انهي هوندي به رومين قيصر جي پٽ کي پنهنجي مٿان بادشاه ڪرڻ نٿي گهريو. هڪڙي شخص هر قل نالي کي بادشاه ڪيو هئائون. اهو عدل انصاف ۽ خدا ترسيءَ وارو هو. ايرانين جيڪا ماڪ هر خرابي ڪئي هئي، تنهنجي ڪري هڪي ڏاڍو ارمان ٿيو ۽ خدا کان دعا گهرڻ لڳو ته ماڪ مان اها آفت ٽار. چون ٿا ته هڪڙي رات خواب ۾ ڏٺائين ته هڪڙي بزرگ کيس چيو ته تون وڃي خسرو سان وڙه، ۽ ٻهئي فتح ڪندين ۽ هيئن به ڏٺائين ته خسرو کي زنجير وجهي وٽس وٺي آيا آهن. انهي خواب تي همتائجي لشڪر وٺي قسطنطنيه کان نصيحين ۾ آيو. خسرو هڪڙي سچي سالار کي ٻارهن هزارن ماڻهن سان جنگ لاءِ موڪليو. جيڪا جنگ لڳي، تنهن ۾ هر قل ايرانين جا ٻه هزار ماڻهو ماري ڇڏيا. اهائي جنگ هئي، جنهنجو اشارو قرآن جي هن آيت ۾ آهي - اَلْمَغْلَبَتِ الرُّومِ فِي اَدْنٰى الْاَرْضِ وَهُمْ بَعْدَ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ فِي بَعْضِ الْمَقَامِ. آخر باقي ٻيچيل خسرو جو لشڪر شڪست کائي ڳو ۽ اچي مدائن کان نڪتو. انهيڪي خسرو کڻي قيد ڪيو. انهي

کان پوءِ هو ظلم زبردستي ۽ ڪمزورسي ڪرڻ لڳو ۽
 پيا اڃا ڪم ڪيائين، جنڪري ۽ ٿلهو منجهانئس ناراض
 ٿيڻ لڳا. نچو ۽ ٻڌايو دوس تر ٽنهنجن پٽن مان
 هڪڙي کي اهڙو پٽ چمنڊو، جنهنجي هٿان ملڪ
 ڪسجي ڌارين جي هٿ ايندو، انهي ڪري هن
 بندوق بست ڏيڻو تر سندن پٽ ٻنهنجن زالن سان
 نه گڏجن، جيئن فرعون حضرت موسيٰ جي جهڙو
 جي خبر پئي خدائي حڪم ڌارڻ لاءِ بندوق بست ڪيو هو.
 عرب جي پاسي نهمان بن منذر کي ماري انهي جي جاءِ
 تي **اياس بن قبيصه** طائي رکيائين، جو هن سندن روم
 ۾ هئڻ وارن ڏينهن ۾ سندن خدمت ڇڏي ڪئي
 هئي. هن جي اهڙو ڪمن ڪري وزيرن ۽ اميرن ۽
 ٻين ماڻهن پئي ڪري هن کي تخت تان لاهي ڇڏيو
 ۽ پنهنجو قياد ڪئي ڪٽي وهاريائون، جو **شيويم** جي نالي
 سان مشهور آهي. خسرو پرويز کي هڪڙي هڪڙي سپهر
 سالار جي گهر ۾ قيد ڪري رکيائون ۽ پنهنجي سؤ سپاهي
 مٿس پهري ڏيڻ لاءِ رکيائون. منجهي بادشاهي انهيهم
 ورهه هلي. هنکي سندن پٽ شيرويه قيد ۾ ماري ڇڏيو.
 اهو ناٿون هجري سال ۶۰۰. حضرت محمد صلعم اسلام
 جي دين جي دعوت جو ڪاغذ خسرو پرويز ڏي ڏياري
 موڪليو هو. پر خسرو ڪاوڙ کان فائدو ڪي بي آبرو

ڪيو ۽ خط ڦاڙي ڇڏيو. جڏهن اها خبر حضرت جنڪي
ڏٺائون، تڏهن پاڻ فرمايائون ته هن اسانجو خط نه ڦاڙيو
آهي، پر پنهنجو پيٽ ڦاڙيو آهي. آخر خبر آئي ته انهيءَ
ڏينهن شيرويه خنجر سان پنهنجي ٻئي خسرو جو پيٽ
ڦاڙي هٽي ماري ڇڏيو.

هي اهو خسرو ٻرويز آهي، جنهنجي مائو روم جي
قيصر جي ڌيءُ هئي ۽ جنهنجي **شيرين** سان محبت
هئي ۽ انهي سان پرڻيو ۽ **فرهاد** سنگتراش به انهيءَ شيرين
تي عاشق هو ۽ انهنجو قصو شعر ۾ مشهور آهي. لکيل آهي
ته شيرين پهرين هڪڙي ايراني اميرت نوڪريائي هئي.
خسرو جوانيءَ جي ڏينهن ۾ اڪثر انهي اميرتي گهر ۾
ايندو ويندو هو ۽ انهي سان چرچا گهڻا ڪندو هو،
جنهنڪارن اهو امير هنن کي منع ڪندو هو. خسرو شيرين
کي پنهنجي منڍي به ڏئي ڇڏي هئي. اها خبر ٻڌي
انهي امير ڪاوڙ جي پنهنجي ڪنهن نوڪر کي حڪم
ڏنو ته شيرين کي رهي فرات نديءَ ۾ اڇلائي ته ٻڌي
پوي. رستي ۾ شيرين انهي ماڻهوءَ کي گهڻيون آريون نيازون
ڪيون. هن چيو ته آءُ پنهنجي ڏاڏي جي حڪم جي
برخلاف ڪين هانديس، مگر توکي اهڙي هٿ اڇلائيندس،
جڏان شايد تون صحيح سلامت نڪري ايندين.
اسو جب هو شيرين کي هڪڙي هٿ اڇلائي مائو روم

شیرین مٿا هٿي ٻاهر نڪتي ۽ هڪڙي راهب جي مڙهيءَ
 ۾ وئي ۽ چوڻ لڳي ته آءٌ تنهنجي خدمت ڇا ڪري
 ڪندس ۽ پاڻ خدا کي سونپيو اٿم ۽ هن مڙهيءَ ۾
 رهندس. پوءِ گهڻو عرصو اُتي رهي. هڪڙي ٻيري
 خسرو ٻرويز جي بادشاهيءَ وقت ڪو ايراني لشڪر انهي
 مڙهيءَ وٽان اچي لنگهيو. انهي مان هڪڙي سپاهيءَ کي
 شیرين چيو ته جڏهن اوهين وطن وڃو، تڏهن پنهنجي بادشاهه
 کي ڄاڻجو ته تنهنجي ٻانهي شیرين توکي ياد ٿي ڪيو،
 فلاطي مڙهيءَ ۾ ٿي رهي ۽ هيءُ منڍي نشاني ڏني اٿس.
 انهي سپاهيءَ اهو پيغام خسرو کي رسايو ۽ اها منڍي بهر
 ڏنائينس. تنهن تي خسرو ڪيتريون ٻانهيون ۽ ٻيا
 ماڻهو موڪليا، جن شیرين کي ڏاڍي تڪميل سان وٽس
 آندو. هوءُ نهايت خوبصورت هئي ۽ خسرو جي ساڻس
 گهڻي محبت هئي. خسرو جو پٽ شيرويه به مٿس عاشق
 هو، ۽ جڏهن ٻئي کي ماري پاڻ بادشاهه ٿيو، تڏهن شیرين
 سان شادي ڪيائين. اهو مٿيون شیرين جو احوال
 شاهنامي ۽ تاريخ طبريءَ ۾ بهي طرح ڏنل آهي. ڪن
 وري لکيو آهي ته جڏهن شيرويه شیرين کي ساڻس
 شادي ڪرڻ لاءِ زور ڪيو، تڏهن هڪي ڇيائين ته پهرين
 خسرو ٻرويز جي قبر کوليو ته آءٌ انهي کي ڏسان ۽ انهي کي

اطلاع ڏيان. پوءِ قبر ۾ دجي زهر کائي پاڻڪي اُتي ئي ماري ڇڏيائين.

خسرو جي نسبت ۾ ڪتابن منجهه عجيب غريب ڳالهيون لکيل آهن. هن وقت هڪڙو عجيب تخت هو، جنهن کي **طاقدیس** سڏيندا هئا. اهو تمام مٿانهون هو ۽ انهي جي چوڙ ۾ ۾ ۾ درهه لڳا هئا. سوا سؤ ڪاريگر پنهنجن شاگردن ۽ مزدورن سان ڪم ڪندا هئا. انهي ۾ لکين سونيون روپيون ڪليون لڳل هيون ۽ قيمتي جواهر جڙيل هئا ۽ انهي تي ٻارهن برج ۽ ستن تارن جون شڪليون نڪتل هيون. هن وقت هڪ سؤ خزانو هئا، هر هڪ جو جدا جدا نالو هو. هڪڙي جو نالو **گنج باد آورد** هو، جنهن ۾ روم جي بادشاهه جي خزاني جون ٻيڙيون واءِ لڳڻ ڪري ڏڪجي آيون هيون، تن مان خزانو ڪڍي اُتي رکايو ويو هو. خسرو جي محاسرا ۾ ٻارهن هزار خوبصورت زالون هونديون هيون. سندن گهوڙو **شبد يز** ڪتابن ۾ مشهور آهي.

قباد (شيرويه) بن خسرو پرويز.

جڏهن خسرو جو ظلم حد کان لنگهيو، تڏهن اميرن وزيرن شيرويه کي بادشاهه ڪيو، مگر مٿس زور رکيائون ته هن کي مارڻ جي اجازت ڏئي. آخر هن ڏني ۽ ۽ ۽ جنهن کي مارڻ لاءِ ٽي چيائون، سو نٿي ويو. نيٺ هڪڙو

شخص **مردان شاه** نالي، جنهن جي پيءُ کي خسرو ماريو هو، تنهن هن کي مارڻ جو ڏٺو ڪميو. آخر هڪڙي ماري شيرور کي اچي اطلاع ڏنائين. بادشاهه ڏاڍو غمگين ٿيو ۽ ماتم ڪندو پيءُ جي تابوت سان ويو. جڏهن انهي کي دفن ڪري موٽيو، تڏهن انهي کي قتل ڪرائي ڇڏيائين. چون ٿا ته شيرور کي بخدر هن ڀائر هئا، تن سڀني کي هن پنهنجي وزير **فيروز** جي صلاح سان ماري ڇڏيو. سگهڙي پوءِ ايران ۾ طاعون جو مرض اچي پيدا ٿيو ۽ بيشمار ماڻهو مري ويا. شيرور کي به پينر هيون: **پوران دخت ۽ آزره دخت**. تن هڪڙي چيو ته تو ماڪ ۽ تخت جي طمع تي پيءُ کي ۽ ڀائرن کي ماريو، تنهن ڪري خدا تعاليٰ هيءُ آفت هن ماڪ تي موڪلي. شيرور ڏاڍو رنو ۽ چت پت تي اچلائي ڇڏيائين ۽ پوءِ بيمار ٿي پيو. آخر ڇهين مهيني مري ويو. ڪن جو لکڻ آهي ته شيرور کي هڪڙي شخص شيرور نالي ماري وڌو.

اردشير بن شيرور.

شيرور کان پوءِ سغدس ۾ اردشير سقن ورهن جي عمر ۾ تخت تي ويٺو. هڪڙو امير **شهر يار** نالي، جو شاهي خاندان مان هو ۽ سرحد جي حڪومت هلائيندڙ، تنهن کي چڙلڳي ته جو مونسان صلاح ڪرڻ کان

سواء اردشیر کی تخت تي وهاريائون، سولشڪرولي مدائن تي ڪاهي آيو ۽ اردشیر کي به هاريائين. ۽ ڪن ٻين اميرن کي به، انهيءَ عذرتي تر هنن شيرويه جي مارڻ ۾ مدد ڪئي هئي. جڏهن خسرو جي نسل مان ٻيو ڪو شاهزادو ڪونه هو، تڏهن شهر يار پاڻ تخت تي ويٺو. اردشیر جي بادشاهي پنجاه مهينا ۽ ڪي ٿا چون تر ڇه مهينا هلي. ڪي ٿا چون تر اردشیر جو ماريونڌڙ فيروز بن خسرو هو.

شهر يار يا فرائين .

شهر يار کي شهر يراز ۽ فرائين به چوندا هئا ۽ شاهنامي ۾ اُنجو نالو گراز ڏنل آهي. هن پاڻ کي زور ڪري بادشاهه ڪيو، تنهنڪري ماڻهو ۽ سپاهي مدججهانس ناراض ٿيا. اصطخر جي سپاهين مان ٽن يائرن هنکي مارڻ جو ٺهراءُ ڪيو. هڪڙي ڏينهن هو گهوڙي تي چڙهيو ٿي ويو تر هنن نيزو هڻي زمين تان ڪيرائي رکيس. هو چاليهه ڏينهن ۽ ڪن جي چوڻ موجب ويهه ڏينهن مس تخت تي رهيو. هڪ تاريخ ۾ آهي تر هڪ ورهه کان پوءِ ماڻهن مٿس هڪڙو ڪري ماري وڌس ۽ خسرو پرويز جو پٽ **جوان شير**، جو بهرام جو ٻين جي پيڻ مان هوس، تنهن کي تخت تي وهاريائون. هڪڙي ورهه کان پوءِ اهو به مري ويو. انهي جي مرڻ کان پوءِ شاهي خاندان مان

ڪو به مرد ماڻهو ڪو نه رحيمو، سواءِ شيرواز جي هن پيغمبرن جي، جنهن مان پهرين وڏي ڪي تخت تي وهاريائون، جنهنجو نالو پوران دخت هو.

پوران دخت بنت خسرو پرويز.

هيءَ شاهزادي عقل واري ۽ انصاف پسند هئي. گهڻيون ٻليون ۽ عمارتون ٺهرائيائين. شهر يار جي ماري پندڙن مان هڪڙي کي پنهنجو وزير ڪيائين. جيڪو صليب خسرو جي ڏينهن ۾ آندو هئائون، اهو روم جي قيصر تي احسان ڪرڻ جي ارادي سان هن ڏي موٽائي موڪليائين ۽ اهو تڪيد ڪيائين ته شهر يار جا جيڪي رفيق انهي پاسي هجن، تن کي قتل ڪرائي ڇڏي. فيروز بن خسرو، جنهن اردشير کي ماريو هو تنهن کي هڪڙائي، گهوڙي جي ٻچي سان ٻڌائي، انهي کي ڊوڙائي هن کي ماريائين. هو جهن مهينن جي باد شاهيءَ کان پوءِ مري وئي. ڪي هڪ ورهه ۽ چار مهينا هنجي بادشاهي ٿا ڏيکارين.

فيروز يا چشينده.

هو خسرو پرويز جي پرائين سؤتن مان هو ۽ شاهزادي پوران دخت جو ملازم هو. نالو فيروز هوس ۽ چشينده لقب هوس. مٿو تمام وڏو هوندو هوس. جڏهن چت مٿي تي رکيائونس، تڏهن اهو سوڙهو ٿي پيس. انهي ڪري

اما هنڄي نسبت هر بدشگوني سمجهي وئي ۽ هڪدم
 اهو چٽ خسرو بن قباد بن نوشيروان تي رکيائون. هر
 ڪڏهن لکن آهي ته فيروز ٿورا ڏينهن بادشاهي ڪري
 پوءِ مري ويو.

آزري دخت بنت خسرو پرويز.

هو خسرو پرويز جي ڌيءُ هئي ۽ پوران دخت جي
 نني پيٽ هئي. تمام خوبصورت هئي. هو ڏاڍي
 عقل ۽ همت واري هئي. وزير ڪونه رکيائين ۽ پنهنجي
 سربادشاهي هلائڻ جو ارادو ڪيائين. **فرخ زاد** جو
 خسرو پرويز جي وقت کان وٺي خراسان جو حاڪم رهندو
 آيو، سو پنهنجي پٽ **رستم** کي پنهنجي جاءِ تي وهاري
 پاڻ مدائن هريو ۽ هن شاهزاديءَ کي ڏسي مٿس عاشق ٿي
 پيو ۽ شاديءَ جي لاءِ کيس درخواست ڪيائين. هن
 جواب ڏنو ته جا شاهزادي بادشاهي ڪري، تنهنڪري شادي
 ڪرڻ عيب آهي، ليڪن جي توکي سڄي پڄي مونسان
 محبت آهي ته فلاڻيءَ رات منهنجي محلات هر اچي
 ته پوءِ ڏسندا-ين. دربان کي حڪم ڏنائين ته جڏهن
 فرخ زاد اچي، تڏهن مون کي ٻڌائجي. جڏهن اها رات
 آئي، تڏهن فرخ زاد حمام ۾ وهنجي سهنجي عمدا ڪپڙا
 ڍڪي ياقوتيون ۽ مٽرچ دوائون کائي ۽ ٻيون سان ڪٽي
 آيو. دربان راڻيءَ کي اطلاع ڏنو. راڻيءَ حڪم ڏنو ته

انهي جي سسي لاهي سندس ڌڙ ڪوٽ جي ٻاهران مٿان
اڇلائي ڇڏين. جڏهن ماڻهن اهو ڏٺو ۽ ٻڌا ڪيائون،
تڏهن حقيقت معلوم ٿين. هن جو پٽ رستم اها ڳالهه ٻڌي لشڪر
وٺي مدائن ۾ آيو ۽ شاهزاديءَ سان جنگ ڪيائين، جنهن ۾
شاهزادي مارجي وئي. هنجي بادشاهي چار مهينا هلي.
ڪسري بن اردشير.

آزرمي دخت جي مرڻ کان پوءِ ايران جا امير امرا
ڪنهن شاهي خاندان جي ماڻهوءَ ڳولڻ جي پٺيان پيا.
ٻڌا ڪرڻ سان معلوم ٿين ته اهواز جي پاسي ڏي اردشير
بابڪان جي اولاد مان هڪڙو ڪسري نالي آهي. وڃي
انهي ويڇاري کي وٺي آڻي تخت تي وهاريائون. پر
هن ۾ ماڪ هلائڻ جي فضيلت ڪانه هئي. تنهنڪري
رعيت توڙي لشڪر پئي گهڻو نااميد ٿيا ۽ انهي ويڇاري
کي بيگناهه ماري ڇڏيائون.

فرخ زاد بن خسرو.

ڪسري کي ماري ايراني امير وري ٻه ڪنهن شاهي
خاندان جي ماڻهوءَ جي ڳولا ڪرڻ لڳا. معلوم ٿين ته
خسرو پرويز جي اولاد مان هڪڙو فرخ زاد نالي آهي، جو
سيو وڃي ٻن کان پڇي وڃي نصيبين ۾ لڪو آهي.
وڃي انهي کي مدائن ۾ وٺي آيا ۽ تخت تي وهاريائونس،
هن عدل ۽ انصاف سان حڪم هلائي ماڻهن کي خوش ڪيو.

پر هڪ مهيني کان پوءِ سندس غلامن، ان هڪڙي شراب
پر هن کي زهر ڏئي ماري وڌو.

يزد جرد بن شهر يار.

جن ڏينهن ۾ خسرو پرويز پنهنجن پٽن کي گهرن ۾
وڃڻ کان منع ڪئي هئي ۽ هڪڙي هنڌ بند ڪري
و هاريو هڻائين ته مٿان زالن سان گڏ جن ۽ ڪو پٽ چڻين
جنهن کان بادشاهي ڪسجي ڌارين ۾ وڃي، تن ڏينهن ۾
شاهزادي شهر يار بن خسرو هڪڙي ماڻهوءَ کي شيرين ڏي
موڪليو ۽ انهي کي ڪنهن پانهي موڪلڻ لاءِ عرض
ڪيائين. هن هڪڙي اشراف چوڪري، جا حجامن
جو ڪم سڪيل هئي، تنهنڪي مرداني پوشاڪ ۾ شهر يار
ڏي موڪليائين ته مٿان زال سمجهي هنڪي اوستائين
وڃڻ نه ڏين. شهر يار هنڪي پاڻ وٽ روڪي و هاريو ۽
سائلس صحبت ڪيائين. آخر اها بيت سان ٿي ۽ يار
جهڻيائين، جو بادشاهه جي حرم ۾ رهي پاهڻ لڳو. انهيءَ جو
نالو يزد جرد رکيو ويو. جڏهن اهو بخاجن ورهن جو ٿيو،
تڏهن هڪڙي ڏينهن خسرو پرويز جي نظر انهي تي پئي.
پڇيائين ته هي ڇو ڪر ڪير آهي؟ ٻڌايائونس ته شهر يار
جو پٽ آهي. ناچو مين خسرو کي ٻڌايو هو ته جنهن چوڪر جي
نحوست ڪري بادشاهي ڪري ويندي، تنهنڪي ران تي
هڪڙو پچڙو عيب جهڙو داغ هوندو. تنهنڪري خسرو

حڪم ڏنو ته انهي چوڪر کي اڳهاڙو ڪري ڏسو. ائين
ڪيائون ته هن جي ران تي داغ نڪتو، تنهنڪري
خسرو حڪم ڏنو ته هن بد بخت کي محلات مان ڪڍي
ڇڏيو. پهرين انهيڪي مارياائين ٿي، پوئين جي مغت
تي هنکي معافي ڏنائين ۽ ڪڍي ڇڏڻ جو حڪم ڏنائين.
شهرين هنکي ڪنهن پاسي روانو ڪري ڇڏيو. خليفي
حضرت عمر جي زماني ۾ جڏهن عرب سعد بن وقاص جي
سرداريءَ هيٺ ايران جي حد ۾ آيا ۽ غالب ٿيا، تڏهن
فرخ زاد مري ويو هو ۽ اميرن يزدجرد کي اصطخر مان
مدائن ۾ آڻي تخت تي وهاريو هو ۽ چيت سندس مٿي تي
رکيو هو. نيٺ عرب ڪاهي مدائن تي آيا. يزدجرد ڀڄي
عراق ۽ عجم ڏي ويو ۽ اُتان خراسان ويو ۽ اُتي جيڪا
عربن ۽ ايرانين جي وچ ۾ قدس سر جي لڙائي لڳي، تنهن
ايرانين شڪست کاڌي ۽ ايران عربن جي هٿ ۾ آيو.
يزدجرد مرو جي پاسي ڀڄي ويو، جتي هڪڙي جانده
۾ وڃي لڪو، ۽ جانده واري هنکي ماري وڌو. هنجي
بادشاهي ويهه ورهه هلي.

ڪن تاريخن ۾ آهي ته يزدجرد جي مرن جو ٻڌي
هڪڙو بهادر شخص **ماهوي سوري** نالي، جو جنگين
۾ به وڙهيو هو، تنهن ميدان خالي ڏسي باطلڪي بادشاهه
چواڻي ۾ ستمڻي وري پئي هڪڙي بهادر شخص **بيزن**

نالي همنسان وڙهي هنڪي ماريو. مگر سگهوئي پوءِ ايران
عربن جي هٿ ۾ آيو.

هاڻي پڇاڙيءَ ۾ اسين منسل احوال ڏينداسين ته
ڪيئن عربن جو واسطو پهرين پهرين عجم يا ايران سان
ٿيو ۽ ڪيئن انهن عجم فتح ڪيو. مٿي ڏيکاريو ويو
آهي ته جڏهن حضرت صلعم جن ڄاول، تڏهن ڪسري
نوشيروان عادل عجم جو بادشاهه هو، ۽ انهي وقت اهڙو
عجمي اتفاق ٿيو، جو ايران ۾ زردشتين يا آتش پرستن
جا آتشڪده، جي هزارن ورهين کان پرنڊا آيا، سي اجهامي
ويا ۽ بادشاهه جي محلات جا ڪي ڪنگرا ڪري پيا،
جنهن ڪري موبدن اها هڪڙي بدشگوني سمجهي. وري
جڏهن حضرت جن جي نبوت وقت آس پاس جي ملڪن
جي بادشاهن کي اسلام تي اچڻ جا دعوت ناما موڪليا ويا،
تڏهن اهڙو هڪڙو دعوت نامو ايران جي بادشاهه خسرو
پرويز ڏي به موڪليو ويو. اهو خط عبدالله بن حذافه خسرو
وت مدائن ۾ آندو. خط جي مهڙ ۾ هو ته طرفان محمد
رسول الله جي عجم جي بادشاهه ڏي. انهي عبارت تي
۽ بادشاهه جي نالي کان اڳي محمد جي نالي هئڻ تي
خسرو ڪاوڙيو ۽ انهيڪي بي ادبي سمجهيائين، ۽ خط
ڦاڙي ڇڏيائين ۽ اڃا به سڃاڻيو ڳالهائي عبدالله کي ڪڍي
ڇڏيائين ۽ جواب به ڪونه ڏنائين ۽ هڪدم يمن ۾

حڪم بادان ڏي لکيائين ته ٻڌڻا ۾ ٿو اچي ته حجاز جي پاسي هڪڙو شخص محمد نالي طاهر ٿيو آهي، اهو نبوت جي دعويٰ ٿو ڪري، تنهنڪي پنهنجا ڪي ۾ ماڻهو موڪلي قيد ڪري اسانڌي ڏياري موڪل. بادان خسرو جو زير دست ۽ نائب هو، تنهن حڪم موجب ۾ معتبر ماڻهو ٻا ٻوڙ ۽ خرخره نالي ڏياري موڪليا. اهي ٻڄائي مديني ۾ ويا. قريشي مشرڪ ابو سفيان ۽ ٻيا خوش ٿيا ته عجم جو بادشاهه ضرور محمد کي سزا ڏيندو. نيٺ اهي حضرت جنوت ويا ۽ يمين جي حڪم جو ڪاغذ ۾ ڏنائون ۽ حڪم جي تعميل ڪرڻ گهريائون ۽ صلاح ڏنائون ته نافرمانن نه ڪري، مٿان بادشاهه زياده ڪاوڙ جي ۽ عربن کي مارائي ۽ ملڪ ويران ڪرائي ڇڏي. حضرت جن کلي هنن کي چيو ته هيئنم وڃو، وري سڀاڻي اچجو ته ويچار ڪري اوهان کي جواب ڏجي. هو ويا، پر حضرت جن جي دهشت جو اثر هنن جي دلين تي تازو هو. هئي ڏينهن جڏهن جواب لاءِ ويا، تڏهن حضرت جن هنن کي چيو ته پنهنجي حڪم بادان کي چئو ته پنهنجي خدا اڄ رات ڪسري کي ماري ڇڏيو ۽ سندس پٽ هنجو پٽ ڦاڙي ڇڏيو، جيئن هن اسانجو خط ڦاڙي ڇڏيو ۽ انهيءَ بادشاهت ۾ انهيءَ طرح ٽڪر ٽڪر ڪري ڏيندو. پوءِ دستور موجب انهن ماڻهن کي انعام

ڏي روانو ڪيائون . سگهوئي ٻين جي حاڪم کي اها حقيقت معلوم ٿي . اها اڱاري جي رات هئي ۽ ستين هجري سن جي جمادي الاول مهيني جي ڏهين تاريخ هئي . سگهوئي شيرويه جو حڪم بادان کي آيو ته اسين بادشاهيءَ تي ويڙها آهن ۽ جيسين ٻيو حڪم اچي ، تيسين انهي نبوت جي دعويٰ ڪندڙ جو زالو نه وٺجڻين . پوءِ ته اهي ٻين جا ماڻهو ۽ ٻيا گهڻا اسلام تي آيا .

حضرت جن جي وفات کان پوءِ خليفن حضرت ابابڪر جي ڏينهن ۾ روم جو ملڪ ورتو ۽ قيصر شڪست ڪاڏي . **خالد بن وليد** اهي سڀ بهادريءَ جا ڪم ڪيا . جڏهن حضرت ابابڪر جي وفات کان پوءِ حضرت عمر خليفو ٿيو ، تڏهن انهي خالد بن وليد کي موقوف ڪري **ابو عبده جراح** کي انهي جي جاءِ تي مقرر ڪيو ۽ جنگين ڪرڻ ۽ ملڪ وڌائڻ لاءِ حڪم لکيائين ۽ خالد کي انهي جي زير دستيءَ ۾ ڪم ڪرڻ لاءِ چيائين . پوءِ عربن دمشق ۽ بلبلڪ ۽ حمص ۽ ٻيا شام ولايت جا شهر فتوح ڪيا ، جي ٻن روم جي قبضي ۾ هئا . آخر ڀرمت جي جنگ ۾ قيصر **هرقل** شڪست ڪاڏي . حضرت عمر ٻار شام ۾ آيو ۽ **مثنى بن حارثه شيباني** ، جو اڳي به حضرت ابابڪر جي خلافت وقت فارس جي ماڻهن سان وڙهيو هو ، تنهن کي مقرر ڪيائين ته

عرب واري لشڪر جي مدد سان عجم جي فتح ڪري
 ۽ ابو عبیده جي هيٺان رهي. ايران جي بادشاهه يزدجرد
 عربن سان وڙهڻ لاءِ پنهنجو سپه سالار **رستم بن فرخ زاد**
 مقرر ڪيو هو ۽ انهي **جaban** کي سرحد جي ٻيچي لاءِ
 موڪليو، پر عربن انهي کي شڪست ڏئي قيد ڪيو
 ۽ هو مسلمان ٿي پيو. هيءُ خبر ٻڌي **رستم جالينوس**
 سردار کي وڏي لشڪر سان موڪليو. ابو عبیده انهي
 کي ٻي ٻيچائي ڪڍيو. وري مهران ۽ مردانشاهه ۽ ٻين
 سپهه سالارن وڙهڻ لاءِ آيا. انهن سان هڪٻئي اڇو هاڻي ٻڌو،
 جنهن تي سردار چڙهيل هئا. هاڻي گهڻن کي ماريو، اگرچہ
 ڏڪن سان سونڊ ٻڌو وڃي پيس. انهيءَ لڙائي ۾
 ابو عبیده مارجي ويو هو جو انهي کي هاڻي ڇڏي وڌو. تڏهن
 مشني بن حارث انهي جي جاءِ تي مقرر ٿيو. انهي وچ ۾
 عربن جيڪا ٻڌ فرات تي ٻڌي لنگهيا هئا، سا به ڇڏي
 ڪيرائي ڇڏي، تنهنڪري عربن کي ٻيچڻ جو وجهه
 ڪونه مليو. لاچار موني زياده همت سان وڙهڻ لڳا.
 آخر گهوڙن تي چڙهي پاڻيءَ مان لنگهي چند ڇڏيائون.
 انهي جنگ ۾ چار هزار عرب هئا. هيءُ خبر ٻڌي حضرت
عمر جرير بن عبدالله ٻيچيءَ جي هٿ هيٺ هڪٻئي
 وڌو لشڪر مدد ڏيئي مان مشني جي مدد لاءِ موڪليو ۽
 وري ٻي ايرانين سان وڃي وڙهيو. انهي پاسي

مهراڻ بن مهرويه هزارين ماڻهن سان هو. سخت
 لڙائي ٿي، پر دري بر عربي شڪست کاڌي. سگهو ئي
 وري گڏ ٿي تيرڪمان جي لڙائي ڇڏي نيزن ۽
 ترارين سان وڙهڻ لڳا. مهراڻ مار جي ويو ۽ ايراني ڀڄي
 ويا ۽ عرب بنيان ٻين ۽ فرات تي ٻل ٻڌي لنگهي بغداد
 کي ڦرڻ لڳا، جتي وڏا وڏا سوداگر گڏ ٿيل هئا. تمام
 گهڻو مال ۽ خزانو هت ڪيائون. سوداگر مدائن ڏي
 ڪسري وٽ فريادي ويا، انهي وقت آزرمي دخت ۽
 بوران دخت شاهزادين کان پوءِ ايراني اميرن يزدجرد بن
 شهريار کي گولي هٿ ڪري آڻي تخت تي ويهاريو هو. انهي
 سڄي سالار رستم بن فرخ زاد کي عربن سان وڙهڻ لاءِ تڪيد
 ڪيو ۽ انهي ڪم لاءِ تمام وڏو لشڪر گڏ ٿيو ۽ شاهي
 خزانو ڪڍي انهي تي خرچ ڪيو ويو. ايراني جي
 اها تياري ٻڌي جرير ۽ مثنى حضرت عمر کي اطلاع ڏنو.
 انهي خليفي حضرت علي ۽ عباس ۽ ٻين اصحابن سان
 صلاح مشورت ڪري **سعد بن وقاص** کي سڄي سالار
 مقرر ڪري موڪليو ته خود مدائن تي ڪاهي وڃي ۽
 قادسيه ۾ وڃي منزل گاهه ڪري ۽ اتي لڙائي ڪري ۽
 وقت بوقت خبر موڪليندو رهي. سعد ڇهن هزارن
 ماڻهن سان قادسيه ۾ آيو. اتي ٻين پاسن کان به عربن
 جي مدد مليس. چون ٿا ته سعد جي لشڪر ۾ اصحاب

بدر مان نو چٽا شابل هٽاءِ ٿي سوانهن اصحابن مان هٽاءِ،
جي مڪي جي فخر وقت حضرت جن سان گڏ هٽاءِ،
۽ نو سڀها اصحابن جا هٽ هٽاءِ. قديم ۾ پڇڻ کان اڳي
مٿي بن حارث تر وفات ڪري ويو هو، فقط سعد بن
وقاص کي جنگ هلائي ٿي. مٿي جي زال سلمى سان
سعد کڻي نڪاح وڌو.

جڏهن قديم ۾ اسلامي لشڪر گڏ ٿيو، جي خبر
پهتي، تڏهن بادشاهه سعد ڏي پيغام موڪليو ته پنهنجا ڪي
معتبر ماڻهو هتي اسانوت مدائن ۾ موڪل ته اچي روبرو
ڳالهائون ڪن. ان موجب سعد ڳچيچي مٿس معتبر ماڻهو مدائن ڏي
موڪليا. چون ٿا ته نيراهيل ڏينهن تي يزد جرد بادشاهه هنن کي
پنهنجي محلات ۾ گهرايو ۽ انهي ڪم لاءِ وڏي تعجب
سان درٻار ڪري ويٺو. عرب وڪيلن کي بُرد ڏيئي
چون ٿا ته ٻيل ٻيل ۽ سٺا چٽڪ ڳوڙن جي
هڪلو وارا سندن هٿ ۾ هٽاءِ ڪان جا ڪوڙڻ، جنگي
عربي ۾ نالين جون، سي پيرن ۾ ٻيل هٽاءِ. بادشاهه جي
ترجمان عربن جي ترجمان معيره بن شيبه کان بادشاهه جي
سوال ڪرڻ تي پڇيو ته اها پوشاڪ جا اوهانڪي ڪپڙن
جي مٿان ٻيل آهي، تنهنڪي اوهين ڇا چرندا آهيو؟ هنن
چيو ته بُرد، يزد جرد کي اهو لفظ پڌري مان ٻڌو ته ڪا پڻاڇي
۽ ٻيو ڇا لاءِ جو فارسيءَ ۾ بُرد جي معنيٰ ڪٽي ديو يا ڪسي

ويو. انهي مان بدشگونِي يا نِياڳَ جي ٻولي سمجهيائين
 ۽ چوڻ لڳو ته افسوس ماڻڪَ کسي ويا. وري پڇيائين ته
 اهو هٿ هر ڇا ڪنڀو اٿو؟ هنن ورندي ڏني ته سوط، جهنگلي
 معذلي عربي ۽ هر جهنگ آهي ۽ فارسي ۽ هر ٻاهر معذلي اٿس.
 اهو ٻڌي وري يزدجرد توڙي سندس اميرن افسوس
 ڪيو ۽ بادشاهه چيو ته هاءِ هاءِ، ايران کي ساڙي ڇڏيائون.
 وري پڇيائين ته اهي پيرن هر ڇا اٿو؟ هنن چيو ته نعلين،
 جهنگلي فارسي ترجمو نالو ٻڌايو ويو ۽ نالو جي ٻي معذلي
 آهي دانهن ۽ فرياد. يزدجرد وري به چيو ته اسانجي ماڻڪَ
 هر فرياد وجهي ڏنائون. پوءِ هنن کي چيائين ته اوهين
 جهنگلي بڪايل آهيو، ڳوهون ۽ اُٺ جو گوشت کائيندڙ
 آهيو. اُن يا ڪپڙو يا خزانو جيڪو گهربل هجي، اهو
 ٻڌايو ته اوهان کي ڏجي. ماڻڪَ ڦرڻ ۽ وڙهڻ ڇڏي ڏيو ۽
 ماڻڪَ ڪري هليا وڃو. هنن ورندي ڏني ته اسين برابر
 جهنگلي ۽ بدڪار ۽ ڪمراهه هئاسين، پر اسانجي نبي پيدا
 ٿيو کان پوءِ اسين سڌريل ۽ خدا کي سڃاڻيندڙ ٿيا
 آهيون. اسانوت بڪه ڪانهي، اسين قناعت وارا آهيون.
 اسين دين جي دات هر وڙهون ٿا. تون ۽ تنهنجي رعيت
 يا مسلمان ٿيو ته اسين صلاح هر موٽي وڃون، يا جزيره ڀري
 ڏيو ته هنن جهنگل کان ڇڏيو. بادشاهه کي چڙائي، تنهن
 حڪم ڏنو ته هڪڙي جڳهي مٽي جي ڀري هنن کي ڏيو

۽ چيائين ته هي پنهنجي مٿن تي وڃو ۽ پنهنجي سردار
 کي چئڻجو ته آءُ جلد اهڙو لشڪر موڪليندس، جو
 اوهانجي سردار ۽ سندس همراهن کي قاديرو جي کاٻي
 ۾ پوري ڇڏيندو. هي ٻڌي عرب جي ڪٽي درٻار ۾
 نڪري هليا ويا ۽ پنهنجي لشڪر گاهه ۾ وڃي پهتا ۽ سارو
 احوال پنهنجي سردار سعد بن وقاص کي ٻڌايائون. سقشي
 يزدجرد رستم بن فرخزاد کي هڪ لک ويهن هزارن ماڻهن
 سان موڪليو ته عربن سان وڙهي، ۽ دير آءور ۾ هن
 اچي منزل ڪئي. اتي هو چار مهينا رهي پيو ۽ وڙهڻ
 کان پئي نٿا يائين، جو هنکي نڃو ۾ کان نا اُميد ۽
 جهڙي خبر ملي هئي. آخر لاچار ٿي لشڪر وٺي نڪتو.
 عربن جو سپر سالار پنهنجي عيال سوڌو قاديرو جي محلات
 ۾ لٿل هو. رستم ايراني لشڪر کي تيرن صحن ۾ بيهاريو
 ۽ انهنجي مقابل سعد بن وقاص عربن جون فقط ٽي صفون
 بيهاريون. رستم جي لشڪر ۾ ٽيٽيهه هاٿي هئا، جن تي
 ويهه بهادر ويڙل هئا. انهن هاٿين مسلمانن کي گهڻو نقصان
 رسايو. انهن مان هڪڙو اچو هاٿي هو، جو شير جي وقت
 جو هو ۽ هيٺڙاڏائي سون ورهن کان پوءِ به جهڙو هو ۽
 جنگ ۾ ڪم پئي آيو. پهرين جنگ دستور ۽ وڃب تير ۽
 ڪمان سان شروع ٿي. پوءِ ڪمانون ڇڏي نيزا ۽
 تارا يون کنيائون. عرب ايرانين کي هاڻي اچي لشڪر

جي وچ ڌاري پيا. رستم هڪدم گهوڙي تان لهي پيو، ۽ سعدس پٺن سردارن ۽ ائين ڪيو. پوءِ ڪا هي عربن ۾ پيا. سخت خونريزي ڪيائون. هڪڙو عرب پهلو ان ابوالڪاچن ثقفي نالي، جنهن کي شراب پي نشئي ۽ ٿيڻ جي ڪري سعد بن وقاص زنجير وڃي ڪٽي قيد ڪيو هو، تنهنڪري عربن جي سخت حالت ڏسي ڏاڍو جوش آيو. پنهنجي ڪنهن سنگتيءَ کي چيائين ته پنهنجا زنجير لاه ۽ سردار سعد وارو اهلڪ گهوڙو ۽ سعدس هٿيار منگي آڻي ڏي ته آءٌ وڃي ايرانين ۾ ڦڙڦوٽ وجهان. پوءِ جي جيئرو بچيس ته هتي ايندس، پوءِ وري ڪٽي منگي زنجير وڃي ڪٽي هن آزاد ڪيس ۽ گهوڙو ۽ هٿيار سپر سالار جا آڻي ڏنائينس. هو سنڌي جنگيءَ جي ميدان ۾ وڃي شامل ٿيو. هن پنهنجو منهن ڏي ڪي ڇڏيو هو، جنهنڪري ساڃاهڻ ۾ نٿي آيو. خود سعد وقاص، جنهن محلات جي ڇڪڙيءَ تي پنهنجي زال سميت ويٺي جنگ جو تماشو ڏٺو، تنهن ۽ ابوالڪاچن کي ڏاڍي بهادريءَ سان وڙهندو ڏٺو ۽ حيران هو ته هي الهجي ڪير آهي. ڏيو آهي، ماڻهو ته ڪين آهي. جي هو اهڙي همت نه ڪري ها ته عربن ڌري گهٽ شڪست کاڌي هئي. سڄ لڙي ڌاري هو وري آيو ۽ اچي پاڻ کي زنجير وجهرائي ويهي رهيو. ڇڏي هن سعد کي ابوالڪاچي

جي بهادر جي خبر پئي، تڏهن مڪدم وٽس آيو ۽ زنجير
 لهرائي آزاد ڪيائينس ۽ عزت آبرو ڏنائينس ۽ انجام
 ڪيائين ته وري شراب پيڻ ڪري توکي ڪڏهين به
 سزان ڏيندس، ابوالڪلاڻ چيس ته مون اڳيئي هڪو ارادو
 ڪيو آهي ته وري ڪڏهن به شراب نه پيئندس. اها
 جنگ چار ڏينهن برابر هلي، ۽ انهيءَ پنج سؤ عرب ماريو.
 هتي ڏينهن ڏهه هزار ماڻهو مدد لاءِ شام منجهان اچي
 انهن سان گڏيا ۽ انهنجو سردار **قعقاع** بن عمرو هو، جنهن
 دشمن جي طرف جا ٽيهر پهلو ان هڪ هڪ ڪري ماريو.
 انهي ڏينهن عربن جا هزار ماڻهو ماريو ۽ ايرانين جا ڏهه
 هزار ماريو. ٽئين ڏينهن هاڻين جي ڪري، خاص سفيد
 هاڻيءَ جي ڪري، عربن کي ڏاڍي تڪليف پهتي.
 نيٺ عربن انهي سفيد هاڻيءَ ۽ هڪڙي هتي کي اکين ۾
 نيزو هڻي انڌو ڪري ڇڏيو ۽ هو اُتي هڪ پاسي پڳا.
 انهنکي ڏسي ٻيا سڀ هاڻي به انهنجي پٺيان لڳا.
 گهڻوئي روڪيائون، پر نه رهيا. چوٿين ڏينهن به جنگ
 سخت ٿي، پر اڳين جي وقت سخت وڏو لڳو ۽ رستم
 سڀ سالار جي مٿان جا چانو لاءِ چٽي يا شاميانو بيٺل هو،
 سو اڏائي ويو ۽ آرڙهه جي گرميءَ ڪري هو اُس ۾ بيهي
 نه سگهيو. سندن تخت خزاني جي ڇپر جي چانو ۾ کڻي
 بکيائون. انهي تي ويٺو هو ته قعقاع ڪن سپاهين سان

ڪامي وڃي خاچر کي ترار جوڌ ڪي مڃيو. هو رستم تي ڪري پئي. ڏاڍي غر ب آيس. پاسي ۾ وهددڙ ٻاڻي هو، تنهن ۾ وڃي پيو. مٿي تي جواهرن سان جڙيل چت هوس. ڏکڙي عرب سڃاڻي گهلي ٻاهر ڪڍيس ۽ ترار سان سسي لاهي نيزي تي جاڙهي مٿي ڪيائين. ڪن لکيو آهي ته رستم ٻاڻي ۾ پڙي مئو. هنجو چت، جو قيمت ۾ هڪ لک ديارن جو هو، سو به هٿ ڪيائون. پوءِ ته ايراني اٿي پڳا ۽ عرب ٻڌيان پين. گهڻا ماري ۽ ڪي قيد ٿيا. لک کن ايراني ماري ۽ قيد ٿيا ۽ عربن جا ٽي هزار ماري. ايترو قيمتي مال عربن جي هٿ آيو، جو حساب ۽ ڳاڻيٽي کان ٻاهر هو. هر هڪ سپاهي کي ايترو سون مليو، جو چاندي ۽ ٻين شين تي پئي مٽيائون. ڪافور ۽ ٻيو قيمتي سامان ايترو ملين، جو لوڻ ۽ ٻين کاڌي جي شين تي پئي بدلايائون.

جڏهن يزد جرد کي رستم جي مارڻ ۽ ايراني جي شڪست کان ٿڌي خبر پهتي، تڏهن وري ٻيولشڪر **تخار جان** هٿ مدد لاءِ موڪليائين، جنهن وٽ ٻيگيل لشڪر به وري اچي گڏ ٿيو. وري عربن ۽ ايراني جي ويڙه ٿي، جنهن ۾ زهير بن سالم تخار جان کي ماري وڌو ۽ سعد جي مرضي موجب انهيءَ جي پوڄا ڪئي انهيءَ جي گهوڙي تي چڙهي سعد وٽ آيو. ايراني **ڪا**

ڪي پڇي مدائن ۾ آيا. انهي فتح جي رپورٽ سعد
وقاص خليفن حضرت عمر کي مديني ۾ پهچائي، جو پڙي
ڏاڍو خوش ٿيو ۽ خدا جا شڪر انا بهجا آندائين.

جڏهن رستم مارجي ويو ۽ ايراني لشڪر پڇي ويو
۽ يزد جرد کي وري مقابلي ڪرڻ جي ڪا اُميد ڪانه
رهي، تڏهن پنهنجو خزانو ۽ حرم ڪڍي مدائن مان
نڪري نھاوند ۾ آيو ۽ مدائن ۾ رستم جي پٽ **خورزاد**
کي نائب ڪري ڇڏي ويو. سعد بن وقاص گهوڙن تي
ٺٽي لشڪر ڊالائي منجهان لنگهائي مدائن ڏي آيو. خورزاد
هنڪي سامهون ٿيو، پر طاقت نه ساري پڇي ويو ۽ وڃي
جاو لا هنڪو، جتي يزد جرد به آيو. سعد بن وقاص ڪجهه
لشڪر جاو لا ڏي روانو ڪري پٺ مدائن ۾ اچي
محلاتون ۽ شهر لٽڻ لڳو. نهايت گهڻو خزانو
۽ قيمتي شيون هٿ ڪيائين. مٿن جا من ڪافور
۽ سون رپوءَ جو اهر بي انداز هٿ لڳس. محلات مان
هڪڙو جواهرن لڳل غاليچو ڪنڀائون، جو سٺ گز چورس
هو. اهو خليفن حضرت عمر ڏي مديني ۾ موڪليو ويو،
جنهن ٽڪر ٽڪر ڪري اصحابن ۽ پين کي وراهي ڏنو.
چون ٿا ته هٿ جيٽو ٽڪر انهي مان حضرت عليءَ کي
مايو، جو ويهن هزارن درهمن يا ديزارن تي وڪڍي
”با“ . سعد وقاص عمرو بن مالڪ کي لشڪر سان

جاو لا ڏي موڪليو ۽ رسني ۾ تازي مدد مديني مان آيل
 به شامل ٿيس. يزد جرد خور زاد کي انهن سان وڙهڻ لاءِ ڇڏي
 پاڻ جاوران ڏي نڪري ويو. خور زاد شڪست
 کاڌي ۽ وري به گهڻو خزانو هٿ آين، جو فضائمي سان
 مديني ڏي موڪليو ويو. ايترو خزانو اچي گڏ ٿيو، جو
 درجي وار وراهڻو ٿيو. حضرت جنجی جا جي عباس ۽
 حضرت علي ۽ امام حسن ۽ حسين ۽ سلمان ۽ ابوذر ۽ ٻين
 بدروارن اصحابن مان هر هڪ کي پنج هزار دينار مليا،
 ۽ حضرت جن جي بي ٻين مان هر هڪ کي ڏهه هزار فقط
 بي بي عاشر کي ٻارهن هزار. جي قادسيه جي جنگ
 وقت مسلمان ٿيا هئا، تن کي ڏيڍ ڏيڍ هزار.

جلولا جي جنگ جي شڪست جو ٻڌي يزد جرد
 بادشاهي جي دعويٰ ڇڏي ري ولايت ڏي ڀڳو ۽ سعد بن
 وقاص کي مديني مان حڪم پهتو ته هاڻي عراق عرب ۾
 رهي پوي ۽ ڪوفه ۽ بصره ۽ ٻيا شهر ٻڌي. اهو هجري
 سورھون سال هو. انهي وچ ۾ ابو موسيٰ اشعري لشڪر
 مديني مان وٺي خوزستان ۾ آيو ۽ اتي جي والي هر هن
 کي قيد ڪري مديني ڏي ڏياري موڪليا ٿين. هوڏي
 يزد جرد ري منجهان اصفهان ۽ ڪاشان ۽ قمر ۽ طبرستان
 ۽ دامغان ۽ ٻين پاسن جي اميرن کي لکيو ته جيئرا ماڻھو
 مدد لاءِ ڏئي سگهن سي نه ٿا وند ڏي موڪلين.

حاکم **فیروزان** کي اسان سپر سالار مقرر ڪيو آهي. سگهو ئي هڪ لک پنجاه هزار سوار ۽ بياد اچي اُتي گڏ ٿيا. انهي وجهه سعد بن وقاص موٽي مديني ويو هو ۽ انهي جي جاء تي **عمار بن ياسر** ڪوفي ۾ مقرر ٿيو هو، تنهنڪي ايرانيان سان وڙهڻو پيو. هن هڪڙو قاصد حضرت عمر ڏي موڪليو ته ايراني وري لشڪر گڏ ٿا ڪن، هاڻي ڪهڙو حڪم؟ خليفه حضرت عمر انهي قاصد کان پهرين پڇيو ته تنهنجو نالو ڇا آهي؟ هن چيو ته قريب بن ظفر. خليفه اها چڱي فال سمجهي خوش ٿي چيو ته تڏهن ظفر قريب آهي يعني فتح ويجهي آهي. حضرت عمر حضرت علي ۽ عباس جي صلاح تي حڪم ڏنو ته عربن جي لشڪر جو اڏيائي شام ۾ يعني ڪوفه ۽ بصري ۾ رهي ۽ پيو اڏجي ايرانيان سان وڙهي، انهي لاءِ **نعمان بن مقرن هزني**، جو اصحابن مان هڪڙو هو، اهو سپر سالار مقرر ڪيو ويو. اهو ٽيهه هزار ماڻهو وٺي خليفه جون همائشون ۽ هدايتون ٻڌي روانو ٿيو. فيروزان عربن جي اچڻ جو ٻڌي ڪاهي وڃي ڪٿائي مضبوط ٿي ويهي رهيو. عرب ۾ ڪو به ڏيڍ پنڌ تي اچي منزل هڻي ماڻ ڪري ويهي رهيا. ۾ هميشه گذري ويا ته نه هي عربن نه هو. نيٺ فيروزان عربن مان هڪڙي کي قاصد موڪلي ٿي لاءِ ته معلوم ڪري ته دشمن جي ڇا مرضي

آهي. انهي کان معلوم ٿيس ته سواءِ لڙائي ۽ فتح جي هنن جو ٻيو مطلب ڪونهي، تنهنڪري فيروزان جواني موڪليو ته چوٿين ڏينهن آڻا اوهان سان اچي جنگ ڪندس. پوري انجام تي فيروزان ايراني لشڪر وٺي وڃي جنگ ڪئي، جا هر ڏينهن هلي. نيٺ ٽئين ڏينهن، جو جمعِي جو ڏينهن هو، تمام سخت لڙائي لڳي. اسي هزار ايراني ماريا ۽ فيروزان چئن هزارن ماڻهن سان پاڇي جبلن ۾ وڃي پناهه ورتي. نعان به انهي جنگ ۾ مارجي ويو. سندن پٽ سويڊهي جا ڪپڙا ڍڪي پئي وڙهيو ته ماڻهو هنجي مارجڻ ڪري بيدل نه ٿين. ققاع بن عمرو فيروزان جي پٺيان هزار ماڻهو وٺي ويو ۽ وڃي انهيڪي ماريائين. انهي جنگ ۾ به تمام گهڻي لاش هٿ آين. سرڪاري خمس يا پنجاهين پئي ڪيڙا کان پوءِ به هر هڪ سوار سجاهيءَ کي چار هزار درهم ۽ هر هڪ پيادي کي ٻه هزار درهم مليا. هڪڙو نهايت قيمتي چٽ ۽ ڪي قيمتي زيور به هڪڙي هٿ زمين مان پوريل نڪتا، جي معلوم ٿيو ته خسرو پرويز جي امير تخدار جان ۽ انجي زال جا هئا ۽ انهنڪي انهي بادشاهه ڏنا هئا. اهي به مديني ڏي موڪليا ويا. اها نهايت جي فتح اهڙي وڏي شمار ۾ آئي، جو اها عربن ۾ فتح الفتوح سڏجڻ ۾ آئي. ان کان پوءِ ٻيڙي ڇڏي دريا سان ڏي پيو. طبرستان جي

گهڻا صحفا موڪليس ۽ خدمت چاڪري ڪيس، هر هوائي به نه ٿڪيو. سڄيستان ۽ نيمروز مان لنگهندو طوس جي هڪڙي قلعي هروجي پناهه ورتائين. نيٺ اتان به نڪري مرو ڏي ويو. اهو هجري سن ٽيهون هو ۽ خليفي عمر جي وفات کان پوءِ خليفو عثمان خلافت جي گاديءَ تي هو. انهيڪي جڏهن معلوم ٿيو ته يزد جرد اڃا جيئرو آهي ۽ ايراني وٽس گڏ پيا ٿين، تڏهن هن ابو الياس کي لشڪر سان خراسان ڏي موڪليو. يزد جرد انهي وجهه پهچي، روڙ آيو هو. هرو جو حاڪم ماهويه سوري نالي هو. اهو ساساني بادشاهيءَ جي ڪمبختي ڏسي هن سان بد مزاجي ڪرڻ لڳو ۽ چين ۽ ترڪستان جي خاقان سان انهيجهي به خلاف لڪيڙهه ڪرڻ لڳو ۽ خاقان لشڪروني جيڪون ندي لنگهي اوچتو مرو جي قلعي تي اچي بيٺو. ماهويه درهتي ڏٺس. ويچارو يزد جرد انهي اوچتي آفت کان پهچڻ لاءِ پيرين پيادو پهچي نڪتو. هر ٽي ڪوهه ڪري هڪڙي جاندا هو هرو جي لڪو. جاندا هو واري کان رات رهڻ جي موڪل گهريائين. هن چيو ته مونکي چار درهم ڏي ته پوءِ رهايمين. يزد جرد وٽ پيسو ته ڪونه هو. پنهنجي ترار جو چيلو وارو قيمتي ٻڌو انهيڪي آڻين. پوءِ وڃي ڪنهن ڪنڊ هر سهي رهيو. هن ٻاهر واري منڇا ڪپڙا قيمتي ڏنا، تن جي طمع تي

هنڪي ماري سندس لاش نهر جي ٻاٽي ۽ هر اڃلائي ڇڏيائين،
 جنهنهجي ڪناري تي جانبداه ڪتل هئي. صبح جو
 ماهوير جي ماڻهن گولي اچي اها لاش ڪڍي ۽ جانبداه
 وارو ڀڄي ويو ۽ رلندي مري ويو. ماهوير يزد جرد جي
 لاش اصطخر ڏي ڏياري موڪلي، جتي بادشاهن جي
 قبرستان ۾ دفن ڪيو ويو. انهيءَ سال ۾ عربن روم جي
 قيصر قسطنطين کي ۾ آخري شڪست ڏني ۽ قيصر مار جي
 ويو ۽ اها شهزاهت ۾ ايران جي شهزاهت وانگي عربن
 جي هٿ ۾ آئي.

ضمیمہ

مٹی جن بادشاہن جو ذکر آيو آهي، تفصیلي وار يادداشت هيٺ ڏجي ٿي ۽ جيڪرا وره بادشاهي ڪيائون ۽ ڪهڙي سن ۾ هئا سو به شاهنامي موجب هيٺ ڏجي ٿو:

(۱) پيشدادِي خاندان (۱۳۴) وره بادشاهي)

(۱) ڪيمو مرث - ۴۰ وره - ۹۰۰ وره عيسوي سن کان اڳي.

(۲) هوشنگ - ۴۰ وره .

(۳) طهمورث ديوبند - ۳۰ وره - ۸۳۰ وره ع سن کان اڳي.

(۴) جمشيد - ۷۰۰ وره .

(۵) ضحاک تازي - ۱۰۰۰ وره .

(۶) فريدون - ۵۰۰ وره - ۷۵۰ وره عيسوي سن کان اڳي.

(۷) مغو جهر - ۱۲۰ وره .

(۸) نوذر - ۷ وره .

(۹) زاب بن طهماسب (زو) - ۹ وره .

(۱۰) گرشاسب - ۲۰ وره .

(۲) کیانی خاندان (۷۳۲ ورہ بادشاہی)

- (۱) کعباد - ۱۰۰ ورہ - ۷۳۰ ورہ عیسوی سن کان اُگی.
- (۲) کیکاؤس - ۱۵۰ ورہ - ۵۲۱ ورہ
- (۳) کیخسرو - ۶۰ ورہ - ۵۵۹ ورہ
- (۴) لہراسپ - ۱۲۰ ورہ - ۵۹۲ ورہ
- (۵) گشتاسب - ۱۲۰ ورہ - ۶۸۰ ورہ
- (۶) بہمن دراز دست - ۱۱۰ ورہ - ۶۲۴ ورہ
- (۷) ہما (خمانی) - ۳۲ ورہ - ۶۰۱ ورہ
- (۸) داراب - ۱۲ یا ۱۴ ورہ - ۶۸۹ ورہ
- (۹) دارا بن داراب - ۱۴ ورہ - ۶۷۵ ورہ
- (۱۰) سکندر رومی - ۱۴ یا ۱۷ ورہ - ۳۳۱ ورہ

(۳) آشکانی خاندان (۳۰۰ یا ۵۰۰ ورہ بادشاہی)

- (۱) اشک بن اشکان.
- (۲) شاپور بن اشک - ۴۲ ورہ = ا.ع.
- (۳) بہرام بن شاپور - ۱۱ ورہ.
- (۴) بلاش بن بہرام.
- (۵) هرمز بن بلاش - ۱۹ ورہ.
- (۶) نوش بن بلاش - ۱۴ ورہ.
- (۷) فیروز بن هرمز - ۱۷ ورہ.
- (۸) بلاش بن هرمز - ۱۲ ورہ.

۱۸۲ شاہنامہ وارا شاہ

- (۹) خسرو بن بلاش - ۴۰ ورہ۔
- (۱۰) بلاش بن بلاش - ۲۲ ورہ۔
- (۱۱) اردوان بن بلاش - ۱۳ ورہ۔
- (۱۲) اولاد بن اشکان - ۲۳ ورہ۔
- (۱۳) بلاش بن اشکان - ۱۲ ورہ۔
- (۱۴) گودرز بن بلاش - ۳۰ ورہ۔
- (۱۵) بیژن بن گودرز - ۲۰ ورہ۔
- (۱۶) گودرز بن بیژن - ۱۰ ورہ ورہ۔
- (۱۷) نرسی بن بیژن - ۱۱ ورہ۔
- (۱۸) اردوان بن نرسی۔

(۴) ساسانی خاندان (۴۲۶ ورہ بادشاہی)

- (۱) اردشیر بن بابک - ۴۰ ورہ - ۲۲۶ عیسوی۔
- (۲) شاپور بن اردشیر - ۳۰ ورہ - ۲۴۰ ع۔
- (۳) هرمز بن شاپور - ۱ ورہ - ۲۷۱ ع۔
- (۴) بہرام بن هرمز - ۳ ورہ - ۲۷۲ ع۔
- (۵) بہرام بن بہرام - ۱۹ ورہ - ۲۷۶ ع۔
- (۶) نرسی بن بہرام - ۹ ورہ - ۲۹۳ ع۔
- (۷) هرمز بن نرسی - ۹ ورہ - ۳۰۳ ع۔
- (۸) شاپور بن هرمز (ذوالکثاف) - ۷۰ ورہ - ۳۱۰ ع۔
- شاپور بن شاپور - ۵ ورہ - ۳۸۵ ع۔
- بہرام بن شاپور - ۱۲ ورہ - ۳۹۰ ع۔

- (۱۱) یزد جرد ائیم۔ ۳۰ ورہ۔ ۴۰۴ ع۔
- (۱۲) بہرام بن یزد جرد (گور)۔ ۶۳ ورہ۔ ۴۲۰ ع۔
- (۱۳) یزد جرد بن بہرام۔ ۱۸ ورہ۔ ۴۳۸ ع۔
- (۱۴) هرمز بن یزد جرد۔ ۱ ورہ۔ ۴۳۹ ع۔
- (۱۵) فیروز بن یزد جرد۔ ۱۱ ورہ۔ ۴۵۸ ع۔
- (۱۶) بلاش بن فیروز۔ ۵ ورہ۔ ۴۸۴ ع۔
- (۱۷) قباد بن فیروز۔ ۴۳ ورہ۔ ۴۸۸ ع۔
- (۱۸) کسریٰ بن قباد (نوشیروان)۔ ۴۸ ورہ۔ ۴۵۳ ع۔
- (۱۹) هرمز بن نوشیروان۔ ۱۲ ورہ۔ ۵۷۹ ع۔
- (۲۰) خسرو بن هرمز (پرویز)۔ ۳۸ ورہ۔ ۵۹۱ ع۔
- (۲۱) قباد بن خسرو (شیرویز)۔ ۶ مہینہ۔ ۶۲۸ ع = ۷ ہ۔
- (۲۲) اردشیر بن شیرویز۔ ۶ مہینہ۔ ۶۲۸ ع = ۱۰ ہ۔
- (۲۳) شہریار بن فرائین (گراز)۔ ۱ ورہ۔ ۶۲۹ ع۔
- (۲۴) جوان شیر بن خسرو پرویز۔ ۱ ورہ۔ ۶۳۰ ع۔
- (۲۵) پوران دُخت بنت خسرو پرویز۔ ۶ مہینہ۔ ۶۳۱ ع۔
- (۲۶) فیروز یا جشیفدہ۔
- (۲۷) آرزوی دُخت بنت خسرو پرویز۔ ۴ مہینہ۔ ۶۳۱ ع۔
- (۲۸) کسریٰ بن اردشیر۔
- (۲۹) فرخ زاد بن خسرو۔ ۱ مہینہ۔
- (۳۰) یزد جرد بن شہریار۔ ۲۰ ورہ۔ ۶۳۲ ع = ۲۰ ہ۔

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي گولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڪ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پڙهندڙ نسل . پَن The Reading Generation

www.sindhsalamat.com

books.sindhsalamat.com

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

....

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موتي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

....

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

.....

هي بيت اُٿي، هي بم- گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته
 ”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه
 وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَنَ سڀني کي **ڇو، ڇا، ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)